

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ARAPÇA KAYNAKLARDA FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ VE
LÜBNAN İÇ SAVAŞI (1975-1989)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HYTHAM AL JARO

EYLÜL 2019

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ARAPÇA KAYNAKLARDA FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ VE
LÜBNAN İÇ SAVAŞI (1975-1989)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HYTHAM AL JARO

Tez Danışmanı

Doç. Dr. M. TALHA ÇİÇEK

EYLÜL 2019

ONAY

..... tarafından hazırlanan ‘.....’ başlıklı
bu yüksek lisans/doktora tezi, Anabilim/bilim Dalında
hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

[Ünvanı, Adı SOYADI]

.....

Kurumu:

Üye:

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Kurumu:

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Üye:

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Kurumu:

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

.....

Tez Savunma Tarihi: / / 201...

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı

HYTHAM AL JARO

Danışmanlığımı yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı taahhüt ederim.

Danışmanın Unvanı Adı Soyadı

Doç. Dr. M. TALHA ÇİÇEK

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I	4
FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTAYA ÇIKMASI VE GELİŞİMİ 1964-1974.....	4
1.1. Filistin ulusal hareketinin kökleri.....	4
1.2. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Kuruluşu ve Yerel ve Uluslararası Tepkiler	11
1.2.1.Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Kuruluşunun Nedenleri	11
1.2.2.Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Kuruluşu	14
1.2.3.Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ortaya Çıkmasına Yönelik Yerel ve Uluslararası Tepkiler.....	16
1.3.Bir Aktör Olarak Filistin Kurtuluş Örgütü (1964-1974)	23
1.3.1.Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Kurumları	23
1.3.2.Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin Ve Arap dünyasında Karşılaştığı Zorluklar	25
1.3.3.1967 Savaşından Sonra FKÖ'nün Durumu.....	27
1.4.Filistin Kurtuluş Örgütüne Karşı Arap Savaşları	29
1.4.1.1969'da Filistin Kurtuluş Örgütü Hizipleri ile Lübnan Ordusu Arasında Çıkan Çatışmalar ...	30
1.4.2.Ürdün'deki 1970 Yılı Kara Eylül Olayları	32
1.4.3.1973 Mayıs'ında Lübnan Ordusu ve FKÖ Grupları Arasındaki Olaylar	35
BÖLÜM II.....	38
2.1. Lübnan'da Siyasi ve Askeri Gelişmeler “1975-1978”	38
2.1.1.Lübnan İç Savaşı	38
2.1.2.Mısır-İsrail Barış Süreci ve Lübnan'daki Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Geleceği Üzerindeki Etkisi 1974-1979	46
2.1.3.1978'de İsrail'in Güney Lübnan'ı işgali.....	48
2.2.1982'de İsrail'in Lübnan'ı İşgali	50
2.2.1.1982'de İsrail'in İşgalinden Önce Lübnan ve Arap Dünyasında Askeri ve Siyasi Gelişmeler	50

2.2.2.1982’de İsrail’in Lübnan’ı İşgali	58
2.2.3.Batı Beyrut Kuşatması	67
2.3. Filistin Kurtuluş Örgütü’nün Lübnan’dan Çıkışı	71
2.3.1.İsrail’in İşgal Tutumları	71
2.3.2. Filistin Kurtuluş Örgütü Birliklerinin Beyrut’tan Çekilmesi	76
2.3.3.İsrail’in Lübnan’ı İşgalinin Sonuçları	80
BÖLÜM III	85
3.1.Sabra ve Şatilla Kampları Katliamı Ve Tepkileri	85
3.1.1.Sabra ve Şatilla Kampları Katliamından Önceki Gelişmeler.....	85
3.1.2.Sabra ve Şatilla Kampları Katliamı.....	88
3.1.3.Katliama Karşı Tepkiler	94
3.2.1983’te Filistin Kurtuluş Örgütü’nde Bölünme Krizi.....	99
3.2.1. Filistin Kurtuluş Örgütü’ndeki Bölünme Nedenleri	100
3.2.2.El Fetih Hareketi İçindeki Bölünme	105
3.2.3.Krizin Genişlemesi Ve Trablus Savaşı.....	111
3.3.Kamp Savaşları.....	115
3.3.1.Kamp Savaşlarının Nedenleri.....	116
3.3.2.Kamplardaki Savaşın Seyri.....	119
3.3.3.Kamp Savaşına Karşı Tutumlar	124
3.4.Çalışmanın Sonu	128
SONUÇ	131
KAYNAKLAR.....	134

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

A.G.E: Adı geçen eser

A.Y: Aynı yer

BM: Birleşmiş Milletler

FKÖ: Filistin Kurtuluş Örgütü

FHKC: Filistin Halk Kurtuluş Cephesi

FDHKC: Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi

FHKC-GK: Filistin Halk Kurtuluş Cephesi-Genel Komutanlık

ÖNSÖZ

Bu çalışma, 1975-1989 yılları arasında Lübnan'da gerçekleşen önemli olaylara ışık tutmak için Lübnan iç savaşı sırasında Lübnan'daki FKÖ'nün durumunu incelemektedir. Bu dönem Arap-İsrail çatışmasında önemli bir aşama olup, Filistin Kurtuluş Örgütü tarafından temsil edilen Lübnan'daki Filistinlilerin varlığına karşı gerçek bir meydan okuma dönemini göstermektedir.

Bu vesileyle, tez çalışmamın her aşamasında ilgi ve desteğini esirgemeyen, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı şekillendiren ve özveri ile yardım eden danışman hocam Doç. Dr. M. TALHA ÇİÇEK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimi sürecinde bilgilerini bizimle paylaşan ve desteklerini her daim hissettiren değerli hocalarım başta olmak üzere İstanbul Medeniyet Üniversitesi Tarih Bölümüne; buradaki dost ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bununla birlikte bu eğitimi almama olanak sağlayan **Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı** (YTB)'ye teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca değerli arkadaşım Daniyal Saber AHMED'ye ve bütün hayatım boyunca maddi ve manevi her türlü desteği sağlayan çok kıymetli aileme de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hytham AL JARO

Ekim, 2019

ÖZET

LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NDA FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ “1975-1989”

AL JARO, HYTHAM H.H.

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bilim Dalı,

Danışman: Doç. Dr. M. TALHA ÇİÇEK

Eylül, 2019. 157 Sayfa.

Bu çalışma, 1975-1989 Lübnan iç savaşında FKÖ'nün [Filistin Kurtuluş Örgütü, bundan sonra FKÖ] durumu üzerinedir. Lübnan iç savaşı, 1970'teki Ürdün Kara Eylül olaylarından sonra FKÖ'nün karşılaştığı en büyük meydan okuma olarak kabul edilmektedir. Çünkü FKÖ'nün Lübnan'daki varlığı, 1964'te FKÖ'nün kurulmasıyla başlamış, Lübnan ordusu ile FKÖ ve hizipleri arasındaki 1969 çatışmasının ardından Lübnan'da bir gerçeklik haline gelmiş, 1970'teki Kara Eylül olaylarından sonra Ürdün'de zayıflayan örgüt Lübnan'da iyice kökleşmiştir.

FKÖ'ne karşı olan Arap devletleri ve uluslararası yapılar, onunla hesaplaşmak ve etkisini kırmak için Lübnan ortamının uygun ve verimli olduğunu tespit etmişlerdi. Lübnan devleti de bu şekilde düşünen Arap devletleri arasındaydı. 1975'te Lübnan iç savaşının patlaması FKÖ'nün liderliğine bir meydan okuma oluşturmuştur. FKÖ liderliği başlangıçta Lübnan iç savaşına katılmamaya çalışsa da, Lübnan'ın içinde bulunduğu şartlar, örgütü, FKÖ'nün rolünü azaltmak için ilk gününden itibaren Lübnan'a müdahale etmek isteyen Suriye'nin müdahalesiyle son bulan bu savaşa katılmaya zorlamıştır.

İsrail'in 1982'de Lübnan'a saldırısından önce, birçok olay doğrudan veya dolaylı olarak bu istilaya katkıda bulunmuştur. Bu olaylardan biri, Mısır-İsrail barış antlaşmasıdır. Bu anlaşmayla Mısır'ın Arap-İsrail çatışması denkleminde çıkması, FKÖ'n İsrail'e karşı elini zayıflatmıştır. 1978'de Güney Lübnan'ın İsrail tarafından işgali, FKÖ ile İsrail arasındaki ilk gerçek çatışmayı teşkil etmiştir. İsraili liderliğin FKÖ'nün Lübnan'daki varlığının ortadan kaldırılmasını ciddiye almasına neden olan olay, 1981'de gerçekleşen FKÖ ile İsrail arasındaki çatışmadır. Bu çatışmada, FKÖ ve hizipleri, Kuzey İsrail'i yüzlerce roketle vurmuştur.

İsrail'in 1982'deki Lübnan işgali, FKÖ'nün kuruluşundan bu yana karşılaştığı en büyük zorluklardan biri sayılmaktadır. Zira işgal sırasında, İsrail, Lübnan'daki FKÖ'nün alt yapısını imha etmiş ve örgütü Batı Beyrut'ta küçük bir mıntıkada hapsedmiştir. İsrail işgali, bazı Lübnan, Arap ve uluslararası yapıların İsrail ile nasıl bir araya geldiğini göstermiştir. Herhangi bir Arap oluşumu, 1982 sonunda Lübnan'dan çekilmesine kadar, Batı Beyrut'ta kuşatılmış olan FKÖ'ne destek olmamıştır. FKÖ liderliği Beyrut'tan ayrıldıktan sonra İsrail'in desteğiyle Falanjist milisleri tarafından gerçekleştirilen ve silahsız Filistinli ve Lübnanlı sivillerin ölümüyle sonuçlanan Sabra ve Şatilla katliamları olmuştur.

FKÖ liderliğinin Beyrut'tan ayrılmasının sonuçları, genel olarak Lübnan'daki Filistin varlığına yansımıştır. FKÖ'nün liderliği ile hizipleri arasında görüş ayrılıkları ve farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Suriye hükümeti bu farklılıkları lehine değerlendirmiş ve Yaser Arafat ve El Fetih ile olan hesabını görmüştür. 1983'ün sonunda Suriyeli desteğiyle, FKÖ'nün ana hizipleri içindeki bir bölünme yaşanmıştır. Bu bölünme FKÖ'nün hizipleri arasında kavgaya ve çatışmaya neden olmuştur. Bu çatışma FKÖ'nün Lübnan'daki silahlı varlığının zayıflamasına katkıda bulunmuştur. Filistinli gruplar, Yaser Arafat ve politikalarının taraftarları ile Yaser Arafat ve politikalarının muhalifleri şeklinde bölünmüştür. 1985 ve 1989 arasında, Lübnan sahnesindeki FKÖ ve hiziplerinin zayıflamasının doğal bir yansıması olarak "Kamp Savaşları" gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Emel hareketi, Lübnan'daki Filistin varlığını ve Filistin'in kamplarını tasfiye etmeye çalışmıştır. Suriye desteğiyle, Emel hareketi "Kamp Savaşları" sırasında Filistinli kamplarını kuşatmış, bombalamış ve silahsız Filistinlilere karşı bir dizi katliam yapmıştır.

Lübnan hükümeti, FKÖ'nün ve Fetih liderliğindeki grupların Kamp Savaşında meşgul olmasını istemiş ve bunu örgüte karşı harekete geçmek için fırsat saymıştır. Lübnan hükümeti, 1969'da imzalanan ve Filistin'in Lübnan topraklarında silahlı varlığını sağlayan Kahire Anlaşması'nı iptal etmiştir. FKÖ ile Lübnan hükümeti arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan Kahire Anlaşması'nın kaldırılmasıyla, FKÖ Lübnan'daki siyasi ve askeri varlığını tamamen kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeleri: FKÖ, Lübnan iç savaşı, İsrail, Ketaib Partisi, Beyrut Kuşatması.

ABSTRACT

This study is about the situation of Palestine Liberation Organization (PLO) during 1975-1989 Lebanon Civil War. Lebanon Civil War is accepted as the biggest confrontation that PLO has face after the Jordan Black September incidents in 1970. The existence of PLO in Lebanon has begun with the establishment of PLO in 1964; has become a reality after the conflict between Lebanon army and PLO and factions in 1969; and has rooted in Lebanon after Black September in 1970 while losing power in Jordan.

Arab governments who are against PLO and international structures has decides that Lebanon is suitable and efficient to confront and lose its power. Government of Lebanon was also among those who think similar. In 1975, the burst of Lebanon Civil War is a confrontation against PLO's leadership. As PLO leadership has tried to avoid entering Lebanon Civil War at first, the conditions of Lebanon has led the organization to join the war that ends with the interference with Syria which attempts to interfere Lebanon in order to decrease the power of PLO.

Before the attack of Israel in 1982, various incidents have contributed either directly or indirectly to this invasion. One of these incidents is Egypt-Israel Peace Agreement. With the agreement, the withdrawal of Egypt from Arab-Israel confrontation has led PLO to lose its power against Israel. In 1978 the occupation of South Lebanon by Israel is the first real confrontation between PLO and Israel. The confrontation between PLO and Israel in 1981 is the incidents referred as why leadership of Israel has taken the elimination of PLO in Lebanon it seriously. In this confrontation, PLO and its factions has posed a real and existential threat by shooting North Israel with hundreds of rockets.

The occupation of Lebanon by Israel in 1982 is one of the biggest difficulties that PLO has faced since its establishment. Israel has destroyed the infrastructure of PLO in Lebanon during this occupation and imprisoned the organization in a small zone in West Beirut. The occupation of Israel has demonstrated how Lebanese, Arabic and international structures come together with Israel. None of Arabic formations has supported PLO which was surrounded in West Beirut until end of the 1982 withdrawal from Lebanon. After PLO has left

Beirut, with the support of Israel, Sabra and Satila carnages have executed by Falanjist militia and resulted in death of unarmed Palestinian and Lebanese civilians.

The consequences of withdrawal of PLO leadership from Beirut have reflected on existence of Palestine in Lebanon in general. Differences and disagreements between PLO leadership and factions have begun to emerge. Syrian government has evaluated those differences as in favor of itself and finished its relationship between Yaser Arafat and El Fetih. In the end of 1983 with the support of Syria, a separation between PLO and main factions has occurred. The separation has led to conflict and fight between factions of PLO. This conflict has contributed to weakening of armed existence of PLO in Lebanon. Palestinian groups have separated as Yaser Arafat and its side, and against-Yaser Arafat and its side. Between 1985 and 1989, "Camp Wars" have occurred as a natural consequence of weakening of PLO and factions in Lebanon. From other side, the Emel movement has tried to liquidate existence of Palestine and Palestinian camps in Lebanon. With the support of Syria, Emel movement has surrounded and bombed Palestinian camps and executed series of holocaust against unarmed Palestinians.

Lebanese government has wanted PLO and groups under Fetih leadership to be busy during Camp Wars and used this as an opportunity to attack against the organization. Lebanese government has cancelled Cairo Agreement which was signed in 1969 and approves armed existence of Palestine in Lebanon. With the abolishment of Cairo Agreement which provides a baseline for the relationship between PLO and Lebanese government, PLO has lost its political and military existence in Lebanon.

Key Words: PLO, Lebanese civil war, Israel, Kataeb Party, The Siege of Beirut.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğinin başlamasıyla birlikte Filistin sorunu, Arap aleminin ve uluslararası ilişkilerin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Zira Filistin sorunu, zamanla Filistinliler ve Arap ülkeleri, özellikle Filistin ile tarihi, kültürel ve bölgesel bağları olan Lübnan için gerçek bir kriz olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Lübnan özellikle 1970'teki Kara Eylül olaylarından sonra siyasi ve askeri ağırlığıyla Filistin davasından en çok etkilenen Arap ülkelerinden biri olmuştur. Benzer şekilde, Lübnan'daki Filistinli mültecilerin büyüklüğü ve bu varlığın en önemli Filistinli insan kaynağından biri olduğu gerçeği, Filistin-Lübnan ilişkilerinin temel gündemlerinden birisini oluşturmuştur.

Buradan hareketle çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Zira çalışma "1975-1989" arasındaki siyasi ve askeri olaylarla ilgilenmektedir. Bu dönem, genel olarak Filistin sorununun, FKÖ'nün ve gruplarının yol aldığı önemli bir tarihi dönemdir. Bu aynı zamanda, FKÖ'nün, Arap, bölgesel ve uluslararası düzeylerde karşılaştığı meydan okumaların ve Filistin devriminin en zor aşamalarından biridir. Bu dönemin FKÖ'nün kararları ve politikaları üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Çok sayıda mezhep ve milletleri içeren Lübnan'ın durumu, pek çok oluşum tarafından FKÖ'nü ve Filistin devrimini zorlamak ve baskı altına almak için kullanılmıştır.

Çalışmanın Önemi, Amacı ve Yöntemi

Bu konuda daha önce yapılmış olan çoğu çalışma, FKÖ ve grupları ile Lübnan'daki Filistinlilerin varlığını karıştırmıştır. Bu çalışma doğrudan FKÖ'ne, krizlere karşı yürüttüğü stratejiye ve krizlere çözüm yollarına ve bu krizlerin iç ve dış politikalar ve Lübnan iç savaşı sırasında FKÖ'nün kararları üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Filistin meselesi üzerine Türkçe yapılmış çalışmalara önemli bir katkı sağlayacaktır. İkinci olarak, Lübnan'da faaliyet gösteren FKÖ'nün liderlik, grup ve halk olarak ne ölçüde zorluklarla karşılaştığını göstermek amaçlanmaktadır. Özel olarak FKÖ ve genel olarak Filistin sorunu üzerindeki bölgesel ve uluslararası etkilerin kapsamını vurgulamak da bu tezin amaçları arasındadır. Çalışmamız, araştırmacılara ve

özellikle de Türkiye'deki lisansüstü öğrencilere, Lübnan'daki Filistin sorununun ve Filistin isyanının en önemli aşamalarını öğrenme konusunda da yardımcı olacağını düşünmekteyiz. FKÖ önderliğinin, gruplarının ve Filistinlilerin, Lübnan'daki varlıkları sırasında karşılaştığı en önemli zorlukların ortaya çıkarılması ve Lübnanlı Hıristiyan partilerinin (Falanjist Partisi), FKÖ'ne ve Lübnan'daki Filistin varlığına karşı mücadeledeki rolünün açığa çıkarılması tezimizin amaçları arasındadır. Yine bununla bağlantılandırılabilir ve tezin amaçlarından biri olan bir diğer husus da Suriye hükümetinin ve İsrail'in Lübnan'daki FKÖ'yle mücadeledeki rolünün vurgulanmasıdır.

Araştırmacının bu konuyu seçmesinin temel sebebi, 1975-1989 yılları arasında FKÖ'nün Lübnan'daki varlığı sırasında karşılaştığı şartları ve zorlukları anlayabilmek ve Filistin meselesinin bugünkü durumuna gelmesine doğrudan ve dolaylı olarak katkıda bulunan en önemli faktörlere değinmektir.

Bu çalışmada araştırmacı, ilk olarak tarihsel metodu kullanmıştır. Konuyla ilgili çoğunluğu Arapça olan birincil ve ikincil kaynaklar analitik bir perspektifle ele alınmış ve tutarlı bir anlatı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışma Bölümleri

Araştırmacı, araştırma hedeflerine ulaşmak için çalışmayı aşağıdaki şekilde üç bölüme ayırmıştır:

Birinci Bölümde araştırmacı, FKÖ'nün 1948'den 1974'e kadar ortaya çıkışını ve gelişimini ele almaktadır. Araştırmacı ayrıca FKÖ'nün ortaya çıkmasına katkıda bulunan olay ve olayların önemine ek olarak karşılaştığı en önemli zorluk ve engellere de değinmektedir. Bu bölüm de üç kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısımda Filistin ulusal hareketinin köklerine ve FKÖ'nün kuruluşuna kadar karşılaştığı gelişmeler ve engellere değinilmektedir. Ayrıca FKÖ'nün ortaya çıkmasına katkıda bulunan faktörlere de temas etmektedir. Buna ek olarak Filistin, Arap ve uluslararası oluşumların, örgütün kuruluşundan bu yana pozisyonlarını incelemektedir. İkinci kısımda araştırmacı, kuruluşundan sonra FKÖ'nün durumuna ve Haziran 1967 savaşından önce ve sonra yaşadığı siyasi ve askeri koşullara değinmektedir. Üçüncü

kısım ise, Ürdün ve Lübnan'ın başını çektiği bazı Arap ülkeleri tarafından başlatılan, FKÖ'nün bu ülkelerin topraklarındaki nüfuzunu kırmayı amaçlayan Arap mücadelelerine değinmektedir.

İkinci bölüm Lübnan'daki varlığı sırasında FKÖ'nün karşılaştığı en büyük zorluklara ve bununla nasıl başa çıktığına değinmektedir. Bu bölüm, Lübnan'da iç savaşın patlak vermesiyle başlayıp, 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesiyle devam edip, FKÖ'nün Beyrut'tan çıkmasıyla sona ermektedir. Bölüm, üç kısma ayrılmaktadır: Birinci kısım, 1975-1978 arasında FKÖ'nün etkinliği üzerinde etkisi olan siyasi ve askeri gelişmelere değinmektedir. Bu gelişmeler: Lübnan iç savaşı, Mısır-İsrail barış süreci ve İsrail'in 1978'de Güney Lübnan'ı işgal etmesidir. İkinci kısımda, 1982'de İsrail'in Lübnan istilasına değinilmektedir. Bir yandan FKÖ savaşçıları ile Suriye güçleri arasındaki savaşları ve diğer yandan Örgüt ile İsrail güçleri arasındaki savaşları ele almaktadır. Buna ek olarak İsrail kuşatması sırasında FKÖ'nün Batı Beyrut'u savunmasındaki rolünü de incelemektedir. Üçüncü kısımda ise FKÖ'nün Beyrut'tan çıkışı incelenmektedir. Bu kısım, Lübnan, Arap ve uluslararası oluşumların İsrail işgali karşısındaki tutumlarını ve çatışmanın tarafları açısından İsrail işgalinin sonuçlarını ele almaktadır.

Üçüncü bölümde, Beyrut'tan ayrıldıktan sonra FKÖ'nün karşı karşıya kaldığı zorlukları ele almaktadır. Bu bölüm üç kısma ayrılmaktadır: Birinci kısımda, Sabra ve Şatilla katliamı ve tüm tarafların çatışmaya verdiği tepkiler ele alınmaktadır. İkinci kısım, 1983'te Filistin Kurtuluş Teşkilatı'ndaki bölünme krizini ele almaktadır. Buna ek olarak, el Fetih İçindeki Bölünmeleri ve Trablus Savaşı'nı incelemektedir. Üçüncü Kısım ise Emel hareketi tarafından Filistin kamplarına karşı başlatılan Kamp Savaşı'nı ele almaktadır.

BÖLÜM I

FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ'NÜN ORTAYA ÇIKMASI VE GELİŞİMİ 1964-1974

1.1.Filistin ulusal hareketinin kökleri

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, Filistin, Osmanlı Devleti'nin bir parçasıydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti döneminde ne bağımsız bir coğrafi birliğe, ne de organize bir siyasi varlığa sahipti. Filistin'e Yahudi göçünü engellemek için faaliyet gösteren ana aktör, bölgenin siyasi hakimi olan Osmanlı İmparatorluğu'ydu. Osmanlı hakimiyetinin hemen akabinde ise Filistin ulusal hareketi, bugünün Lübnan, Ürdün ve Suriyesi'ni de içine alan Büyük Suriye Arap ulusal hareketinin bir parçası olarak faaliyet gösterdi. Filistin'de Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Yahudi yerleşim hareketinin ortaya çıkması, Filistin'in entelektüellerinin ve liderlerinin çabalarını birleştirme ve Filistin'in ulusal karakterini vurgulamak için birlikte çalışma gereği üzerinde çalışmalarının en önemli nedenlerinden biri olarak görülebilir.¹

Filistin'deki Siyonizm karşıtı hareketin liderlerinden biri olan ve Hayfa 'da yayınlanan Kermil gazetesinin editörü Necip Nassar'ın, (1872-1948) 1908 yılında yayınladığı bir makalesinde, Filistin'de ticaret, eğitim ve tarımı yeniden canlandırmaya önem verecek Filistin Arap Birliği'nin kurulmasını planlamak üzere bir Filistin Kongresi yapmaya davet etmesiyle bir Filistin kimliğini vurgulamak için ilk yerel faaliyetler ortaya çıkmaya başladı. Bu çağrının arkasındaki asıl itici güç, 1905'te Rusya'daki devriminin başarısızlığının etkisiyle ikinci bir Yahudi göçü dalgasının başlamasının ve Yahudilere karşı düşmanlık duygularının yükselmesinin ardından ortaya çıkmaya başlayan Siyonist hareketin bölgede Yahudilere karşı farkındalığı giderek artırmasıdır.²

¹ Abdülaziz Avad, "eş-Şehsiyye el-Filistiniyye ve'l-İstîtân el-Yahudi", *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 36, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1974), s. 73.

² Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân Dirâse fi'l-Fikre's-Siyâsi el-Filistinî (1908-1993)*, 1.bs., (Lefkoşa: Merkez el-Abhâs ve Dirâsât el-İştirâkiyye, 1995), s. 20- 22.

1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verdi ve İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nu yenebilmek amacıyla, Şerif Hüseyin'e (1854-1931) Osmanlılara karşı desteği karşılığında Filistin dahil Arap topraklarında, belli belirsiz de olsa bir bağımsızlık sözü verdi. Bundan kısa bir süre sonra, 1916'da İngiltere ve Fransa, Arap bölgesindeki Osmanlı İmparatorluğu mirasını paylaşmak için Sykes-Picot Antlaşması'nı imzaladı ve Savaş sonunda Arap toprakları İngiltere ve Fransa arasında paylaşıldı: Suriye ve Lübnan'da, Fransız işgali altında ve Mısır, Irak, Filistin ve Ürdün'de ise İngiliz işgali altında manda idareleri kuruldu.³

İngiliz Filistin işgalini takiben, Filistin liderleri Yahudilerin Filistin'e göç etmesini durdurma ve Filistin hükümetinin kurulması talebini içeren ve Balfour Deklarasyonunu⁴ reddeden, kongreler düzenledi. Bu kongrelerden en önemlisi 14 Aralık 1920'de Hayfa'da düzenlenen üçüncü konreydi. Kongreye katılanlar, tüm Filistinli grupları tek çatı altında toplayan ve Kudüs Müftüsü Hacı Musa Kazım el-Hüseyini (1853-1934) liderliğinde yürütme komitelerinin kurulmasına kabul eden kararlar aldılar. Üçüncü Filistin Kongresinin kararlarına istinaden kurulan yürütme komitelerin faaliyetlerini 1934'de Hacı Musa Kazım el-Hüseyini'nin ölümüne kadar devam ettirdi ve bu komiteler daha sonra kendiliğinden dağıldı.⁵

Ayrıca, İngiliz Mandası'ndan sonra Filistin'de bir dizi Filistinli parti kurulmuştu: Bunlardan en önemlileri Cemal el-Hüseyini'nin (1893-1982) önderliğindeki (el-Hızb el-Arabi) Arab Partisi, , Râğıb el-Naşâşibi'nin (1881-1951) önderliğindeki (Hızb ed-Deffâ) Müdafaa Partisi, Hüseyin el-Hallde'nin (1895-1966) önderliğindeki (hızb el-İslâh) Reform Partisi, Abdullatif Salah'ın (1882-1953) önderliğindeki (Hızb Kütle el-Vetaniyye) Ulusal Kitle Partisi, Hacı Yakup el-Ğusayn (1900-1947) önderliğindeki

³ Leysan Shamsutdinova, "Filistin Kurtuluş Örgütünün Meşruiyet Kazanması Süreci", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara üniversitesi, 2012), s. 22.

⁴ Balfour Deklarasyonu, İngiltere'nin Filistin'de ulusal bir vatan kurma konusundaki desteğini içeren İngiltere'nin 2 Kasım 1917'de vermiş olduğu bir sözdür. İngiltere Dış Sekreteri Arthur James Balfour Leonel Walter'a bir mektup gönderdi. Rothschild, İngiliz Yahudi lideri. Bkz Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin, 7.bs., (İstnsbul: İHH Araştırma yayımlar Birimi , 2010), s. 52-55.

⁵ Muhammed el-Ferra, "el-Hareketü'l-Vataniyye el-Filistiniyye fi Sülüsüyy el-Karn el-Hâlı (1900-1964)", *el-Müvessaâ el-Filistiniyye*, 1. bs., c. 5 (Beirut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1990), s. 17.

(hızb eş-Şeşabâb) Gençlik Partisi ve Avni Abdulhadi'nin (1889-1970) önderliğindeki (Hızb el-İstıklal) Kurtuluş Partisi⁶dir.

1936 yılında Filistinli gruplar İngiliz Manda idaresinin politikalarını ve Yahudi göçünü protesto etmek amacıyla genel grev ve Büyük İsyan'ı başlattı⁷ ve bunun sonucu olarak Filistinli partiler Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyini⁸ başkanlığındaki bir araya geldi ve (el-lecnetü l'arabiyyetü el-uliyye) Yüksek Arap Komitesini kurdu.⁹ (el-lecnetü l'arabiyyetü el-uliyye) Yüksek Arap Komitesi, ilk icraatlerinden birisi olarak, İngiliz Mandası'nın Yahudi göçünü durdurmak, toprağın Yahudilere geçişini engellemek ve Filistin hükümeti kurmak gibi talepleri yerine getirene kadar Filistin'deki genel grevin devam etmesini kararlaştırdı.¹⁰

1937'de, Filistin'deki İngiliz Yüksek Komiserliği, (el-lecnetü l'arabiyyetü el-uliyye) Yüksek Arap Komitesini feshetme ve 1936'daki Büyük Filistin Devrimi'ne¹¹ önderlik ettiklerinden dolayı üyelerini Filistin'den kovma kararı almıştır. Hacı Emin el-Hüseyini, Lübnan'a firar etmeyi başardı ve (el-lecnetü l'arabiyyetü el-uliyye) Yüksek Arap Komitesine yurtdışından liderlik etmeye devam etti. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, Hacı Emin el-Hüseyini Lübnan'da kalamadı ve diğer birkaç ülkeye gitti. Hacı Emin el-Hüseyini'nin yokluğunda (el-lecnetü l'arabiyyetü el-uliyye) Yüksek Arap Komitesini, 1945'te II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar oğlu Cemal el-Hüseyini yönetti. Hacı Emin el-Hüseyini II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra (el-lecnetü l'arabiyyetü el-uliyye) Yüksek Arap Komitesinin önderliğine geri döndü,

⁶ ârif el-ârif, *Nekbetü Filistin Ve 'l-Firdevs el-Mefkud (1948-1952)*, 1.bs., (Dârü el-Hüda, 1956), s. 43

⁷ Sâlih Ebu Yusayr, *Cihâd eş-Şe'b el-Filistini Hılâl Nisif Karn*, 4.bs., (Beyrut: Dârü el-Feth, 1971), s. 181.

⁸ Emin el-Hüseyini, Kudüs kentinde doğmuş Filistinli bir siyasetçi ve devrimci olan Hacı Emin el-Hüseyini (1895-1974) Filistin'de fetvada yer alan en ünlü insanlardan biri olarak kabul edilirken, Arap-İsraail ihtilafında önemli bir rol oynadı ve birçok Arap ve Batı başkentinde göçmenlik yaptı. 1974'te Lübnan'da ölene kadar, bkz. Abdülkerim Ömer, *Müzekkerat Hacı Muhammed Emin el-Hüseyini*, 1.bs., (Şam: el-Ehliyy, 1999).

⁹ ârif el-ârif, *a.g.e*, s. 43; Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *a.g.e*, s. 39

¹⁰ Sâlih Ebu Yusayr, *a.g.e*, s.182.

¹¹ Büyük Filistin Devrimi: Filistin'in 1936-1939 yılları arasında tanık olduğu ve bütün parçalarını içeren bir devrimdir ve devrimler ve ayaklanmalara kıyasla en uzun yaşandı. Devrim, altı ay süren büyük genel grevin açıklanmasıyla 20 Nisan 1936'da başlatılmasından sonra birkaç aşamadan geçti. 1936 devrimi Filistin'den bir boşlukta çıkmadı, Filistinliler tarafından, Birinci Dünya Savaşı, 1920, 1929 ve 1935 isyanlarının İzziddin el-Kassam'ın önderlik ettiği isyanlarının ülkesinde empoze edilmesinden bu yana bir dizi devrime dönüştü. Filistin'deki Yahudiler, Arapçılığın korunması, İngiliz Mandası'nın kurtuluşu ve Yahudi göçünün sona ermesi. bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, "Büyük Filistin Devrimi," <https://www.palestinapedia.net/1936-1939-1936-1939> (Erişim 04. 06. 2018).

ancak bu kez komiteyi Mısır'dan yönetecekti. Çünkü, savaş sırasında İngiliz karşıtı politikalarından dolayı Filistin'e girişine izin verilmiyordu.¹²

8 Haziran 1946 yılında Arap Birliği¹³, Şam'da yaptığı toplantıda Hacı Emin el-Hüseyni başkanlığında olan Arap Yüksek Komitesi yerine (el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonu'nun kurulmasını açıkladı. Bunun nedeni Arap Yüksek Komitesi'nde meydana gelen iç bölünmelerdir. Zira Arap Yüksek Komitesi rakip iki taraf olarak bölündü. Birinci taraf; Arap Yüksek Komitesi'nde kalıp kendi vizyonuna göre yeniden oluşturan ve kontrol eden Arap Partisidir. İkinci taraf ise; (el-lecnetü l'arabiyyetü el-uliyye) Arap Yüksek Komitesi'nden çekilen, diğer Filistinli hareketleri ve partileri içeren Birleşik Arap Cephesi'dir.¹⁴

29 Kasım 1947'de BM Genel Kurulu 181 sayılı kararında, Filistin'deki İngiliz Mandasını sona erdirmek ve Filistin'in Arap ve Yahudiler arasında bölünmesine hükmetti¹⁵ ve (el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonu 181 sayılı kararı reddettiğini ilan etti ve konumu Arap Ülkeleri Birliği tarafından desteklendi. Öte yandan, kararın reddedilmesi ve Aralık 1947'deki toplantısında askeri yollar da ciddi seçenekler olarak masaya yatırıldı ve gerektiğinde kullanılması kararlaştırıldı.¹⁶

Filistin'i bölme kararına eşlik eden Filistin ve Arap muhalefetine rağmen, çözüm Filistin halkının bağımsız bir vatan edinme hakkının ilk uluslararası tanınması olarak kabul edilirken, 1 Şubat 1948'de (el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonu, Filistin hükümetinin kurulmasını isteyen Arap Ülkeleri Birliği'ne bir taslak sundu. (el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonu, 14 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasının ve Arap Ülkeleri Birliği'nin Filistin'deki siyasi boşluktan korkması nedeniyle Filistin hükümetine olan talebini yeniledi. BM

¹² Muhammed el-Ferra, *a.g.e*, s. 17.

¹³ Arap Birliği, 1945 yılında Orta Doğu ve Afrika'daki ülkeleri içeren bir Arap örgütüdür, üyeleri Arap ülkeleridir, tüzüğü ekonomik ilişkilerde üye devletler arasında eşgüdüm sağlar, ticari ilişkileri, iletişimi, kültürel ilişkileri, milletleri, seyahat belgelerini ve izinlerini, sosyal ilişkileri ve sağlığı içerir. . Arap Ülkeleri Birliği'nin daimi merkezi Kahire, Mısır'dır. Bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, "Arap Birliği," <https://www.palestinapedia.net/جامعة-الدول-العربية/> (Erişim 04. 06. 2018).

¹⁴ ârif el-ârif, *a.g.e*, s. 44.

¹⁵ Sittika Ballı, "Filistin Sorunda FKÖ Ve Hamas Faktörü", (Yüksek Lisans Tezi, AHİ Evran Üniversitesi, Mayıs 2013) s. 16-18.

¹⁶ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e*, s. 45- 46.

Filistin Özel Oturumu yaklaşırken, Arap Ülkeleri Birliği Ürdün hariç, bir Filistin hükümeti fikrine karar verdi.¹⁷

(el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonu'nun 1948 savaşındaki rolüne gelince: Komisyon, Siyonist çetelerle savaşında silah, teçhizat ve askeri mühimmat elde etmek için büyük çaba sarf etti. Ayrıca, askeri teçhizatın taşınması için uçaklar almaya başladı, Mısır, Suriyeli ve Iraklı subaylara eğitimde yardımcı oldu ve Filistinlilerin, Kudüs'ün savunmasını yürüten Abdulkadir El Hüseyni'nin¹⁸ ve Kudüs'ün savunmasından sorumlu 3600 savaşçı ve Filistin'deki Arap ordusunun Filistin'e girişinden önceki birliklerinin de dahil olduğu askeri birlik ve örgütler içinde hazırlanması ve örgütlenmesi hususunda gayret sarf etti. Filistin'deki Siyonist çetelere karşı büyük başarılar kazandırarak İngiltere'den Arap devletlerinin Filistinlileri Siyonist çetelere karşı savaşlarında desteklemeyi ve finanse etmeyi durdurmalarını talep etmesini istedi.¹⁹

1 Ekim 1948'de, Arap-İsrail Savaş'ının sona ermesinin ardından (el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonu, kongresini Gazze'de düzenledi ve 85 üyeli Filistin Ulusal Konseyi'ni oluşturdu. Filistin Ulusal Konseyi, hükümetin kurulmasından hemen sonra bir açıklama yapan Ahmed Hilmi Paşa Abdalbaki²⁰ başkanlığındaki Filistin Umum hükümetini seçti ve aşağıdaki beyannameyi yayınladı:

15 Mayıs 1948'de, hiç bir zaman [Filistin] ulus[u] tarafından tanınmamış olan İngiliz işgali, 1948 Mayıs'ının on beşinde sona erdi. Bu nedenle, rabbimize, doğal hakkımıza ve Arap Ülkeleri Birliğinin desteğine ve Arap hükümetlerinin ve Arap

¹⁷ İbrahim Abraş, *el-Bü'dü'l-Kavmiyy Lil-Kadiyye el-Filistiniyye*, 1.bs., (Beyrut: Merkez Dirâsât el-Vahde el-Arabiyye, 1987), s. 79-80. ; Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *a.g.e*, s. 41.

¹⁸ Abdülkadir el-Hüseyni (1908-1948), Kudüs'te doğan Filistinli bir lider olan Abdulkadir Musa Kazım el-Hüseyin, 8 Nisan 1948'de Kudüs yakınlarındaki Siyonist çetelere karşı savaşa girdikten sonra Kudüs yakınlarındaki Kıyı köyünde şehit edildi. bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, "Kazım el-Hüseyin," <https://www.palestinapedia.net/۱۹۴۸-۱۹۰۸-عبد-القادر-الحسيني/> (Erişim 04. 06. 2018).

¹⁹ Abdülkerim Ömer, *a.g.e*, s. 420-422.

²⁰ Ahmed Hilmi Paşa Abdel-Baki (1882-1963), Ahmed Helmi (Paşa) Filistinli, Lübnan Sayda'da doğumlu bir Filistinli iktisatçı ve politikacı, Filistin'de yetişti ve büyüdü, babası Abdel Baki Suriye'de Türk ordusunda bir subaydı. Ahmed Hilmi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusuyla savaşan Irak'ta bir aşiret gönüllülerinden oluşan bir grup liderliğini devraldı. Filistin Umum Hükümetinin (1949-1963) başkanlığını yapmıştı. 1963'te Kahire'de öldü. bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, "Ahmed Hilmi Paşa Abdel-Baki," <https://www.palestinapedia.net/أحمد-حلمي-عبد-الباقي/> (Erişim 04. 06. 2018).

halklarının desteğine dayanarak 15 Mayıs 1948'den önceki bilinen bütün sınırları üzerine genel bir Filistin hükümetinin kurulmasına karar verdik.²¹

Filistin halkı tarafından Filistin Umum Hükümetine verilen geniş desteğe ve 15 Ekim'de Filistin Umum Hükümeti'nin Lübnan, Suriye ve Suudi Arabistan²² gibi bazı Arap hükümetleri tarafından tanınmasına rağmen, bu hükümet başarısız olmuştur. Buna katkıda bulunan faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz: ilk olarak, Filistin Umum hükümetinin kontrolünde olacağı varsayılan Filistin topraklarının 1948 savaşı katılan ülkeler tarafından paylaşıldığı, ya bu toprakların yeni doğan İsrail devletinin kontrolü altında ya da Arap ordusunun kontrolünde olduğu bir gerçektir.²³ İkinci olarak, Arap devletleri, politik nedenlerden dolayı Filistin hükümeti kurma konusunda hevesli değillerdi.²⁴

Örneğin, Mısır Başbakanı Mahmud Fehmi en-Nakraşi Paşa'ya (1888-1948) gönderdiği bir mektupta Ürdün Kralı I. Abdullah bin Hüseyin (1882-1951), Filistin Umum Hükümeti'nin tanınmasına karşı çıkmış, liderlerine karşı savaşacağını açıkça ilan etmişti. Zira hakimiyetinin güvenliği için zayıf bir Filistinli varlığın ortaya çıkmasından korkmaktadır. Böyle olunca da hayatta kalmayı zayıflatacak, Yahudilerin ele geçirdiği veya Birleşmiş Milletler tarafından bölünme oldubitti olarak tanınacaktır.²⁵

Filistin Umum hükümetini engellemek için, Batı Şeria'da Aralık 1948'de Ürdün Kralı I. Abdullah bin Hüseyin'in kışkırtması ve yönlendirmesiyle Batı Şeria'da Eriha şehrinde çok sayıda Filistinli lider bir Kongre düzenlendi ve Filistin Kralı olarak Abdullah b. Hüseyin'i seçtiler.²⁶ Yukarıdakilerin bir sonucu olarak Mısır hükümeti Gazze'deki Hacı Emin el-Hüseyini'nin varlığının, Kral Abdullah'ın korkularını arttırdığını fark edip, Müftü'yü zorla Kahire'ye nakletti.²⁷

²¹ ârif el-ârif, *a.g.e.*, s. 703-706.

²² *a.y.*, s. 703-706.

²³ İbrahim Abraş, *a.g.e.*, s. 81; Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e.*, s. 46.

²⁴ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e.*, s. 46-47.

²⁵ ârif el-ârif, *a.g.e.*, s. 703-706.

²⁶ İsam Sahnîni, "Damm Filistin el-Vüstâ ilâ Şerk el-Ürdün", *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S.40 (Beyrut: Merkez el-Abhhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1974), s. 60, 65

²⁷ ârif el-ârif, *a.g.e.*, s. 709.

Bu hükümetin başarısız olmasının bir diğer sebebi de BM'nin onu meşru bir hükümet olarak tanımayı reddetmesiydi. Yine İngiltere bazı Arap hükümetlerine Filistin hükümetini tanınamaları için baskı yapmaktaydı²⁸. İngilizler birtakım siyasi ayak oyunları yapmaktan da geri durmuyorlardır. İngiliz elçiliğinin yalan istihbaratları sızdırıldığı gibi, Mısır hükümetine Hacı Emin el- Husseini'nin Sovyetler Birliği'ndeki hükümetler gibi bir hükümet kurmak istediği bilgisini iletmişti.²⁹

Bağımsız bir Filistin siyasal varlığa ihtiyaç duymamaları Filistin bilincinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Zira İngiliz işgali esnasında Filistinliler toprakları üzerinde herhangi bir otorite kullanmadıkları bundan dolayıdır. Bu, Filistinlilere ait olan Batı Şeria'yı, 1950 yılında Ürdün Kralı I. Abdullah tarafından Ürdün'e ilhak etmeleri konusunda itirazda bulunmamaları bunun açık bir göstergesidir.³⁰

1948 Arap-İsrail savaşı, bir milyondan fazla Filistinlinin topraklarından Batı Şeria, Gazze Şeridi ve komşu ülkelere göç etmesine neden oldu, Batı Şeria (2.165 mil) Doğu Ürdün emirliğine katılıp Ürdün Haşimi Krallığı kuruldu. Ayrıca Gazze Şeridi (90 mil) Mısır'a eklendi ve ardından Suriye sınırına bitişik küçük bir köy olan el-Hamma Suriye yönetimine katıldı.³¹

1948-1956 arasındaki dönem, (el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonu ile temsil edilen Filistin ulusal hareketinin gerilemesine ve İngiliz işgali sırasında sınırları belirlenen Filistin siyasi varlığının parçalanmasına şahitlik etti. Buna ek olarak 1948 yenilgisinin ortaya çıkması nedeniyle, Arap milliyetçi akımları da büyük bir popülerite kazanarak yükselişe geçti.³²

Filistin Umum Hükümeti'nin görevlerini yerine getirememesi Filistin halkının siyasi boşlukta kalmasına neden oldu. Filistin topraklarındaki herhangi bir Filistin siyasal eylemini kontrol altına alma çabalarını baltalamanın yanı sıra, Filistin halkını bir organ, örgüt veya kurum aracılığıyla kendi kaderini tayin etmekten mahrum bıraktı. Bunun bir neticesi olarak Filistin'de ulusal bilinç yerine Araplık düşüncesi gelişti ve

²⁸İbrahim Abraş, *a.g.e*, s. 81.

²⁹ârif el-ârif, *a.g.e*, s. 709.

³⁰ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e*, s. 47.

³¹ Enis Sayıg, *Filistin Vel-Kavmiyye'l-Arabiyye*, (Beyrut: Merkez el-Abhhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1966) s. 92-97.

³² Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e*, s.54.

Filistinliler Arap milliyetçiliği ideolojisini Filistinlilik bilincinin önüne koydular. Bu nedenle, Filistinli veya Arap arenasında, 1950'lerin sonlarına ve 1960'ların başlarına kadar önemli bir siyasi veya askeri ağırlığa sahip herhangi bir Filistinli örgütlenmenin ortaya çıkmasına tanık olmadı.³³

Yukarıdakilere ek olarak 1948-1958 arasındaki dönem, Filistin'in savunmasında ihmal suçlamalarından ötürü bazı askeri liderlerin suikast ve askeri darbelerinin gerçekleşmesine tanık oldu. Lübnan'da, Lübnan Başbakanı Riyad el-Sulh (1894-1951) öldürüldü, Suriye'de birden fazla cumhurbaşkanının bir yıldan daha az bir süre içinde devrildiği bir dizi askeri darbe yaşandı. Ürdün'de, Kral Abdullah, Filistin politikalarından dolayı suikaste uğradı. 1952'de Mısır, Cemal Abdunnasır (1918-1970) dahil olmak üzere bir grup subay tarafından yönetilen Temmuz devrimine tanık oldu. Irak monarşisinin durumu öncekilerden daha iyi değildi, burada General Abdulkarim Kasım (1914-1963) 1958'de Irak'taki Haşimi krallığına son veren askeri bir darbe yaptı.³⁴

1.2. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Kuruluşu ve Yerel ve Uluslararası Tepkiler

1960'ların başlarında, Arap rejimleri, Filistin halkının isteklerini ve umutlarını ifade eden Filistinli bir ulusal varlığa dikkat çekmeye çalışırken, aynı zamanda Arap ve Filistin arenasında ortaya çıkmaya başlayan değişkenlerin bir sonucu olarak hareketlerini kontrol edip ritmini belirleyebildi.³⁵

1.2.1. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Kuruluşunun Nedenleri

1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başlarında, Gazze Şeridi, Batı Şeria ve diasporadaki Filistin toplulukları, Filistin ulusal hareketine hayat verecek bir Filistin siyasi örgütü veya varlığı yaratmaya çalışan yeni siyasi hareketlere tanık oldu³⁶ Bu örgütlerin bir kısmı, 1948 savaşına katılan veya Filistin arenasında yeni olan eski örgütlerin bir uzantısı olan küçük gizli örgütlerdi. Ayrıca, 1959 yılında kurulan Genel

³³ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *Mesiretü'l-Mütagayyirât es-Siyâsiyye ve Eseruha ala Münazzametü et-Tahrir el-Filistini Mine'n-Neş'eti ilâ Oslo*, 1.bs., (Kudüs: Darü el-Jundi, 2012), s. 23-24.

³⁴ Enis Sayıg, *a.g.e.*, s. 107-108.

³⁵ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 26.

³⁶ Şefik el-Hut, *Işrun âm fi Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye*, 1.sb., (Beirut: Darü'l-İstiklal, 1986), s. 70; Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 26.

İşçi Sendikası, Kadın Genel Federasyonu ve Filistin Öğrencileri Genel Federasyonu gibi meslek ve öğrenci dernekleri kurulmaya başlandı.³⁷

Bu Filistinliler için kolay bir tercih değildi. Arap milliyetçi hareketlerine ve partilere üye olan Filistinliler, Pan-Arap milliyetçi partilere olan aidiyet duygularıyla Filistin bilincini canlandırma sürecine katılımı nasıl bağdaştıracaklarını sorgulamaya başladılar. Arap milliyetçi partilerin liderleri bu durumu fark ettiler ve gerilla eylemi ile odağı Filistin'in kurtuluşuna odaklanan Filistinli gruplar ve komiteler kurmaya çalışarak Filistinlilerin kendilerine olan aidiyet duygularını korumaya çalıştılar.³⁸

İsrail saldırıları da Filistinlileri, Filistin odaklı hareket etmek noktasında ikna eden bir diğer nedendi. İsrail, 28 Şubat 1955'te ³⁹Gazze Şeridi'ne baskın düzenledi, Mısırlı, Filistinli ve Sudanlı asker öldürüldü.⁴⁰ Ardından 1956 Süveyş Krizi ve Gazze Şeridi'ne vuku bulan İsrail saldırısı Filistinli örgütlerin birleşmesi ve siyasi çekişmelerin bir kenara bırakılması sonucunu doğurdu.⁴¹

Arap hükümetlerinin duyarlı davranmalarına neden olan Filistin'i kurtarmak için silahlı mücadeleyi desteklemekten başka seçenekleri olmayan küçük Filistinli örgütlerin ortaya çıkmasıdır. Bundan dolayıdır ki, Arap hükümetleri onları yakından takip etmeye ve İsrail ile savaşa sürüklenmeden önce onları elde tutmaya çalıştı. Örneğin: El Fetih Hareketi, ⁴² Arap rejimlerinin İsrail'in misilleme konusundaki

³⁷ Feysal el-Hürani, *el-Fikir Esiyasi el-Filistini (1964-1974)*, 1.sb., (Beirut: Merkez el-Abhhâs-Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1980), s. 16-17.

³⁸ İbrahim Abraş, *a.g.e.*, s. 152-135.

³⁹ Mahir Şerif, "Hamsun âm ala Kıyâm Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye", *Mecelletü Dirâsât Filistiniyye*, (Beirut: Müessesetü Dirâsât el-Filistiniyye, 13 Kasım 2014), s. 3.

⁴⁰ Abdülkadir Yasin, *Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye Tarih -Elakat -Mstakbil*, (Beirut: el-Bâhîsü'l-Dirâsât, 2009) s. 15.

⁴¹ Laurie A. Brand, *el-Filistiniyyun fi el-âlem el-Arabiyye*, 1.bs., (Beirut: Merkez Dirâsât el-Filistiniyye, 1991), s.28-29.

⁴² El-Fetih hareketi, 1957'de başlayan Filistinli ulusal devrimci bir harekettir. Yaser Arafat, kurucularından biriydi, 20. yüzyılın sonuna kadar, İsrail'i tanımaya ve onun yolculuğunu sürdürdüğü sırada İsrail'i tanımaya zorlayan ve sürekliliği devam eden bir dizi değişiklik geçirmiş olan büyük FKÖ hiziplerinden biri olarak kabul edildi. Bkz. Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *a.g.e.*, s.142-143.

tutumlarını ve hesaplarını dikkate almadan, İsrail hedeflerine gerilla operasyonlarıyla tehdit etti.⁴³

Mısır ile Suriye arasındaki birliğin kurulması⁴⁴ ve Şubat 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşu “Filistin Kurtuluşunun tek yolu birliktir” sloganının benimsenmesi Filistin halkının geniş kesimleri arasında, Filistin halkının örgütlenme ve kurtuluş savaşına hazırlanma zamanı geldiğine dair bir his yarattı. Yukarıda anlatılanların bir sonucu olarak, Yüksek Ulusal Kurulu, Filistin’i doğal sınır ve siyasi yönden federal bir grup olarak görmeye çağırarak bir bildiri yayınladı. Ayrıca, Haziran 1958 yılında Emin el Hüseyin, Abdünnasır’a Filistin’i en kısa bir zaman içerisinde Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne katması için çalışmalarını hızlandırma konusunda bir telgraf gönderdi. Bunun yanı sıra Filistinli politikacı, tarihçi ve eğitimci olan Muhammed İzzet Darvaze (1887-1984), Abdünnasır’dan Birleşik Arap Cumhuriyeti’nde Filistin İşleri ile özel bir organ kurulmasını istedi.⁴⁵

Filistin davasının önderliği hakkındaki Arap-Arap çatışması da Filistin’de bir ulusal hareket örgütlenmesini hızlandıran nedenlerdendi. Irak Cumhurbaşkanı General Kasım diğerlerine karşı Gazze ve Batı Şeria’da bir Filistin hükümeti kurulmasını talep etti. Bu talep Mısır ve Ürdün tarafından Arap milliyetçiliğine düşmanca bir hareket olarak yorumlandı ve reddedildi. Fakat bu talep Ürdün ve Mısır’ın Filistin’e olan desteklerinde bir artışa neden oldu.⁴⁶

Bütün bu etkenlere ek olarak, Arap ülkelerini FKÖ’nün kurulmasını hızlandırmaya iten en önemli bir diğer etken de, 1963 kışında İsrail’in, Ürdün Nehri’nin suyunu yönlendirmeye yönelik projeleri oldu. Arap liderleri, İsrail projesine karşı alınması gereken pozisyonu tartışmak üzere Kahire’de buluştu.⁴⁷ Burada Filistinli

⁴³ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 32-36.

⁴⁴ Birleşik Arap Cumhuriyeti: 1958-1961 yılları arasında sözde Mısır-Suriye biriminin resmi adı. Cumhurbaşkanı Cemal Abdel Nasser’in hayallerinden biri olan Arap devletlerini birleştirmek için 22 Şubat 1958’de Birlik, iki Cumhurbaşkanı tarafından Birleşik Cumhuriyeti Şartı’nın imzalandığını ilan etti: Shukri Al-Quwatli, Abdel Nasser, Abdel Nasser, Kahire Başkanı ve Yeni Cumhuriyet’in başkenti. 28 Eylül 1961. bkz. Abdulvahab el-Keyyalı, *el-Müvessaâ Esiyasiyye*, c.2 (Beyrut: el-Müessesetü el-Arabiyye’l-Dirasat ve’n-Neşr), s.92.

⁴⁵ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e*, s. 81, 82.

⁴⁶ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 35; Semih Şebib, *Münazzamatü’t-Tahrir el-Filistiniyye İmkanat el-Tatvir Ve Etahdiş fi Zill Eşiraka Esiyasiyye*, (Ramallah: Tehâlûf es-Selâm el-Filistinyy, 2007), s. 2.

⁴⁷ Mahir Şerif, *Mecelletü Dirâsât Filistiniyye*, *a.g.e*, s. 5.

bir örgütün kurulması ve desteklenmesi fikri önemli bir karşı adım olarak gündeme geldi ve ciddi olarak tartışıldı.⁴⁸

1.2.2.Filistin Kurtuluş Örgütünün Kuruluşu

Filistin'in Arap Ülkeleri Birliği Temsilcisi Ahmed Hilmi Paşa Abdalbaki'nin ölümünden sonra FKÖ'nün kurulmasına yönelik ilk adımlar atılmıştı. 15 Eylül 1963'teki kırkıncı oturumunda, Arap Birliği Bakanlar Konseyi halefinin atanmasını kabul etti. Mısır'ın atadığı aday Ahmed eş-Şukayri⁴⁹, Filistin'in Arap Birliği temsilcisi⁵⁰ olarak seçildi ve Suudi Arabistan ve Ürdün temsilcileri Ahmed eş-Şukayri Mısır adayı olduğu için⁵¹ bu pozisyon için onay vermemişti. Ahmed eş-Şukayri, Filistin halkı ile gerekli tüm temasları kurmak ve Filistinli bir varlık kurmak için Arap Birliği tarafından atandı.⁵²

Arap Birliğindeki görevine ek olarak, Ocak 1964'te Kahire'de düzenlenen Arap zirvesinde kralların ve Arap başkanlarının teklifleri ile Ahmed eş-Şukayri güçlendi. Birlik takip eden hususun altını çiziyordu: "Filistin'in Arap Ülkeleri Birliği'nin temsilcisi Ahmed eş-Şukayri, Filistin halkının örgütlenmesi için sağlam temeller oluşturma ve kendi vatanlarını belirleme ve kendi kaderlerini tayin etmede rol almalarını sağlamak için üye devletlerle ve Filistin halkıyla temas kurmaya devam edecek."⁵³

Ahmed eş-Şukayri bağlantılarını genişletmeye başladı ve 1964 yılının ortalarında çeşitli Arap ülkelerine geziler düzenledi ve Filistinli ve Arap önemli kişileriyle bir araya geldi. Filistinlilerle diyalog en önemli problemlerdendi. Filistinli silahlı gruplar, Arap Birliği kararıyla Filistinli bir kuruluşun kurulmasını desteklemiyorlar ve bu

⁴⁸ Leysan Shamsutdinova, *a.g.e.*, s. 34.

⁴⁹ Ahmed As'ad eş-Şukayri (1908-1980) Filistinli bir siyasetçi, avukat ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ilk başkanı ve kurucusuydu, ayrıca Birleşmiş Milletler'de Suriye'nin bir temsilcisi ve Suudi Arabistan tarafından Birleşmiş Milletler temsilcisi olarak görev yapma üzere atandı. 1963'e kadar Birleşmiş Milletlerde Suudi Arabistan Daimi Büyükelçisi olarak atandı. Bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, "Ahmed As'ad eş-Şukayri," <https://www.palestinapedia.net/أحمد-الشقير/> (Erişim 11. 06. 2018).

⁵⁰ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 93.

⁵¹ Ahmed eş-Şukayri, *Min el-Kimme ilâ el-Hezime mea el-Müluk ve el-Rues*, 1.bs., (Beyrut: Dârü el-Avde, 1971), s. 25.

⁵² Cemil Hartabil, *Va'dü Münazzamatü't-Tahrir*, <https://download-date-history-pdf-ebooks.com/21396-free-book>, (Erişim 13.6.2018), s. 8.

⁵³ Ahmed eş-Şukayri, *a.g.e.*, s. 25.

teşebbüsün kaderinin (el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonunun kaderi olacağından korkuyorlardı.⁵⁴

Ahmed eş-Şukayri, ilk Arap zirvesinde Arap liderler tarafından kendisine verilen yetkileri aşarak Filistin Ulusal Kongresini Kudüs'te yapmak için çalışmaya karar verdi.⁵⁵ 28 Mayıs 1964'te, ilk Filistin Ulusal Kongresi Kudüs'te Kral Hüseyin Bin Talal'in himayesinde (1935-1999) başladı⁵⁶. Kongreyi boykot eden ve Filistinli sakinlerin Ahmed eş-Şukayri'ye⁵⁷ itirazları nedeniyle buna katılmalarını önleyen Suudi Arabistan hariç, tüm Arap ülkelerinin dışişleri bakanları düzeyinde katılımıyla, kongre, Arap ülkelerinin dört bir yanından gelen 400 Filistinli delegeyi bir araya getirdi. Bu kongrenin, Kral Hüseyin bin Talal'ın şartlarını kabul etmeksizin başarılı olamayacağına inanılıyordu: İlk olarak, Ürdün Krallığı sınırları dahilindeki Filistinlileri örgütlemek veya silahlandırmaktan kaçınılacaktı. İkinci olarak, örgütün tüzüğüne açıkça Batı Şeria'da egemenlik amacının olmadığını ifade etmeli.⁵⁸

Kongre sırasında başkan olarak Ahmed eş-Şukayri seçilmişti, ayrıca üç başkan yardımcısı ve Kongrenin genel sekreterinden oluşan bir başkanlık ofisi seçildi, birkaç oturumdan sonra bir dizi tartışma gerçekleşti ve aşağıdaki kararlar alındı:

1. FKÖ Kurulmasının İlan Edilmesi.
2. Kongrenin ve üyelerini "Filistin Ulusal Konseyi" olarak sayılması.
3. Filistin Ulusal Tüzüğü, Ulusal Fonun Ana Sistemi ve Ulusal Meclis'in iç düzenlemelerinin onaylanması.
4. Düzenli Filistin askeri taburlarının kurulması.⁵⁹

Filistin Ulusal Tüzüğü ile ilgili olarak: Filistin Ulusal Tüzüğü, giriş ve beş bölüme dağıtılan yirmi dokuz maddeden oluşuyordu. İçerdiği başlıca konular şunlardı:

⁵⁴ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 41.

⁵⁵ Ahmed eş-Şukayri, *a.g.e*, s.78-79.

⁵⁶ Kral Hüseyin Bin Talal: (1935 - 1999): 1952'den Ürdün Haşimi Krallığı Kralı, 1952'den 1999'da ölene kadar. Kral Hüseyin, 1921'den beri Ürdün kralları olarak taç giydirilen aile üyelerinin en uzun süre boyunca anayasal monarşiyle Ürdün'ü hükmetti. Bkz. Nigel Ashton, *King Hussein of Jordan: A Political Life*, Yale University Press, 2008.

⁵⁷ Abdülkadir Yasin, *a.g.e*, s. 94.

⁵⁸ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e*, s.102.

⁵⁹ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 42.

ilk maddesi Filistin'in Araplığı hakkındaydı. "Filistin, diğer Arap ülkelerinde Arap ulusal bağlarının birleştiği, onunla birlikte Arap dünyasını oluşturan bir Arap ülkesi"ydi. ikinci madde, "İngiliz Mandası döneminde var olan sınırları içinde olan Filistin'in bölünmez bir bölge birimi olduğunu" belirtmektedir. Üçüncü madde, "Filistinli Arap halkı, Arap ulusunun ayrılmaz bir parçası olan, umutlarını ve acılarını paylaşan, özgürlük, egemenlik, ilerleme ve birlik için mücadelelerinde meşru bir hakka sahiptir" şeklindeydi.⁶⁰ Tüzük civardaki Arap devletlerinin de kaygılarını gözetmiş, onların tepkilerini çekmemeye özen göstermiştir. Bu bağlamda, FKÖ, Ürdün Haşimi Krallığına bağlı olan batı Şeria, Gazze Şeridi veya Hamma bölgesinde hiçbir bölgesel egemenlik kullanmayacak ve faaliyetleri kurtuluş, örgütsel, politik ve finansal alanlarda olacak."⁶¹

1.2.3.Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ortaya Çıkmasına Yönelik Yerel ve Uluslararası Tepkiler

1.2.3.1.Arap Hükümetlerinin, Hareketlerinin ve Partilerinin Tutumu

1.2.3.1.1.Arap Hükümetlerinin Tutumu

Mısır, bu yeni doğan harekete en büyük desteği sağlayan Arap devletlerinden biridir. Ahmed eş-Şukayri'nin anılarında bu husus özellikle vurgulanmakta olup ona ifadelerine göre Mısır ve Cemal Abdunnasır olmasaydı FKÖ kurulmayacaktı.⁶² Ürdün Krallığı, bağımsız bir Filistin varlığı kurma fikrine en fazla karşı çıkan Arap ülkelerden biri olarak tebarüz etmektedir. Böyle bir örgütün varlığını Ürdün'deki büyük Filistinli nüfus dolayısıyla bir ulusal güvenlik tehdidi olarak gördüğünden,⁶³ Kahire'de bu konuyu görüşmek üzere toplanan ilk Arap zirvesinde, Ürdün Filistinli bir kuruluşun kurulmasına karşı çıktı. Fakat hem Mısır ile ilişkilerini geliştirme arzusu hem de İsrail'in Ürdün Nehri'nin suyunu yönlendirme planına karşı Arap desteğini kazanmak için FKÖ'nün kuruluşuna onay verdi.⁶⁴

⁶⁰el-Müvessaâ el-Filistiniyye, 1.bs., c.4 (Şam: Mektebetü'l-Muhtaddin, 1984), s. 404-406; Fahir Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, (Ankara : Türkiye İş Bankası Kültür Yay, 1989), s.223-224.

⁶¹ el-Müvessaâ el-Filistiniyye, *a.g.e.*, s. 406.

⁶²Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 125.

⁶³ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 65.

⁶⁴ Yezid Sayıg, *el-Ürdün Ve el-Filistiniyyin*, 1.bs., (Londra: Riad al-Rayes Li'k-Kitâb ve'n-Neşr, 1987), s. 23.

Ahmed eş-Şukayri, İskenderiye'deki ikinci Arap zirvesi sırasında Ürdün kralının Filistin Ulusal Tüzüğü ifadesine itiraz ettiğini, Ürdün kralının "Filistin varlığı" kelimesinden başka bir kelimenin kullanılmaması gerektiğini vurguladığını belirtmektedir. Şukayri bu yetersiz formülü neden kabul etmek zorunda kaldığını şöyle açıklamaktadır: “çünkü ayaklarımı yolun başına koymak istemiştım ... ve Filistinli varlığının bir gerçek olarak ortaya çıktıktan sonra kendi kendine büyü[yeceğini düşünmüştüm)].⁶⁵

Suriye, Filistin'de siyasi bir varlık örgütleme planının üç önşartla mümkün olabileceğine inanıyordu: toprak, halk ve hükümet⁶⁶: Suriye, teklif edilen siyasal yapılanmanın, Batı Şeria ve Gazze Şeridi gibi İsrail tarafından işgal edilmeyen topraklar üzerinde tam egemenliğe sahip olması gerektiğinde ısrar etti.⁶⁷ Suriye, FKÖ'nün kuruluşuna pozitif yaklaşmıyordu. Çünkü Başkanı Ahmed eş-Şukayri'yi Nasır'ın⁶⁸ elinde bir kukla olarak görüyordu. Ancak Suriye, FKÖ'nün kuruluşuna karşı çıkan bir konumda olmak istemediğinden⁶⁹ Suriye hükümeti Filistin Kurtuluş Ordusunun birimlerinin kurulmasını kolaylaştırarak Şam'da FKÖ'nün bir ofis açmasına izin vermişti.⁷⁰

Irak, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde bir Filistin cumhuriyetinin kurulmasını isteyen ilk Arap ülkelerinden biriydi⁷¹. Ancak bu proje, daha önce de belirttiğimiz gibi Mısır ve Ürdün tarafından reddedilince rafa kalkmıştı.⁷² Iraklı yetkililer gerekli tüm olanakları sağlamak için gayret göstereceklerini ifade edip tam donanımlı bir Filistinli varlığı kurma önerisini desteklediklerini beyan etti.⁷³

Suudi tutumu, Ahmad eş-Şukayri'nin FKÖ'nün başına geçmesiyle bağlantılıydı. Suudi Arabistan, FKÖ'nün kuruluşuna itiraz etmiyordu. Fakat iki sebepten dolayı

⁶⁵ Ahmed eş-Şukayri, *a.g.e*, s.66.

⁶⁶ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 73.

⁶⁷ Es'ad Abdul Rahman, "en-Nidâl el-Filistini fi İtâr Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye", *el-Müvessaâ el-Filistiniyye*, 1.bs., c.5 (Beirut: el-Müvessaâ el-Filistiniyye, 1990), s. 179.

⁶⁸ Ahmed eş-Şukayri, *a.g.e*, s.50.

⁶⁹ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 73-76.

⁷⁰ Abdülkadir Yasin, *a.g.e*, s. 43-44.

⁷¹ Yezid Sayıg, *El-ürdün Ve El-filistiniyyin*, *a.g.e*, s. 22.

⁷² Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 72.

⁷³ Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e*, s. 179.

Ahmad eş-Şukayri'yi organizasyonun başkanı olarak kabul etmiyordu. Birinci sebep Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdunnasır ile eş-Şukayri arasındaki iyi ilişkilerdi. İkinci sebep ise Ahmed eş-Şukayri'nin Eylül 1962'de Yemen'de patlak veren Yemen devriminin destekçisi olduğunu ifade etmesiydi. Bu beyanata tepki olarak Suudiler, eş-Şukayri'yi Krallıklarının BM temsilcisi görevinden azl etmişlerdi.⁷⁴

Lübnan temkinli de olsa FKÖ'nün kurulmasını destekleyen Arap ülkelerindedir. Bu desteği, Beyrut'ta bir kurum ve bir araştırma merkezinin açılmasına izin vererek ve diplomatik dokunulmazlık sağlayarak ortaya koymuştur.⁷⁵ Ancak ülkesinin gerillalık faaliyetleri için merkez olarak kullanılmasını reddetti. Bunun nedeni Lübnan'ın sahip olduğu mezhepsel dengelerdi..⁷⁶

Kuveyt Devleti FKÖ'nün kurulmasına en büyük desteği veren Arap ülkeleri arasındadır. İki taraf arasındaki ilişkiler Kuveyt'in istikrarlı desteği ile nitelendirilebilir. Kuveyt, örgütü hem parasal olarak destekledi hem de topraklarında Filistinliler için eğitim kampları kurulmasına izin verdi.⁷⁷

1.2.3.1.2.Arap ve Filistinli Hareketlerin ve Partilerin Tutumu

Başkan Hacı Emin el-Hüseyni tarafından temsil edilen (el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonu, FKÖ'nün kuruluşuna en çok karşı çıkanlardan biriydi, çünkü el-Hüseyni kendisini Filistin halkının tarihi lideri olarak görüyor ve Filistin halkının başkanlığını hak ettiğini düşünüyordu.⁷⁸

Netice olarak, (el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonu, FKÖ'nün çalışmalarını çeşitli şekillerde engellemeye çalıştı. Hacı Emin el-Hüseyni, Ürdün Kralı Hüseyin Bin Talal'e yeni oluşumun Ürdün Krallığı'nın birliği için bir tehdit oluşturacağı konusunda uyarıda bulunan bir telgraf gönderdi. Ayrıca Beyrut'ta bir basın toplantısı düzenleyerek FKÖ projesinin Filistin davasının tasfiyesini kolaylaştıracağını savundu. Hacı Emin El-Hüseyni, eş-Şukayri ile kötü ilişkiler

⁷⁴ a.y, s. 213.

⁷⁵ a.y, s. 219.

⁷⁶ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 282.

⁷⁷ Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e*, s. 214.

⁷⁸ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e*, s.106.

içerisinde olan Suudi Arabistan tarafından da desteklendi. Suudiler (el-Heyetü l'Arabiyyetü el-Üliyye) Arap Yüksek Komisyonu'nu Şukayri'ye karşı kullanmak isteseler de başarılı olamadılar.⁷⁹

Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin "Fetih" Tutumu: Filistin Ulusal Kongresi'nde meydana gelen tartışmaların ortamında El Fetih, Filistin'in varlık vizyonuna bakışını Filistin dergisi aracılığıyla tanımladı. Filistinlileri temsil eden bir Filistinli varlığa ihtiyaç duyulduğunda tüm Filistinli hiziplerle bir araya gelebileceğini vurguladı. Ayrıca bu varlığın devrimci olması gerektiğini ve yeni varlığın silahlı mücadeleye bir rehber olmadığı kanaatine vardı. Bunun yanı sıra, yeni Filistinli varlığın Arap hükümetlerinin elinde bir maşa olacağı ve bunun bir Arap kararı olduğu yönündeki bir karar olduğu düşüncesindeydi.⁸⁰

El-Fetih, yeni örgütlenme konusunda şüpheli bir tutum aldı. Ancak Kudüs'te yapılan ilk Kongreye sembolik düzeyde olsa da katıldı⁸¹. El-Fetih hareketi, yeni örgütü Filistin ve Arap arenasında kendisine rakip olarak görmüştü⁸². Böylece, El Fetih hareketi devrimci bir yöne doğru evrildi ve 1 Ocak 1965'te resmen bu yönelimini ilan etti.⁸³

FKÖ'nün kuruluşuna en güçlü destek öğrenciler ve gençler arasında güçlü bir nüfuza sahip olan (Haraktü el-Kavmiyyin el-Arab) Arap milliyetçi hareketinden geldi.⁸⁴ Arap milliyetçilerinin ve eş-Şukayri'nin Nasır ile güçlü bağlara sahip olmaları iki grubun birbirlerine sempati duymalarında ve birbirlerini desteklemelerinde en önemli etmenlerden biriydi.⁸⁵ Milliyetçi örgütlerin en önemlilerinden olan (Hızb el-Baas) Baas Partisi de Filistin'de Filistinlilerin daha fazla söz sahibi olması gerektiği konusunda en açık tutuma sahip olan örgütlerden biriydi. Filistin halkının kendi temsilcilerini seçebileceği serbest seçimler yapılması çağrısı Baasçılar tarafından yapıldı.⁸⁶

⁷⁹ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 90-91.

⁸⁰ *a.y.*, s. 85-86.

⁸¹ Feysal el-Hürani, *el-fikir Esiyasi el-filistini* (1964-1974), *a.g.e*, s. 29, 101.

⁸² Abdülkadir Yasin, *a.g.e*, s. 44.

⁸³ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 85-86.

⁸⁴ Feysal el-Hürani, *el-fikir Esiyasi el-filistini* (1964-1974), *a.g.e*, s. 92.

⁸⁵ Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e*, s. 180.

⁸⁶ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e*, s.107.

Benzer şekilde (el-Hızb-eş-Şüyuyy) Komünist Parti de, FKÖ'nün kuruluş ilanı hakkında olumlu bir tutum aldı. Partinin merkez komitesi 1 Ekim 1964 tarihinde Ürdün'de yaptığı toplantıda, oluşumundaki bazı problemlere rağmen yeni Filistin varlığını desteklediklerini açıkladılar.⁸⁷ Filistinli komünistlerin ünlülerinden biri olan Mu'in Bseiso'nun (1926-1984) Kahire gazetesinde yayınlanan bir makalesinde belirttiği gibi Komünist Parti, FKÖ'nün kurulmasını memnuniyetle karşıladı.⁸⁸ Komünistlerin, FKÖ'nün Kuruluşuna desteği, Mısır-Sovyet yakınlaşmasından dolayı partinin Nasır'ı destekleme politikasından kaynaklanmıştı.⁸⁹

İslamcı grupların tutumu ise ya olumsuz ya da ilgisizdi. Hizb-ut Tahrirü'l-İslamı, yeni Filistin örgütünü reddetti. Partinin bakış açısına göre, önce İslam devletini kurmak, sonra da Yahudilerle mücadelede cihadı başlatmak gerekiyordu.⁹⁰ Müslüman Kardeşlere gelince, bazıları FKÖ'nün kurulmasına karşı olumsuz değildi. Ancak, kendi tutumlarını ilan etmemişlerdi. Bunun nedeni ise hareketin o tarihlerde Mısır rejimi tarafından baskıya maruz kalmasıydı.⁹¹

1.2.3.2.Uluslararası Tepkiler

FKÖ'nün kuruluşuna çeşitli uluslararası tepkiler ortaya çıktı. Bazı ülkeler örgütün kuruluşundan rahatsız olurken diğer bazıları görmezden geldiler. Bazı ülkeler ise FKÖ'nü kurulduğu andan itibaren tanıdılar.

Uluslararası tepkiler bağlamında ilk olarak Birleşmiş Milletlerden bahsetmek gerekir. FKÖ kurulmadan önce, BM Filistin meselesini mülteciler meselesi olarak ele almıştı. Filistin meselesi " BM Yardımlaşma ve Filistin Mülteciler Çalışmaları Ajansı Genel Komisyonu Raporu" maddesi altında yer almaktaydı. FKÖ, BM nezdinde Filistin halkının doğal ve meşru temsilcisi olduğunu kabul ettirme mücadelesi verdi. Filistin Ulusal Kongresi, FKÖ'nün kuruluşundan sonra, FKÖ'nün kuruluşunu tanınması için BM'e resmi bir yazı göndermişti ve Filistin halkını uluslararası forumlarda temsil

⁸⁷ a.y, s.107.

⁸⁸ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, a.g.e, s.97.

⁸⁹ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, a.g.e, s. 107.

⁹⁰ Abdülkadir Yasin, a.g.e, s. 43.

⁹¹ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, a.g.e, s.93-94.

etme hakkının ona ait olduğunu bildirmişti. 1 Ekim 1965'te, Arap heyetleri FKÖ heyetinin Özel Siyasi Komite tartışmalarına katılmasına izin verilmesini istemişti ve uzun tartışmaların ardından, Filistin delegasyonunun FKÖ'nün temsilcisi olarak mı yoksa kişisel olarak mı katılacağı sorunu ortaya çıktı. FKÖ delegasyonunun Komite önünde konuşma ve FKÖ'nü tanımadan gerekli gördüğü bütün açıklamaları verme hakkına sahip olduğu Kosta Rika ve El Salvador tarafından sunulan bir taslak üzerinde oybirliği ile anlaştı.⁹²

ABD'nin tutumu Uluslararası anlamda değinilmesi gereken bir diğer önemli konudur. 1948 ve 1964 arasında, ABD Filistin davasını umursamayıp yardıma ihtiyacı olan mülteciler meselesi olarak değerlendirmişti.⁹³ FKÖ'nün kuruluşu üzerine ABD'nin tavrında bazı değişiklikler olduğunu görmekteyiz. 1964'de ABD, örgütün kuruluşunu reddetti, bazı Arap devletlerine "uyarı" maksatlı bir bildiri gönderdi ve Filistin meselesini BM ile çözüme sözü verdi.⁹⁴ Benzer şekilde Avrupa ülkeleri de Avrupa'nın, FKÖ'nün kuruluşunu görmezden geldiler.⁹⁵

Dönemin diğer süper gücü Sovyetler Birliği ise FKÖ'nün kuruluşuna karşı ilgisizdi. Fakat Nasır ve diğer Arap devletleri ile olan sıcak ilişkilerin zarar görmemesi için memnuniyetsizliğin gizlendiği anlaşılmaktadır.⁹⁶ Kruşçev 1964'te gerçekleşen Mısır ziyareti sırasında, Sovyetler Birliği'nin Filistinlilerin meşru haklarını tanıdığını ifade etmesine rağmen FKÖ'den bahsetmemesi dikkate değerdir. Bu, Sovyetler Birliği'nin o zamanki Örgütün kuruluşu konusundaki ilgisizliğini göstermektedir.⁹⁷ FKÖ'nün kuruluşunun ilk yıllarında, Ahmed eş-Şukayri, örgütün Sovyetler Birliği tarafından tanınmasını istedi. FKÖ'nün askeri yardımlarla ve Moskova'da bir ofis açmak suretiyle yardım ve destek görmesi için bir temsilcilik açılması teşebbüsünde bulundu. Sovyet yetkililer Ahmed eş-Şukayri'nin çabalarını takdir etti. Fakat dönemin

⁹² Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e.*, s. 227.

⁹³ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 196.

⁹⁴ Emâl el-Hızâmi, "e-Esda ed-Düveliyye Li-Zuhür Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye", *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 258, (Merkez el-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 2014), s.49

⁹⁵ *a.y.*, s. 215-216.

⁹⁶ *a.y.*, s. 52.

⁹⁷ Muhammed Aziz Şukri, "el-Bü'dü ed-Düveli Lil-Kadiyye el-Filistiniyye", *el-Müvessaâ el-Filistiniyye*, 1.bs., c.5 (Beyrut: Heyetü el-Müvessaâ el-Filistiniyye, 1990), s. 39.

uluslararası koşullarını gerekçe gösterip bu taleplerin incelenmesi gerektiğini ifade ettiler.⁹⁸

Diğer BM Güvenlik Konseyi üyelerinden farklı olarak Çin, FKÖ'nün kuruluşuna desteğini ilan eden ilk ülkelerden biriydi. Çin ayrıca FKÖ'nü 1965 yılının Mart ayında Çin'i ziyaret etmek üzere bir heyet göndermeye davet etti. Filistinli heyet Çin'deyken Çin, Pekin'de bir ofis açmayı kabul etti. Çin ayrıca, İskenderiye limanı üzerinden Filistin gerilla eylemini desteklemek için karşılıksız silah gönderme isteğini de dile getirmişti. Buna ek olarak Filistin halkına topraklarının kurtarılması için her türlü desteği sağlama konusunda istekli olduğunu da dile getirmişti.⁹⁹

Bağlantısızlar grubu ise, 5-10 Ekim 1964 tarihleri arasında Kahire'de düzenlenen İkinci Bağlantısızlar Devlet Başkanları Konferansı'nda Filistin halkının haklarına tam destek verdiklerini, Filistin'deki Arap halkının haklarına doğrudan ve açık bir şekilde teyit ettiklerini deklare ettiler.¹⁰⁰

Filistin Kurtuluş Örgütü ve Türkiye arasındaki ilk temas 1969 yılındaki İslam Ülkeleri Zirvesi'nde sağlanmıştır. Siyasi Büro Şefi Faruk Kaddumi'nin 1975 senesinde Ankara'ya gelişi ardından, 1976 yılında İstanbul'da toplanan İslam Kalkınma Örgütü Dışişleri Bakanları toplantısında FKÖ İstanbul temsilciliğinin açılmasına karar verilmiştir.¹⁰¹ FKÖ lideri Yaser Arafat'ın Ocak ayında Ankara'ya gelerek Başbakan Bülent Ecevit ile görüşmesi sonucunda Ankara'da 1979 yılında FKÖ'nün temsilciliği açılmıştır.¹⁰² İsrail'in bu hamleye cevabı ise Kudüs'ü başkent ilan etmek olmuştur. İsrail'in bu hamlesi sonrası ise, Türkiye-İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler gerilemiştir.¹⁰³

⁹⁸ Ahmed eş-Şukayri, *a.g.e.*, s. 256-257.

⁹⁹ Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e.*, s. 223-224.

¹⁰⁰ Emâl el-Hızâmi, *a.g.e.*, s.49-53.

¹⁰¹ Yurdagül Atun , Ata Atun, Kıbrıs İlim Üniversitesi s. 8

https://www.researchgate.net/publication/334786261_Turkiye_Filistin_iliskilerindeki_dengesizlik Erişim16. 10. 2019).

¹⁰² Muge Nur, Filistin Kurtuluş Örgütü, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Eylül-1989), s. 166-170.

¹⁰³ Göktürk Tüysüzoğlu, Milenyum Sonrası Sonrası Türkiye-İsrail İlişkilerinin Değişen Görünümü, C.8, S. 2, (Akademik ORTA DOĞU, 2014), s. 145-147.

1.3.Bir Aktör Olarak Filistin Kurtuluş Örgütü (1964-1974)

FKÖ serüvenine, 5 Eylül 1964'te İskenderiye'de düzenlenen ikinci Arap Zirvesi'nde¹⁰⁴ Arap krallarının ve cumhurbaşkanlarının onayı ile Filistin halkının temsilcisi olarak başladı. İskenderiye Zirvesi'nde Zirve Başkan Suudi Veliahd Prensi Faysal bin Abdül Aziz¹⁰⁵, Ahmed eş-Şukayri'nin, Filistin halkının kendisine verdiği yetkileri aştığını dile getirmişti. Suudi Veliahdının suçlamalarına verdiği yanıtta Ahmed eş-Şukayri, Filistin halkının özlem ve umutlarını ifade eden kendi kaderini tayin hakkını onayladı. Bu bağlamda, "Varlığımızı istediğimiz gibi kurma hakkımızı inkar eden mültecilerden biriyiz" dedi. Devamında "siz kendi durumunuzu istediğiniz gibi tayin ettiniz ve biz sizin işlerinize müdahale etmedik ...Neden işimize müdahale ediyorsunuz... Uzun süredir İngiliz işgali ve vesayetini reddettik... Arap dünyasında yerinden edilmiş mülteci olduğumuz için mi bize şimdi vasi olmak istiyorsunuz? " şeklinde yanıtladı Suudi veliahtın sözlerini.¹⁰⁶

Arap rejimlerinin FKÖ'nün kuruluşunu kabul etmesine ve Filistin ve Arap arenasında çalışmasına izin verilmesi konusunda farklı yorumları vardı. Örgütün kabulünün, Arap rejimlerine Filistin davasına karşı sorumluluklarından kaçmak için siyasi bir koruma sağladığına inanan bir grup vardı. Diğer grup ise, örgütü, o dönemde ortaya çıkmaya başlayan gerilla eylemini kontrol etmeye çalışmak için bir araç olarak görüyordu.¹⁰⁷

1.3.1.Filistin Kurtuluş Örgütünün Kurumları

FKÖ'nün kurulması ve 1967 savaşı arasındaki sürede, FKÖ yetkilileri Filistin varlığının temel ilkelerini ve kavramlarını oluşturma ve gerekli kurumları oluşturma ve yasama, yürütme, askeri, medya ve popüler organları bir araya getirme çalışmalarıyla

¹⁰⁴ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁰⁵ Faysal bin Abdul Aziz (1906-1975), Kral Feysal bin Abdül Aziz Al Saud. Kral Abdülaziz'in üçüncü oğluydu. Kral Feysal, 14 Nisan 1906'da Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da doğdu. Suudi Arabistan Üçüncü Kralıydı. Kardeşi Kral Suud'un çoklu hastalıkları nedeniyle tahttan istifa etmesinin ardından 2 Kasım 1964'te göreve başladı. Saltanatı, özellikle 1973 savaşı sırasında ve tüm İsrail yanlısı ülkelere ABD'ye petrol kesti. Ayrıca Filistin'de Yahudiler için bir vatan kurmayı reddettiğini de belirtti. Mart 1975'te öldürüldü. bkz. Alexei Vassiliev, *King Faisal of Saudi Arabia: Personality, Faith and Times*, Saqi Books, 2016.

¹⁰⁶ Ahmed eş-Şukayri, *a.g.e.*, s. 157-161.

¹⁰⁷ Ahmed Şahin, "Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye Min el-Visâye ilâ el-İstiklâl", *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 142-143 (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1985), s. 55.

meşgul oldular.¹⁰⁸ Konunun daha iyi anlaşılması açısından FKÖ'nün temel organları hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

FKÖ'nün en üst düzey karar organı (el-Meclis el-Vetaniyy el-Filistiniyy) Filistin Ulusal Konseyidir. Aynı zamanda politikalarını, planlarını ve programlarını geliştirir¹⁰⁹. Tüzüğün maddelerinin 5. maddesi uyarınca, üyeleri Filistin halkı tarafından doğrudan oyla seçilir. Ancak Filistin halkının yaşadığı şartlar nedeniyle Filistin Ulusal Konseyi üyeleri doğrudan seçim yapılmadan belirlenmek zorunda kaldı. Filistin Ulusal Konseyi, Ahmed eş-Şukayri'nin istifa etmesine kadar dört oturum yaptı ve Filistin halkının özlemlerini ifade eden bir dizi önemli karar aldı.¹¹⁰ (el-Lecnetü et-Tenfiziyy) FKÖ'nün yürütme organı Yürütme Komitesidir. Komite, Filistin halkını temsil etmek, örgütün farklı gruplarını denetlemek, düzenlemeleri yapmak, talimat vermek ve çalışmalarını organize etmede uygun gördüğü kararları almaktan sorumludur.¹¹¹

(el-Ceyş et-Tahrir el-Filistiniyy) FKÖ'nün askeri gücünü Filistin Kurtuluş Ordusu oluşturmaktadır. Arap liderleri İskenderiye'deki ikinci zirvede Filistin askeri birliklerinin kurulmasına izin vermeye karar verdiklerinde, FKÖ Filistin ordusunun birimlerini kurmaya hız verdi ve bütçesinin % 90'ını buna tahsis etti. Suriye'de Filistin Kurtuluş Ordusu taburu olan ve Hittin Taburu olarak adlandırılan bir dizi tabur, ardından Irak'taki el-Kadisiye kuvvetleri¹¹², daha sonra gerilla örgütleri ile İsrail'e karşı mücadele vermek için oluşturulan Gazze Şeridindeki Ayn Ğalut kuvvetleri kuruldu.¹¹³

(es-Sunduk el-Kavmiyy el-Filistiniyy) FKÖ'nün finansal problemleri için Filistin Ulusal Fonu kurulmuştur. Bu fonun kurulmasına FKÖ'nün kurulmasıyla birlikte Arap Birliği tarafından karar verilmişti. FKÖ'nün ekonomisinin yönetiminden sorumluydu

¹⁰⁸ İsam Sahnîni, "el-Kiyân el-Filistini (1964-1974)", *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 41-42 (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1975), s. 57-58.

¹⁰⁹ *a.y.*, s.58.

¹¹⁰ Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e.*, s. 185.

¹¹¹ Reşid Hamid, "Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye fi Işratü Senevet", *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S.41-42, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1975), s. 526.

¹¹² Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e.*, s. 182.

¹¹³ Reşid Hamid, *a.g.e.*, s. 526.

ve üç yıllık yenilenebilir bir süre için on bir üyeden oluşan bir kurul tarafından yönetilmekteydi.¹¹⁴

(İzâat Savt Filistin) FKÖ'nün medya ayağını Filistin'in Sesi Radyosu oluşturmaktaydı. Radyo, 1 Mart 1965 tarihinde Mısır'da yayın hayatına başladı. Radyo, FKÖ'nün arkasındaki Filistinli kitlelerin seferber edilmesine ve aynı zamanda FKÖ vizyonunun güncel olaylara aktarılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktaydı.¹¹⁵ Filistin'in Sesi Radyosuna ek olarak, Gazze'de yayın yapan 1967 savaşıdan sonra yayın hayatına son veren El Ahbar gazetesi yayınlandı.¹¹⁶

(Merkezi'l-Abhâs Ve Tahtit) FKÖ'nün Araştırma ve Planlama Merkezi 1965 Şubat'ında Beyrut'ta kuruldu. Faaliyetleri aşağıdaki gibidir: Arap-Siyonist çatışması hakkında bilimsel çalışmalar yapmak, Filistin davasına dair “doğru bilgi” sağlamak, örgütün organizasyonlarına ve organlarına siyasi ve medya faaliyetlerinde yararlı olabilecek bilgiler sağlamak, Arap-Siyonist çatışması ile ilgili belgeleri toplamak ve onlardan faydalanma yollarını organize etmek, merkezin faaliyet alanına giren kitap ve çalışmaları toplamak ve bu amaç için bir kütüphane kurmak.¹¹⁷

Örgütün kuruluşundan sonra önemli öncelikleri arasında, dünya ülkelerinin tanınmasını sağlamak vardı.¹¹⁸ Bu nedenle, örgüt dünyanın birçok ülkesinde ofisler kurmuştu. Örgüt 1965 yılına kadar dünyanın çeşitli yerlerinde elli temsilcilik ofisi açmıştı.¹¹⁹

1.3.2. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Filistin Ve Arap dünyasında Karşılaştığı Zorluklar

FKÖ'nün talihsizliği Arap-Arap çatışmalarının yoğunlaştığı bir zamanda doğmasıydı. Suriye ve Suudi Arabistan, örgütü Nasır'ın politikalarının bir enstrümanı olarak görüyordu. Ürdün monarşisi, hem Doğu hem de Batı Şeria bölgesindeki

¹¹⁴ Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e.*, s. 182-183.

¹¹⁵ *a.y.*, s. 183.

¹¹⁶ Reşid Hamid, *a.g.e.*, s. 528.

¹¹⁷ Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e.*, s. 184.

¹¹⁸ İsam Sahnîni, *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 41-42, *a.g.e.*, s. 58.

¹¹⁹ Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e.*, s. 184.

Filistinlileri kontrolü altında bulundurduğundan FKÖ'yü kendisine rakip olarak görüyordu.¹²⁰

FKÖ'nün başkanı Ahmed eş-Şukayri'nin cesaretli konuşmaları örgütün Arap idareciler tarafından daha fazla hedef alınmasına yol açmıştı.¹²¹ Bu bağlamda Eylül 1965'te Fas'ın Kazablanka kentinde düzenlenen Üçüncü Arap Zirvesi'nde Ahmed eş-Şukayri, Arap ülkelerini Filistin ordusunun kendi ülkelerinde zorla askere alınmasını ve donatılmasını hızlandırmaya çağrıda bulunmuştu.¹²² Bu çağrının yerine getirilmesi bu devletlerin en azından bir kısmının uluslararası arenada zor durumda kalması anlamına gelecekti. Reddedilmesi ise kendi halkları nezdinde itibar kaybı anlamına geliyordu ki bu da darbe riskinin artması demekti.

1966 FKÖ ve Ürdün rejimi arasında keskin uyuşmazlıklar yılıydı. Ürdün, topraklarından yapılan gerilla operasyonlarına cevap olarak düzenlenen İsrail operasyonlarından FKÖ'yü sorumlu tutmuştu. FKÖ ile Ürdün rejimi arasındaki uyuşmazlıklar, Filistin'in güneyindeki Hebron'da Masmou köyüne¹²³ İsrail tarafından yapılan saldırı üzerine patlak verdi. Ahmed eş-Şukayri, Ürdün'e, Filistinli silahlı grupların oluşumuna, üyelerinin eğitime ve İsrail'e bitişik Filistinli köylerin örgüt tarafından korunmasına izin verme çağrısında bulundu. Filistin ordusu kuvvetlerini Batı Şeria'ya göndermeye hazır olduğunu belirtti.¹²⁴ Ürdün rejimi ise bu talepler karşısında rahatsızlığını dile getirerek gerilla operasyonlarının topraklarında organize edilmesinden hoşnutsuz olduğunu beyan etti. Ürdün hükümeti FKÖ'yü boykot edip ofislerinin kapatılması ve Ürdün'deki faaliyetlerinin yasaklanması da dahil olmak üzere birtakım önlemler aldı.¹²⁵

¹²⁰ Ahmed Şahin, *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 142-143, *a.g.e*, s. 56.

¹²¹ Muhsin Sâlih, *Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye Takyim Tecrübe*, 1.bs., (Beyrut: Merkez ez-Zaytouna'l-Dirasat ve Lil-İstişârat, 2007), s.26.

¹²² Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e*, s. 140.

¹²³ Masmou köyüne saldırısı: İsrail, İsrail kuvvetinin yaklaşık 3 bin kişilik köyü işgal edebileceği 13 Kasım 1966'da İsrail'in Masmou köyüne baskın düzenledi. İsrail askeri sözcüsü, saldırının bir dizi Fedailerin başlatılması ve İsrail hedeflerine yönelik bir dizi sabotaj operasyonu nedeniyle Masmou köyünde gerçekleştiğini söyledi. Bkz. *Yevmiyyât Filistiniyye*, c.5-6 (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs-Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1980), s. 213-215.

¹²⁴ İssa eş-Şeaibi, *el-kiyaniyye el-Filistiniyye (el-Ve'y ez-Zâti Ve et-Tetavvür el-Müesseseti)*, 2.bs., (Ramallah: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 2018),s. 96, 98.

¹²⁵ Ahmed Şahin, *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 142-143, *a.g.e*, s. 58.

Örgüt'ün kendi içinde de farklı organlar arasında çeşitli uyuşmazlıklar vardı. Filistin Ulusal Konseyi ve Yürütme Komitesi arasında problemler yaşanıyordu. Ahmed eş-Şukayri ile Filistin Ulusal Konseyi ve İcra Komitesi üyeleri arasında da bazı sıkıntılar baş göstermişti. Bu sıkıntıların bir sonucu olarak Ahmed eş-Şukayri, İcra Komitesi yerine Devrim Konseyi'nin kurulduğunu açıkladı: Ahmed eş-Şukayri 'nin hamlesi Filistin Ulusal Konseyi ve İcra Komitesi üyeleri tarafından kınama ve red ile karşılandı ve bazı üyeler FKÖ'den istifa ettiler.¹²⁶

1.3.3.1967 Savaşından Sonra FKÖ'nün Durumu

Ürdün, Mısır ve Suriye arasında imzalanan ortak savunma anlaşmasına cevap olarak İsrail bu ülkelere 5 Haziran 1967'de sürpriz bir saldırı başlattı. Altı gün içinde üç ülkeyi yenmeyi başardı. Mısır toprağı olan Sina, Suriye'ye ait Golan Tepeleri ve Ürdün Vadisinin yanında, Batı Şeria ve Gazze de dahil olmak üzere tüm Filistin'in kontrolü İsrail'e geçti.¹²⁷

Haziran 1967 yenilgisi, genel olarak Arap halkları için ve özellikle Filistin halkı için büyük şok yarattı. savaşın sonuçları, Mısır, Suriye ve Ürdün gibi bazı Arap rejimleri için de felaketti. 1967 yılı Filistin politikası için önemli kırılmalar anlamına gelmekteydi. Arap pozisyonu Filistin'in tamamının kurtarılması amacıyla İsrail saldırganlığının sona erdirilmesi ve işgal edilen toprakların geri verilmesi noktasına evrildi. Arap rejimlerinin temel kaygısı bu büyük yenilgiden sonra iktidarlarını korumak noktasına geldi.¹²⁸

Savaş FKÖ için de tam bir mağlubiyetti. Savaşın akabinde örgüt büyük bir nüfuz ve etki alanı kaybı yaşadı. Örgütün büyük nüfuz sahibi olduğu Gazze'nin İsrail kontrolüne girmesi ve Ürdün hükümetinin FKÖ faaliyetlerini yasaklaması bu kaybın başlıca sebeplerindendir.¹²⁹

¹²⁶ Şefik el-Hut, *a.g.e.*, s. 98.

¹²⁷ *el-Müvessaâ el-Filistiniyye*, 1.bs., c.2 (Şam: Mektebetü'l-Muhtaddin, 1984) s. 171-172.

¹²⁸ Ahmed Şahin, *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 142-143, *a.g.e.*, s. 58-60.

¹²⁹ Yezid Sayığ, *El-ürdün Ve El-filistiniyyin*, *a.g.e.*, s.60.

1967 savaşının gerilla eylemi lehine yansıması, önceki paragrafta belirtildiği gibi, Arap rejimlerini maddi, politik ve askeri olarak zayıflatarak Filistin gerilla eylemlerini daha önce olduğu gibi kontrol etmelerini zorlaştırması olmuştur.¹³⁰

Haziran 1967 savaşını izleyen dönem, bazı Arap rejimlerinin arkasında duran gerilla hareketlerinin ve örgütlerin çoğalmasıyla karakterize edildi. Öyle ki, her Arap rejiminin politikalarını destekleyen ve uygulayan bir gerilla örgütü oldu. Bununla birlikte, El Fetih, Filistin halkının gerçekliğini ve beklentilerini, en entelektüel olarak anlamlı ifade eden bir hareketti.¹³¹

Haziran 1967'deki savaşın olumsuz sonuçlarına rağmen, FKÖ kısa sürede toparlandı ve önemini artırdı. Filistin'de faaliyet gösteren diğer gerilla grupları FKÖ bünyesine katıldı.¹³² 1968-1969, yıllarında, bu örgütlerin de katılımıyla FKÖ'nün hem yapısında hem de programında önemli değişiklikler yaşandı. .¹³³

4 Aralık 1967'de yürütme komitesi üyeleri, Ahmed eş-Şukayri'den, FKÖ'deki iç farkların ardından hayatta kalmasını ve sürekliliğini sağlamak amacıyla, FKÖ başkanlığından istifa etmelerini isteyen bir telgraf gönderdi ve eş-Şukayri, koltuğunu Yahya Hammuda¹³⁴'ya bırakarak görevinden istifa etti.¹³⁵ Ahmed eş-Şukayri'nin istifası ile,¹³⁶ olaylar ve gelişmelerle dolu bir sayfanın kapatıldığını ve FKÖ'nün yürüyüşünde başka bir sayfanın açıldığını söylemek mümkündür.

Yahya Hammuda, İcra Komitesi başkanlığını devraldıktan sonra, örgütü yeniden inşa etmek için fedayi örgütleri de dahil olmak üzere çeşitli Filistin akımlarını birleştirmek için yoğun bir çaba sarf etti. 17-10 Temmuz 1968 tarihleri arasında Kahire'de düzenlenen ve 100 üyenin katıldığı Ulusal Konsey'in dördüncü oturumunda koltuk dağılımı şu şekilde gerçekleşti: FKÖ üyeleri için 50 koltuk, Fetih önderliği için

¹³⁰ Yezid Sâyiğ, "el-Kifâhü'l-Müselleh Ve Tekvyin ed-Devle el-Filistiniyye", *Mecelletü Dirâsât Filistiniyye*, S.32 c.8, (Müessesetü Dirâsât Filistiniyye, 1997), s.4.

¹³¹ Ahmed Şahin, *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 142-143, *a.g.e.*, s. 59.

¹³² İssa eş-Şeabi, *a.g.e.*, s. 100.

¹³³ Muhsin Muhammed Salih, *a.g.e.*, s. 25.

¹³⁴ Yahya Hammuda (1908-2006): FKÖ'nün ikinci başkanıydı, Kudüs'te doğdu, İcra Kurulu üyelerinden biriydi, Yahya Hammuda, İcra Kurulu Başkanlığını devraldı. Alya Şukairy, istifasını Aralık 1967'de istifa etti. 1969'da Amman'da yasal kariyerini 1985'e kadar tamamladı ve 2006'da ölümüne kadar Ürdün'de emekli oldu. Bkz. Marefa, "Yahya Hammuda," <https://www.marefa.org/بحی حمودة> (Erişim 21. 06. 2018).

¹³⁵ Şefik el-Hut, *a.g.e.*, s.106.

¹³⁶ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, S. 26.

daimi ofis için 38 koltuk, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ¹³⁷ için 10 koltuk, bağımsızlar için iki koltuk. Dördüncü oturumunda Ulusal Meclis, en önemlisi tüzüğünün adını Filistin Ulusal Tüzüğü olarak değiştirmek olan önemli kararları kabul etti. Millet Meclisinin Yürütme Komitesi¹³⁸ üyelerini seçmesini sağlamak için Tüzüğün 3. Maddesinde değişiklik yapılması, FKÖ'nün Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde herhangi bir egemenlik uygulamamasını şart koşan Filistin Ulusal Tüzüğünün 24. Maddesinin kaldırılması,¹³⁹ Filistin'in kurtuluşuna yönelik silahlı eylemleri reddeden BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının reddedilmesi de bu toplantının kararları arasındaydı.¹⁴⁰

Şubat 1969'da Filistin Ulusal Konseyi'nin beşinci oturumunda, El Fetih örgütleri FKÖ'nün Fliderliğini üstlendi: Yahya Hammuda Filistin Ulusal Konseyi'nin başkanlığına seçildi ve Yaser Arafat¹⁴¹ Filistin Ulusal Konseyi'nin başkanı ve Filistin Devrimi Genel Koordinatörü seçildi.¹⁴² Bu değişiklikler Filistin'deki gerilla örgütlerinin birleşmesi ve FKÖ çatısı altında yeniden örgütlenmesiyle sonuçlandı.¹⁴³

1.4.Filistin Kurtuluş Örgütüne Karşı Arap Savaşları

Arap rejimleri Filistin Kurtuluş Örgütü üzerinde yeniden kontrol sağlamak ve örgütün kendi topraklarındaki faaliyetlerini denetlemek amacıyla birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Lübnan, Ürdün ve Suriye ile FKÖ arasındaki ilişkiler ve

¹³⁷ Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC), Komünizmden etkilenen solcu bir Filistin partisi olan FHKC 11 Aralık 1967'de bir grup Arap milliyetçi ve bazı Filistinli terör örgütü tarafından başlatıldı. 2000 yılına kadar kuruluşundan bu yana Genel Sekreter, Mustafa el-Zubari'nin (Abu Ali Mustafa) istifa edip Genel Sekreterlik görevini istifa edip Genel Sekreterlik görevini 27 Ağustos 2001 tarihinde İsrail hapisanelerinde tutuklanan Genel Sekreterlik görevini almak için kendisine verilen suikast tarihine kadar aldı. Politika İsraili Rehavam Zeevi. Bkz. Leysan Shamsutdinova, *a.g.e.*, s. 42-43

¹³⁸ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 27.

¹³⁹ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁴⁰ Cemil Hartabil, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁴¹ Yaser Arafat, Filistinli bir siyasetçi ve Filistin'in bağımsızlık mücadelesinin sembollerinden biri ve 2003'te ölümüne kadar 1996'da seçilen Filistin Ulusal Otoritesinin başkanı. Asıl adı Muhammed el-Kidwa'nın erken döneminde insanlar tarafından tanındı. "1969'da Filistin Kurtuluş Örgütü'ne, 1964'te Ahmed El-Shuqayri'nin kuruluşundan bu yana görevini sürdüren üçüncü kişi olarak görev yapan Yaser Arafat, 1959'da yoldaşlarıyla kurduğu örgüt içinde en büyük hareket olan El Fetih Güvenlik Konseyi kararını iade etti ve kabul etti. Ve FKÖ'nün iki devletli çözümü onaylaması ve İsrail hükümetiyle gizli müzakerelere girmesi, yaşamının çoğunu Filistin halkının kendi kaderini tayin etme hakkını talep ederek Filistin ulusal mücadelesine öncülük etmeye adadı. Bkz. George Headlam, *Yaser Arafat*, (Twenty-First Century Books, 2004).

¹⁴² Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e.*, s. 189.

¹⁴³ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 47.

çatışmalar bu dönemde örgüt ile bu ülkeler arasındaki ilişkileri anlamak açısından oldukça aydınlatıcıdır.

1.4.1.1969'da Filistin Kurtuluş Örgütü Hizipleri ile Lübnan Ordusu Arasında Çıkan Çatışmalar

1968'den sonra Lübnan-İsrail sınırı boyunca İsrail hedeflerine yönelik gerilla operasyonlarındaki artışın ardından ve 26 Aralık 1968'de İsrail şirketi El Al'a ait bir uçağın kaçırılması kaçırılmasını müteakiben iki gün sonra İsrail ordusu Beyrut Havaalanı'nı işgal edip Lübnan Hava Kuvvetleri'ne ait 13 uçağı bombaladı.¹⁴⁴ Operasyonun amacı Lübnan hükümetini topraklarından İsrail'e yönelik organize edilen gerilla eylemlerini engellemeye zorlamaktı.¹⁴⁵

1969'un başlarında Lübnan ordusu, İsrail'in Lübnan'a saldırmasının gerekçelerini ortadan kaldırmak için Filistinli militanları İsrail'in sınır bölgelerinden kovmaya çalıştı. Filistinli militanlar, onları kovmak isteyen Lübnan ordusunun çabalarına direnç göstermiş ve iki grup arasında çatışmalar yaşanmıştır. Fedayiin ve Lübnan Ordusu arasındaki olaylar, Lübnan arenasının taraftarlar ve rakipler arasında bölünmesine yol açtı. Kemal Canbolat ¹⁴⁶ Beyrut, Trablus ve Tire'de (güney Lübnan şehirlerinden biri) büyük gösteriler yapılması çağrısında bulundu. Güvenlik güçleri gösterilere karşı koymaya çalıştı ve bu durum bazı Lübnan şehirlerinde Lübnan gerillaları ve güvenlik güçleri arasında çatışmalara yol açtı. Lübnan hükümeti 24 Nisan 1969'da olağanüstü hal ilan etti. 6 Mayıs'ta Lübnan Devlet Başkanı Charles el-Helou (1964-1970) Lübnan'ın egemenliği ihlal edilmediğinde Filistin davasını destekleyebileceğini açıkladı. Buna göre, Maruni Hristiyan partileri ¹⁴⁷Cumhurbaşkanı

¹⁴⁴Leila Raad, *Tarih Lübnan Esiyasiyy Ve el-iktisadiyy (1958-1975)*, 1.bs., (Trablus-Lübnan: Mektebü es-S'âih, 2005), s. 180.

¹⁴⁵Helena Koban, *Lübnan 400 Sene mine 't-Taifiyye*, Çev: Semir Atallah, 1.bs., (Londra: High Light, 1985), s. 102.

¹⁴⁶ Kemal Conbolat: İç savaş sırasında ve öncesinde Lübnan'ın en önemli liderlerinden biri. Lübnan Dağı'ndaki Dürzi toplumunun liderlerinden biri, düşünür, filozof ve Arap milliyetçi düşüncesinin destekçisi olmasının yanı sıra. Kemal Conbolat, Lübnan iç savaşının başlangıcında Lübnan Ulusal Hareketi'nin lideri ve İlerici Sosyalist Parti'nin kurucularından biriydi. Kemal Canpolat, Filistin davasına verdiği destekle bilinen bir Arap figürüdür ve Mart 1977'de öldürüldü. Bkz. Ezzat Safi, *Kemal Conbolat Zamanında El Muhtar*, (Beyrut: Darü en-Nahar, 2006).

¹⁴⁷ Maronit topluluğu, Maronitler Lübnan'daki en büyük Hristiyan mezhepleri arasındadır. Maronit ismi, Doğu Katoliklerin bir parçası olan Saint Maron'dan geldi. MS yedinci yüzyılda göç ettikten sonra, Antakya'dan Lübnan'a kadar Lübnan'daki başlıca Hristiyan gücü oluşturdu. Maronit topluluğu, yirminci yüzyılın son çeyreğinde Lübnan'daki silahlı Filistin varlığına karşı çıkararak diğer

için desteğini ve Filistin varlığını reddettiklerini açıkladı. Lübnan Başbakanı Reşid Kerâmî¹⁴⁸, Lübnan cumhurbaşkanı ve ordusunun eylemlerini haklı gösteremeyince hükümetten istifa etti.¹⁴⁹

Lübnan ve Filistinli tarafların kendi aralarında tatmin edici bir anlaşmaya varamamasından dolayı, Lübnan'daki kriz askıya alındı. Böylece Lübnan ordusu ve Filistinli militanlar arasındaki çatışmalar Haziran ve Ağustos aylarında devam etti. Bu çatışmaların en belirgin olanı, militanların Lübnan güvenlik birimlerini¹⁵⁰ kamptan kovmayı başardığı Nahr-El Bared kampındaki¹⁵¹ çatışmalardı. Gerilimin artması daha sonra Ekim ayında yeni bir krizin patlamasına neden oldu.¹⁵²

Ekim ayının ortalarında, Lübnan ordusu liderliği, Filistinli grupların Lübnan egemenliğine saygı göstermesini sağlama sorumluluğunu üstlendi. Tedarik sınırlarını kesmek amacıyla Suriye sınırındaki Fedailera saldırdılar. Ancak, Fedailere yönelik Suriye desteği bunu engelledi. Suriye topçularının desteğiyle, FKÖ üyesi Fedailer Bekaa bölgesindeki bir çok köyü kontrol etmeyi başardılar. Dahası Fedailer, Lübnan'daki tüm Filistin kampları üzerinde kontrollerini empoze edebildiler. Filistinli gruplar güneydeki Lübnan ordusuna karşı operasyonlarını hızlandırdı. Lübnan kamuoyunun önemli bir bölümü de Filistinli grupları destekliyordu. Gösteriler Fedaileri desteklemek için gerçekleşti. Lübnan ordusunun FKÖ hiziplerine karşı savaşını çözememesi ve iç ve Arap baskısının artması nedeniyle, Lübnan makamları,

mezheplerden ayrıldı. Bkz. Joseph Ebu Halil, *Kıssatu'l-Mevarina fi'l-Harb*, 3.bs., (Beyrut: Şerikü'l-Matbüet, 1991).

¹⁴⁸ Reşid Kerâmî (1921-1987), Lübnan'ın başbakanı olarak sekiz kez görev yapan Lübnan'lı bir politikacı, 30 Aralık 1921'de doğdu. Filistin davasına verdiği desteği ve Lübnan'ın mezhepçilik ve Suriye hakimiyetinden çıkma arayışını biliyordu. Seyahat ettiği bir askeri helikopterin bombalanmasının ardından 1 Haziran 1987'de öldürüldü. bkz. Raziq Raziq, *Reşid Kerâmî: siyasiyy Ve rajul Devel*, (Lübnan: el-Muhtaret, 1987).

¹⁴⁹ Thedora Hanif, *lübnan Et-Taâyüş fi Zamani'l-Harb min inhiyar devletin ila inbiâsi ümmetin*, Çeviri: Maurice Saliba, 1.bs., (Paris: Merkez Dirâsâtü'l-Arabiyy el-ürübiyy, 1993), s. 211.

¹⁵⁰ Nehru'l-Bared kampı: Nehru'l-Bared Filistinli mülteci kampı, Lübnan'ın kuzeyindeki Trablus kentinde yer almaktadır. Lübnan'daki en büyük ikinci Filistin kampı olup alanı 16 km. Bu kamp, 1949'da Kızılhaç Toplulukları Birliği tarafından kuruldu. Bkz. Samir Abdülmunim Ebu Recile, "El-Alâkât el-Filistinîyye el-Libnaniyye ve Eseruhe ala'l-Vücut el-Filistini fi Libnan", (yüksek lisans tezi, Ezher Üniversitesi, Gazze, 2010), s. 22.

¹⁵¹ İkinci Ofis: 1945 yılında kurulan Lübnan Askeri İstihbaratının bir ofisidir. Ofisin misyonu Lübnan güvenliğine bilgi sağlamak olmasına rağmen, bu ofis Lübnan'daki Filistinli mültecilerin işlerine ve kamplara müdahale etti. Tüm Filistinli hareketleri izliyor ve İsrail'e karşı hareketlerini ve operasyonlarını kısıtlayan yasalar uyguluyor. Bkz. Samir Abdülmunim Ebu Recile, a.g.e, s. 45.

¹⁵² Es'ad Abdul Rahman, a.g.e, s.209.

Lübnan'daki gerilla eylemini organize etmek için FKÖ ile Kahire Anlaşmasını imzaladılar.¹⁵³

Kahire Anlaşması, Lübnan Tarafı adına Lübnan İkinci Ofisi Başkanı General Emile Bustani ve Filistin Tarafı adına FKÖ'nün İcra Kurulu Başkanı Yasser Arafat¹⁵⁴ tarafından imzalanmış ve maddeleri aşağıdaki gibidir:

1. Filistinlilere çalışma, ikamet ve seyahat hakkı sağlanması.
2. Filistinlilere, Lübnan makamlarıyla işbirliği içinde kamplarda yerel komiteler kurma hakkı.
3. Kamplarda silahlı varlığa izin vermek.
4. Gerillaların geçişini kararlaştırılan Lübnan ordusu noktaları üzerinden kolaylaştırmak.
5. Gerillaların Lübnan'ın içişlerine karışmamasını sağlamak
6. Lübnan'daki FKÖ silahlı birimlerin üyelerini tespit ve Lübnan'a giriş, çıkış ve gezinme konusunu düzenlemek.
7. Son çatışmalar sırasında her iki tarafın tutuklularının serbest bırakılması.
8. Lübnan otoritesinin tüm bölgelerdeki egemenliğinin sağlanması.¹⁵⁵

1.4.2.Ürdün'deki 1970 Yılı Kara Eylül Olayları

1967 Haziran yenilgisinden sonra, FKÖ hizipleri Ürdün-İsrail sınırından İsrail hedeflerine karşı askeri operasyonları sürdürdü. Kral Hüseyin Bin Talal'ın temsil ettiği Ürdün hükümeti, Ürdün'deki monarşiye¹⁵⁶ karşı FKÖ hiziplerinin varlığının yarattığı tehlikeyi hissetmeye başladı. FKÖ'nün etkisi iç siyasetten orduya kadar Ürdün'de her yerde artan bir şekilde hissediliyordu.¹⁵⁷

21 Mart 1968'de, ağır silahlarla donatılmış bir İsrail kuvveti, gerilla operasyonlarının başlatılması nedeniyle onları durdurmak amacıyla Ürdün sınırındaki Karama köyüne ilerlemişti. Ürdün ordusu, İsrail kuvvetlerinin sayıca ve silah

¹⁵³ Thedora Hanif, *a.g.e*, s. 212.

¹⁵⁴ Abdülkadir Yasin, *a.g.e*, s. 181.

¹⁵⁵ Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e*, s.210.

¹⁵⁶ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *a.g.e*, s.45.

¹⁵⁷ Yezid Sayıg, *El-ürdün Ve El-filistiniyyin*, *a.g.e*, s. 53-55.

yönünden üstün olduğu için FKÖ gruplarından köyden çıkmalarını istedi. Hükümet El Fetih hareketinin önderlik ettiği bir çok Filistin hizbiyle yüzleşmeye karar vermişti. İsrail kuvvetleri, Karama köyünden tamamen sarmıştı. Militanlarla İsrail arasında şiddetli bir savaş yaşandı. Savaş, İsrail kuvvet misyonunun başarısızlığı ve geri çekilmesiyle sona erdi. Karama savaşında 30 İsraili ölü ve 100 yaralı ile sonuçlandı: Karama savaşındaki zafer, 1967'nin yenilgisinden sonra Araplar için ilk defa olarak bir başarı kabul edildi.¹⁵⁸

Karama savaşı ve FKÖ hiziplerinin¹⁵⁹ Ürdün sahnesindeki gücünün arttırılmasının ardından Ürdün hükümeti, Kasım 1968'de gerilla eylemlerini azaltmak için bir dizi önlem aldı, ancak Filistin halkı Ürdün hükümeti önlemlerine uymayı reddetti. Filistinli gruplar kendilerine hareket serbestisi sağlayacak tavizler elde etmek için uğraşıyorlardı.¹⁶⁰ Buna karşılık hükümet ise bu grupları mümkün olduğunca sınırlandırmak niyetindeydi. Şubat ve Haziran 1970'te, Ürdün ordusu ile FKÖ hizipleri arasında Ürdün hükümetinin gerilla örgütlerini silahsızlandırma ve konut merkezlerinden kovma planından kaynaklı çatışmalar yaşandı¹⁶¹ ve 9 Haziran 1970'te Yaser Arafat ile Ürdün hükümeti arasında bir uzlaşma anlaşması imzalandı. Ancak anlaşmaya rağmen, FKÖ'nün fraksiyonları ile Ürdün ordusu arasındaki küçük çaplı çatışmalar muhtelif yerlerde yaşanmaya devam etti.¹⁶²

Ürdün rejimi ile FKÖ hizipleri arasındaki kriz, 16 Temmuz 1970'te Ürdün'ün Rogers girişimini¹⁶³ kabul etmesinden dolayı tırmandı. FKÖ grupları Rogers Planı'nı Ürdün'deki Filistin askeri varlığını tasfiye girişimi olarak değerlendirdiler ve bu planı protesto etmek için genel grev çağrısında bulundular.¹⁶⁴ Bu çağrının ardından Ürdün

¹⁵⁸ Salah Halef, *Filistin Bila Heviyye*, 2.bs., (Umman: Darü'l-Celil Li'n-Neşr ve'd-Dirâsat ve'l-Ebhas el-Filistiniyye, 1996), s. 95-97.

¹⁵⁹ Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) hizipleri: FKÖ içindeki tüm Filistinli Fedai örgütlerini ve hareketlerini ifade eden ve araştırmacı tarafından daha sonraki sayfalarda yoğun olarak kullanılacak bir terimdir.

¹⁶⁰ Salah Halef, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁶¹ *a.y.*, s. 56

¹⁶² Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *a.g.e.*, s.45.

¹⁶³ Rogers girişimini: Ağustos 1970'te Amerika Birleşik Devletleri'nin Projesiydi. Proje, İsrail'e karşı Ürdün-İsrail sınırından bir gerilla eyleminin durdurulmasının yanı sıra bir yandan Mısır ve Ürdün arasında ateşkes ilan etti. Bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " Rogers girişimini," <https://www.palestinapedia.net/روجرز-مشروع/> (Erişim 22. 06. 2018).

¹⁶⁴ Gazi Hüseyin, *el-Fikri es-Siyasi el-Filistinî (1963-1988)*, 1.bs., (Şam: Dârü Daniah, 1993), s.148.

ordusu Filistin kamplarına yönelik büyük bir hareket başlattı ve Yaser Arafatın açıklamalarına göre bu saldırı sırasında 20.000 Filistinli Ürdün askerleri tarafından öldürüldü.¹⁶⁵

Ürdün ordusu ve FKÖ grupları arasındaki çatışmalar, Arap liderlerin Eylül 1970'teki müdahalesinin ardından durdu. FKÖ gruplarının Amman ve diğer Ürdün şehirlerinden çekilmesini şart koşan Kahire anlaşması, Filistinli gruplara Ürdün'ün güneyindeki Ceraş ormanlarında yeni bir yer tahsis ediyordu. Ancak Ürdün kuvvetleri, 13-20 Temmuz 1971 tarihleri arasında Ceraş ve Aclun bahçelerinde bulunan FKÖ gruplarına saldırdı. Ceraş ve Aclun civarında bulunan çok sayıda Filistinli savaşçının kanlı bir şekilde katledilmesinden sonra FKÖ grupları Ürdün'den çıkarıldı. Eylül olayları, geri kalan Filistinli militanların Suriye'ye ve güney Lübnan'a çekilmesiyle sona erdi.¹⁶⁶

Eylül 1970'teki olaylar, Ürdün'deki Filistinlilerin varlığını ortadan kaldırmak için çalışma ihtiyacı konusundaki Ürdün, İsrail ve ABD arasında yakın bir işbirliğinin olduğunu gösterdi. Eylül ayındaki olaylarda, Cumhurbaşkanı Richard Nixon (1969-1974), Suriye ve Irak'ın FKÖ grupları lehine müdahale etmesi durumunda ABD'nin Ürdün lehine müdahale edeceğini açıkladı. Eylül katliamları sırasında, ABD, Doğu Akdeniz Havzası'na ABD Altıncı Filosuna ait bir dizi savaş gemisi göndermişti. İsrail ayrıca FKÖ gruplarına karşı Ürdün askeri operasyonlarını destekledi ve FKÖ gruplarının Ürdün ordusunu mağlup etmesi halinde müdahale etmeye hazır olduğunu açıkladı.¹⁶⁷

FKÖ'nün Ürdün'deki üslerinin kaybı gerilla eylemlerine genel olarak büyük bir darbe oldu. Kara Eylül olaylarından sonra Filistin halkı arasında Filistin devriminin ölmekte olduğuna dair bir hissiyat oluştu. Ancak bu duygu kısa sürede kayboldu ve FKÖ hizipleri kendilerini yeniden düzenlemeye başladı.¹⁶⁸ Bu kayıp daha sonra

¹⁶⁵ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 54.

¹⁶⁶ Bilal el-Hasan, "el-Mükâveme el-Filistiniyye", *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 4 (Beyrut Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, Eylül 1971), s. 167-169.

¹⁶⁷ Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 191; Gazi Hüseyin, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁶⁸ İbrahim Abraş, *a.g.e.*, s. 238.

İsrail'le savaşmak için yeni bir arena kurarak tazmin edildi. Lübnan, İsrail hedeflerine karşı gerilla eyleminin ana üssü haline geldi.¹⁶⁹

1.4.3.1973 Mayıs'ında Lübnan Ordusu ve FKÖ Grupları Arasındaki Olaylar

Eylül 1970 olaylarını izleyen dönem, Arap bölgesinde bir dizi değişikliğe tanık oldu. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdunnasır öldü ve yerini Enver Sedat geçti (1918-1981). Suriye'de Suriye Savunma Bakanı Hafız Esad'ın ¹⁷⁰ önderliğinde bir askeri darbe oldu ve akabinde BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını kabul etti.¹⁷¹

1972'de FKÖ ve fraksiyonları, önceki iki yıldaki bir dizi yenilgiden ve aksamadan olumsuz yönde etkilendi. Düşmanlarının ve muhaliflerinin FKÖ ve Filistin davasını tasfiye etmeye karar verdikleri çok açıktı. İsrail, Lübnan'da direniş fraksiyonlarının merkezlerini de içeren bir dizi baskın ve geniş çaplı askeri operasyon başlattı. İsrail'in en tehlikeli operasyonu, aynı yılın 16 Eylül'ünde Güney Lübnan'ı işgal etmek oldu.¹⁷²

Üzerinde Arap ve İsrail baskısı artan FKÖ grupları cevap olarak, bir dizi misilleme yaptılar. Bunlardan en çok ses getireni çok sayıda Filistinli silahlı adamın Almanya'daki Münih Olimpiyat Oyunlarında İsrail sporculara saldırdığı ve öldürdüğü Münih olaylarıdır. Bu saldırıların amacı tüm dünyaya Filistin davasını duyurmak ve bu davanın hala devam ettiğini beyan etmektir. Benzer şekilde, Ürdün hükümetinin politikalarına tepki olarak başbakan Vasfi et-Tell, 1971'de Kahire'de öldürüldü. Hartum'da bir araya gelen Arap petrol bakanları kaçırıldı.¹⁷³ 10 Şubat 1973'te Ürdün güvenlik birimleri, FKÖ liderliğinin ülkenin siyasi liderliğini imha etmek amacıyla kraliyet sarayına, parlamentoya ve radyoya saldırıyı amaçladığı bir planı deşifre etti.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *a.g.e.*, s.45.

¹⁷⁰ Hafız Esad (1930-2000): Suriye Arap Cumhuriyeti Başkanı (1970-2000), 6 Ekim 1930'da Alavi bir ailede Lazkiye'deki Qardahah kasabasında doğdu. Savunma bakanıydı ve 1970'te iktidara darbe yapmıştı Vefatına kadar görevine devam etmişti. Lübnan iç savaşında önemli bir rol oynamıştı. Bkz. Patrick Seyl, *el-Esad as-sırâ' alâ Şarkı'l-Evsat*, 10.bs., (Beyrut: Şerikü el-Matbüet. 2007).

¹⁷¹ Ahmed Şahin, *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 142-143, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁷² Üsâme Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 200-201.

¹⁷³ Ahmed Şahin, *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 142-143, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁷⁴ Yezid Sayıg, *el-ürdün Ve el-filistiniyyin*, *a.g.e.*, s. 59.

FKÖ hiziplerinin Ürdün'den Temmuz 1971'in sonlarında çekilmesi ve yukarıda da belirtildiği gibi silahlı grupların Lübnan'da üs kurması, Lübnan'da Filistin varlığına bir düşmanlığın ortaya çıkmasına yol açtı. Lübnan makamları ve FKÖ grupları, ilişkilerin kötüye gitmesini önlemek ve herhangi bir çatışmayı engellemek için birlikte çalışmak konusunda istekliyidiler.¹⁷⁵ Fakat bu durum nihai çatışmayı engellemeyecekti. Zira Filistinli grupların 1972 başından itibaren İsrail hedeflerine karşı artan saldırıları ve İsrail'in cevabi operasyonları ilişkilerin kötüleşmesi neticesini beraberinde getirecekti.¹⁷⁶

Bu saldırılardan en önemlisi 10 Nisan 1973'te gerçekleşti ve İsraili komandolar ve paraşütçüler Beyrut ve Sidon'da (Lübnan'ın güneyindeki bir kıyı kenti) bazı FKÖ merkezlerine saldırdı. Saldırı, üç üst düzey FKÖ liderinin ölümüyle sonuçlandı: El Fetih hareketinin silahlı kanadının başkanı Kemal Advan, Kara Eylül örgütünün¹⁷⁷ komutanı Muhammed Yusuf en-Neccar ve Fetih sözcüsü Kemal Nasser.¹⁷⁸

Olayı takiben, Lübnan hükümeti ile FKÖ arasındaki ilişkiler, FKÖ'nün Lübnan makamlarını, İsrail saldırısının gerçekleştiği alanın Lübnan makamlarının kontrolü altındaki alanlarda olduğu gerekçesiyle Filistinlileri korumadıkları suçlamalarından sonra kötüleşti. Lübnan Başbakanı Saib Selam¹⁷⁹, İsraililere cevap verme emrini yerine getirmeyi reddettiği için Lübnan ordusu başkanının istifasını istedi. Ancak Lübnan Cumhurbaşkanı Süleyman Frenciye¹⁸⁰ talebi reddetti. Bunu takiben, Saib Selam istifasını Cumhurbaşkanı'na sundu.¹⁸¹

¹⁷⁵ Es'ad Abdul Rahman, *a.g.e.*, s. 210.

¹⁷⁶ Bilal el-Hasan, *a.g.e.*, s. 167-169.

¹⁷⁷ Kara Eylül Örgütü: Kara Eylül olaylarından sonra kurulan gizli bir Filistin örgüt. Ona bir takım operasyonlar atfedilmiş, 1972'de Almanya'nın Münih kentinde yapılan Olimpiyat Oyunları'nda İsraili sporcuları öldürmek ve 1971'de Kahire'deki Ürdün Başbakanı vasfiyy el Tel'e suikast düzenlemesi atfedilmiştir. Bkz. Abdulvahab el-Keyyalı, *el-Müvessaâ Esiyasiyye*, C.2, *a.g.e.*, S. 45.

¹⁷⁸ İsam Sahnîni, *yevmiyyât Filistiniyye*, c.7, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs-Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, Ekim 1975), s. 302.

¹⁷⁹ Saib Selam (1905-2000): İç savaş öncesi yıllarda devletin en önemli adamlarından biri olarak kabul edilen bir Lübnanlı siyasetçi ve işadamı. Dört farklı cumhurbaşkanlığı döneminde 1952-1973 yılları arasında hükümet başkanlığı yaptı. Bkz. Marefa, " Saib Selam," https://www.marefa.org/صائب_سلام (Erişim 25. 06. 2018).

¹⁸⁰ Süleyman Frenciye (1910-1992): 1970'ten 1976'ya kadar Lübnan Cumhuriyeti Devlet Başkanı, Döneminde en önemli olaylardan biri iç savaşın patlak vermesiydi. 1992'de öldü. Bkz. Georges Farshakh, *Süleyman Frenciye: shahadat ve zikriyat*, Bisan 2002.

¹⁸¹ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 61.

Bu nedenle, üç liderin doğrudan veya dolaylı olarak suikast edilmesi, FKÖ grupları ile Lübnan ordusu arasında silahlı çatışmaların patlak vermesine katkıda bulundu. Özellikle solcu ulusal güçler ve FKÖ Lübnan hükümetinden Filistin kamplarını silahlandırmasını istedi ve Lübnan hükümeti talebi reddetti.¹⁸² Bunu takiben, 1 Mayıs 1973'te FHKC'inden bir grup , Lübnan ordusunda bir çavuşu kaçırdı. 2 Mayıs sabahı bir ordu astsubayı kaçırıldı ve bir Filistin kampına götürüldü. Daha sonra Filistinli gruplar bir Lübnan ordusu devriyesine ateş ettiler.¹⁸³ FKÖ hiziplerinin kontrolüne son vermek için Lübnan ordusu Filistin kamplarını kuşattı ve Filistin kamplarını bombalamak için uçaklar kullanıldı. Filistin mahallelerine topçu ateşi yapıldı ve Lübnan'da acil durum ilan edildi. Lübnan ordusu sadece Filistinli örgütlerle savaşmakla kalmadı, aynı zamanda örgütlere destek veren Lübnanlıları da vurdu.¹⁸⁴

Lübnan ordusunun savaşı bitirememesi ve Arap partilerinin krizi çözme müdahalesi nedeniyle aynı ayın 15-17'sinde Hotel Malkart'ta Filistinliler ve Lübnanlılar arasında toplantılar yapıldı ve anlaşma sağlandı. Anlaşma adı otelin adından alınmıştı. Filistin tarafını, Salah Halef (Ebu İyâd)¹⁸⁵ ve Lübnan tarafı ise Albay Rukn Ahmed el-Hacı temsil etmişti. Anlaşma 17 Nisan'da imzalandı ve Filistinlilerin askeri ve sivil durumunu düzenlemek, Kahire Anlaşmasını uygulamak ve önceki tüm anlaşmaları uygulamak hedeflenmekteydi.¹⁸⁶

¹⁸² Mahmud Adil Abu Hilâl, "t-Tetavvür el-Alâkât el-Filistiniyye el-Libnaniyye (1948-1975)", (Yüksek Lisans Tezi, İslam Üniversitesi, Gazze 2006), s. 189.

¹⁸³ *a.y.*, s.189.

¹⁸⁴ Thedora Hanif, *a.g.e.*, s. 218.

¹⁸⁵ Salah Halef (1933-1991): Kod adı Abu Iyad. Salah Halef, Filistinli Kurtuluş Hareketi'nin (El Fetih) önde gelen Filistinli politikacı ve Gazze Şehri'nde doğdu. FKÖ ve El Fetih'in uzun süredir özel güvenlik hizmetlerinin lideri, Kara Eylül'ün lideri olduğunu sanılıyordu. 1991'de Tunus'ta bir suikast edilmişti. Bkz. Salah Halef, *a.g.e.*

¹⁸⁶ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 63.

BÖLÜM II

LÜBNAN'DA FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ

(1975'TEN 1982'NİN SONLARINA KADAR)

2.1. Lübnan'da Siyasi ve Askeri Gelişmeler “1975-1978”

2.1.1. Lübnan İç Savaşı

Lübnan hükümeti (cumhurbaşkanlığı ve hükümet) ile FKÖ önderliği arasındaki ilişkiler, öncesinde belirtildiği gibi, Mayıs 1973'te Lübnan ordusunun silahlı Filistinlileri ortadan kaldıramamasının ardından giderek gerginleşmeye başladı. Lübnan ordusunun Filistinli milisler karşısında başarısızlığını gören Maruni Partileri, silahlı Filistinlilerin hem kendi çıkarlarına yönelik tehlikesini hem de Lübnan siyasi yaşam üzerindeki hakimiyetini hissetmeye başladı. Lübnan Cumhurbaşkanı Süleyman Frenciye, Maruni Partilerinin liderleriyle yaptığı bir toplantıda, Filistinlilerin varlığını tasfiye etmek için Lübnan ordusuna güvenmemek gerektiğini, zira Lübnan'daki Filistinlerin hızla çoğalmasıyla baş edilemiyordu, dile getirdi. Maruni liderlerden Filistinli varlığıyla bizzat yüzleşmek için kendilerinin hazırlanmalarını istedi.¹⁸⁷

Böylece Maruni partileri Filistinlilerin varlığına karşı çıkmaya başladı. Özellikle Ketaib Partisi¹⁸⁸ ve (Hizbu'l-Vataniyyin el-Ahrâr)¹⁸⁹Ulusal Liberal Partisi, silahlı Filistinli varlığının karşısında durmak, bunu sona erdirmek ve tasfiye etmek için silahlarını artırmaya ve unsurlarını eğitmek için hazırlanmaya başladılar.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Yezid Sâyiğ, *El-Kifâhü'l-Müselleh ve'l-Bahsü Ani'd-Devle*, 1.bs., (Beyrut, Müessesetü Dirâsât Filistiniyye, 2002), s. 515-516.

¹⁸⁸ Lübnan Ketaib Partisi: Lübnan Maronit, Hristiyan siyasi partiler arasında öne çıkanlar arasındadır. Pierre el-Cemil tarafından 1936 yılında ulusal bir gençlik hareketi olarak kuruldu. Parti, silahlı Filistinlerin varlığına şiddetle karşı çıkan Lübnan partilerinden biridir. Bkz: Joseph Ebu Halil, *a.g.e.*

¹⁸⁹ Ulusal Liberal Partisi (Hizbu'l-Vataniyyin el-Ahrâr): Lübnan Hristiyan partisi olup Kamil Şemun tarafından 1958 yılında kuruldu. Lübnan'daki silahlı Filistin'in varlığına karşı çıkan Lübnan partilerinden biridir. Bkz. Marefa, " Lübnan Ketaib Partisi,"

[https://www.marefa.org/حزب الوطنيين الأحرار \(البنان\)](https://www.marefa.org/حزب الوطنيين الأحرار (البنان)) (Erişim 09. 07. 2018).

¹⁹⁰ Sami Mansur, *Mezbahatü Libnânü'l-Kübrâ*, (Kahire: el-Merkezi'l-Arabî li'l-Bahsi ve'n-Neşr, 1981), s. 29-32.

Beşir el-Cemil¹⁹¹, FKÖ'ye bağlı hiziplerle çıkacak savaşa karşı hazırlıklara ve eğitime başladı. Yeni savaşçıları karşılamak için Ketaib Partisine ait tüm eğitim kışlalarının kapılarını açtı. Ayrıca babası Pierre el-Cemil¹⁹² silah satın almak için birçok ülkeyi ziyaret etti. 1977 yılının ortalarında yayınlanan “Suku's-Silah” (Silah Piyasası) adlı kitabında, “Anthony Samieson”, Falanjistler ve Libraller tarafından satın alınan silah miktarının bütçesinin 200 ila 600 milyon dolar arasında olduğunu dile getirmiştir. Bu paraların, Amerika Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA), İsrail, Batı Almanya, Vatikan ve İran'dan geldiğini de belirtmiştir.¹⁹³

2.1.1.1.Ayn er-Rummane Olayı

Lübnan'da iç savaşının başlamasına yönelik ilk kıvılcım Ayn er-Rummane bölgesinde yaşanmıştır. 13 Nisan 1975'te bir Filistinli komutan ve Ayn er-Rummane bölgesinin (ki bu alan Maruni Hıristiyan askeri kampı tarafından kontrol edilmekteydi) sakinleri arasında anlaşmazlık çıktı. Bu anlaşmazlık Filistinli komutanın yaralanmasına ve hastaneye taşınmasına neden oldu.¹⁹⁴ O sırada Pierre el-Cemil, Ayn er-Rummane bölgesinde Seyyidetü'l-Halas kilisesini açmaya hazırlanıyordu. Komutanın yaralanmasına misilleme olarak, kutlama esnasında arabanın birinden kilise ziyaretçilerinin üzerine ateş açıldı. Ateş sonucunda birkaç kişi öldürüldü. Öldürülenlerin arasında Pierre el-Cemil'in koruması da vardı. Yapılan soruşturma sonucunda saldırganların FDHKC (Cephe Dîmukrâtîyye Litahriri Filistin/ Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi)'den ¹⁹⁵ olduğu anlaşıldı. ¹⁹⁶

Seyyidetü'l-Halas kilisesinin saldırıya uğradı gün, FHKC-GK (Cephe eş-Şa'biyye Litahriri Filistin- el-Kıyâde el-âmmeh/ Filistin Halk Kurtuluş Cephesi-Genel

¹⁹¹ Beşir Cemil (1947-1982): Lübnanlı politikacı olup Ketaib Partisi savaşçılarının lideridir. Pierre el-Cemil'in küçük oğludur. Lübnan'da, silahlı Filistinlilerin varlığına şiddetle karşı çıkanlardır. Lübnan Cumhurbaşkanlığına 1982 yılının sonlarında seçildi. Ancak 1982'de göreve başlamadan önce suikasta uğradı. Bkz. Joseph Ebu Halil, *a.g.e.*

¹⁹² Pierre el-Cemil (1984-1905): Lübnanlı siyasetçi olup Ketaib Partisinin kurucusudur. Lübnanlı siyasetçiler arasında önde gelen şahsiyetlerden olup 40 yıl siyasetle uğraşmıştır. Lübnan'da, silahlı Filistinlilerin varlığına karşı çıkanların en şiddetlisidir. Bkz. Joseph Ebu Halil, *a.g.e.*

¹⁹³ Sami Mansur, *a.g.e.*, s. 29-32.

¹⁹⁴ İsam Sahnîni, “el-Mezbahatü fi Nisan”, *Mecelletü Şüûn Filistiniyye*, S. 45, (Beirut, Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, Mayıs 1975), s. 284.

¹⁹⁵ Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi (FDHKC): Filistin Kurtuluş Örgütü hiziplerinden biridir. 22 Şubat 1969 yılında Hatim Havatime liderliğindeki Filistin Özgürlük Cephesi'nden ayrıldıktan sonra Filistin Direniş Hareketinin bir parçası olarak kuruldu. Marksist odaklıdır. Bkz. Leysan Shamsutdinova, *a.g.e.*, s. 43-45.

¹⁹⁶ Theodore Hânif, *a.g.e.* s. 257; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* s. 515-517.

Komutanlık)¹⁹⁷ İsrail işgaline karşı yürütülen el-Halisa¹⁹⁸ özel operasyonun birinci yıldönümünü kutluyordu¹⁹⁹. Filistinli halk kitleleri festival yerinden evlerine doğru yola çıktıklarında, Filistinlileri taşıyan bir otobüs, Tel ez-Zater²⁰⁰ kampına doğru hareket etti. Otobüs Ayn er-Rummane bölgesinden geçerken bir grup tarafından silahlı saldırıya uğradı ve bu saldırı 27-30 kişinin ölümüne neden oldu.²⁰¹

Lübnan en-Nehar gazetesinin yayınladığı haberde; ölü sayısının 26 olduğu, yaralıları Ketaib militanlarının idam ettiği ve yaralıları taşımak için gelen ambulansa ateş edildiği yazıyordu.²⁰² Bu suç, genel olarak Filistin, Lübnan ve Arap çevrelerinde derin bir öfke yarattı. FKÖ komutası, Ayn er-Rummane’de meydana gelen çirkin olaydan dolayı Ketaib Partisini suçladı. Buna binaen Ketaib Partisi, önce Filistinli grupların ateş etmeye başladıklarını iddia etti.²⁰³

Ayn er-Rummane olayının akşamında, FKÖ’ye bağlı silahlı hizipleri ile Lübnan kamplarında ve (el-Hareketi’l-Vataniyye’l-Lübnaniyye) ²⁰⁴ Lübnan Ulusal Hareketi’ne bağlı semtlerde bulunan müttefikleri arasında, ayrıca Ketaib Partisinin

¹⁹⁷ Filistin Halk Kurtuluş Cephesi-Genel Komutanlık (FHKC-GK): Filistin Kurtuluş Örgütü’nün hiziplerinden biridir. Cephe, 24 Nisan 1968 yılında, Filistin Kurtuluş Halk Cephesinin ayrılmasından ardından kuruldu. Kurulduğundan beri, Filistin Kurtuluş Halk Cephesinin kurucusu olan Ahmed Cibril liderliğinde solcu milliyetçi Filistinli bir gruptur. Merkezi Suriye’nin başkenti Şam’da bulunmaktadır. Bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " Filistin Halk Kurtuluş Cephesi-Genel Komutanlık," <https://www.palestinapedia.net/الجهبة-الشعبية-لتحرير-فلسطين-القيادة/> (Erişim 13. 07. 2018.)

¹⁹⁸ El-Halisa operasyonu: Şehitlik operasyonu, Filistin Kurtuluş Halk Cephesi – Genel Komutanlık tarafından 1974’te Filistin’de yapılmış olan ilk intihar saldırısıdır. Bu operasyon İsrail tarafında büyük kayıplara neden oldu. Bkz. Marefa, " El-Halisa operasyonu," <https://www.marefa.org/عملية-الخالصة/> (Erişim 13. 07. 2018).

¹⁹⁹ Leyla Abtânî, *Lübnan savaşı, fotoğraflar, belgeler, olaylar*, 4.bs., (Beyrut, Darü’l-Mesîra Li’s-Sahâfeti ve’n-Neşr, 1982), s. 11.

²⁰⁰ Tel Zater Kampı: Birleşmiş Milletler tarafından 1949 yılında felaket yılından bir yıl sonra Doğu Beyrut’ta kurulan Filistin kampıdır. 12 Ağustos 1976’da Beyrut’ta bulunan Tel Zater mülteci kampı, Ketaib Partisinin savaşçıları 52 gün kesintisiz bir şekilde süren saldırı ve aylarca kuşatmadan sonra düştü. Bkz. Aljazeera, " Tel Zater Kampı," <https://www.aljazeera.net/programs/private-investigation/2018/2/18/تل-الزعتر-خفايا-المعركة/> (Erişim 13. 07. 2018).

²⁰¹ Salah Halef, *a.g.e.*, s. 177; Zahide Tuba Kor, Ortadoğu'nun aynası Lübnan, 1.bs., (Ankara: İHH Araştırma Yayınlar Birimi), s. 50.

²⁰² İsam Sahnîni, Mecelletü Şüûn Filistiniyye, S. 45, *a.g.e.*, s. 285.

²⁰³ El-Mektebetü’l-Hadisetü Li’n-Neşr, *Harb Libnan muhasaratü Beyrut ve Harbu’l-Cebel*, (Beyrut; el-Mektebetü’l-Hadise Li’n-Neşr, 2005), s. 8.

²⁰⁴ (el-Hareketi’l-Vataniyye’l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal Hareketi: Kemal Canbolat tarafından 1969 yılında birkaç partiden, ulusal ve sol hareketlerden oluşan bir cephe. Fiilen 1973 yılında siyasi ve ekonomik reformlar için kurulan ortak bir program temelinde başladı. Lübnan Arap kimliğinin açık beyanına ek olarak, hareket çoğu Hristiyanlardan oluşan Lübnan cephesi karşısında Filistin Kurtuluş Örgütü ile iç savaşın başlangıcında birleşti. Bkz. Muhsin İbrahim, *El-Harb ve Tecrübeti’l-Hareketi’l-Vataniyye’l-Lübnaniyye*, 1.bs., (Beyrut; Beyrutu’l-Mesâ’, 1983).

silahlı adamları ve Hıristiyan Maruni semtlerinde bulunan müttefikleri arasında şiddetli çatışma çıktı. Kanlı çatışmalar birkaç gün kesintisiz bir şekilde devam etti ve Lübnan'ın başkenti Beyrut'un birçok mahallesinde her türlü hafif ve ağır silah kullanıldı. FKÖ'nün silahlı milisleri ve müttefikleri birkaç Hıristiyan mahalleyi kontrol altına almayı başardı. Bu çatışmalar esnasında 73 kişi öldü ve 140 kişi yaralandı. Bunun yanı sıra, çatışmalar Trablus, Sur ve Sayda gibi şehirlerin çeşitli kasaba ve köylerine de yayıldı.²⁰⁵

2.1.1.2.Ayn Er-Rummane Olayına Yönelik Filistinlilerin, Lübnanlıların ve Arapların Tutumları

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Duruşu: Salah Halef (Ebu İyâd), olayın arka planında bulunan Lübnan ordusunun ikinci ofisini suçladı.²⁰⁶ Salah Halef (Ebu İyâd), Lübnan hükümetini, katilleri cezalandırılmadığı takdirde, yaşanacak olaylardan kendilerinin sorumlu olmayacağı konusunda uyardı.²⁰⁷ Ayrıca FKÖ'nün tim komutanlığı meydana gelen olayın, Ketaib Partisinin liderliğinde planlandığını ve amacın kargaşa yaratarak, Filistinlilere ve Lübnanlılara zarar vermek olduğunu iddia etti.²⁰⁸ Yaser Arafat başkanlığındaki FKÖ'nün Yürütme Komitesi, Lübnan'daki kriz gelişmelerini durmadan takip ettiğini açıkladı.²⁰⁹

FKÖ hiziplerinin bazı yetkilileri, Lübnan Cumhurbaşkanı Süleyman Frenciye, Lübnan Başbakanı Reşid es-Sulh (1926-2014) ve Lübnan'ın ileri gelen şahsiyetleriyle görüşmeler yaparak Ayn er-Rummane'deki olayla ilgili gelişmeler hakkında bilgi vermek için geniş temaslarda bulundu. Bunun yanı sıra, Yaser Arafat'ın siyasi danışmanı Hani el-Hasan, olayın ayrıntılarını Arap büyükelçiliklere tebliğ etti. Aynı zamanda Yaser Arafat, birkaç Arap ülkesine olayın ayrıntılarını açıklayan mesaj göndererek Ketaib Partisini olayın arkasında olmakla suçladı.²¹⁰

El-Marûni'nin duruşu: Pierre el-Cemil, Ketaib unsurlarının kimliği belirsiz silahlı bir grupla çatıştığını açıkladı. Kuşkusuz bu sabotaj operasyonunun düşman

²⁰⁵ Theodore Hânif, *a.g.e*, s. 258.

²⁰⁶ *a.y*, s.258

²⁰⁷ İsam Sahnîni, *Mecelletü Şüûn Filistiniyye*, S. 45, *a.g.e*, s. 286.

²⁰⁸ Sami Mansur, *a.g.e*, s. 117.

²⁰⁹ ²⁰⁹ Merkez el-Abhâsu'l-Filistîni (Filistin Aratırma Merkezi), *Yevmiyyât Filistiniyye*, c.21, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs-Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1980), s. 543.

²¹⁰ *a.y*, s. 539.

olan İsrail'e hizmet ettiğini sözlerine ekledi. Ayrıca, devletin gücünü dayatması gerektiğini teyit etti.²¹¹ Bunun yanı sıra, Lübnanlı Hıristiyan politikacı olan Raymond Edde ve ılımlı bazı Hıristiyan liderler, bu çirkin olayı kınadı.²¹²

Bir gazetenin haberine göre, Ketaib partisinin bir kısmı evrakları karıştırma teşebbüslerinde bulunduğunu, bilgilerin sızdırıldığını ve olayın arkasında Lübnan eski Cumhurbaşkanı Kemîl Şemûn²¹³ ile Ürdün gösterildiğini bildirdi. Fakat Ketaib Partisi, Lübnan makamlarına Ayn er-Rummane olayı ile ilgisi olmayan iki kişiyi teslim etmekle pervasızlığını göstermiş oldu. Zira her iki kişi de teslim olur olmaz Ayn er-Rummane olayındaki Ketaib Partisinin rolünü itiraf etti.²¹⁴

Lübnan Ulusal Hareketi'nin Duruşu: (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal güçleri ve partileri gece yapılan toplantıdan sonra bir bildiri yayınladı. Bildiride Ulusal partiler, Filistin direnişiyle dayanışma içinde olacaklarını, Filistinli ve Lübnanlı sivilleri koruma konusunda desteklerini vurguladılar. Ayrıca, Lübnan makamlarından Ayn er-Rummane olayının faillerini cezalandırmasını istediler. Lübnan hükümetinin failleri cezalandırmak için gerekli önlemleri almaması durumunda, partilerin ve ulusal güçlerin güvenliği sağlamak için müdahil olacağını vurguladılar.²¹⁵

Bunun yanı sıra, (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal Hareketi, Ketaib Partisini feshetmeye ve bakanlarını Lübnan hükümetinden kovmaya yönelik bir çağrı yaptı. Zira Ketaib Partisi'ni yaşanan kargaşadan dolayı sorumlu tutmaktaydı. Ulusal partilerden, Ketaib'i siyasi ve ulusal olarak boykot etmelerini istedi. Ayrıca olayı kınayan kitlesel gösteriler çağrısında bulundu.²¹⁶ Aynı zamanda sol partiler, Trablus, Sayda ve diğer şehirlerde genel grev çağrısında bulundu.²¹⁷

²¹¹ İsam Sahnîni, *Mecelletü Şüûn Filistiniyye*, S. 45, a.g.e, s. 285.

²¹²Theodore Hânif, a.g.e, s.258.

²¹³ Kemîl Şemûn (1987-1900): Bağımsızlığından sonra Lübnan ikinci Cumhurbaşkanı'dır. 1958 yılında (Hizbu'l-Vataniyyini'l-Ahrar) Ulusal Liberal Partisi'ni kurdu. Lübnan'da, silahlı Filistinlilerin varlığına karşı çıkanlar arasında bilinir. Bkz. Antuvan Huri, *Kemîl Şemûn fi Tarih Libnan*, (Beirut: Darü'l-Ebcediyye, 1987).

²¹⁴ Sami Mansur, a.g.e, s. 117.

²¹⁵ Merkez el-Abhâsu'l-Filistîni (Filistin Aratırma Merkezi), a.g.e, s.540.

²¹⁶ İsam Sahnîni, *Mecelletü Şüûn Filistiniyye*, S. 45, a.g.e, s. 285.

²¹⁷ El-Mektebetü'l-Hadisetü Li'n-Neşr, a.g.e, s. 8.

Arapların duruşu: 14 Nisan'da Araplar, olaylara büyümeden son vermek için Arap Birliği Genel Sekreteri Mahmut Riyad'ı gönderdi. Riyad, Lübnan Dışişleri Bakanı, Başbakan ve daha sonra FKÖ hiziplerinin komutanlarıyla bir araya geldi.²¹⁸

Ayrıca, Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Enver Sedat, Lübnan Cumhurbaşkanı Süleyman Frenciye ve FKÖ Başkanı Yaser Arafat'a mesaj gönderdi. Kötüleşen durumu kontrol altına almak için çaba göstermeleri için çağrıda bulundu. Aynı zamanda, Suudi Kraliyet Divanı, çıkacak krize karşı tarafları sabırlı olmaya çağırıldı. Bunun yanı sıra, Suriye, Lübnan'daki Filistin direnişini koruma çağrısında bulundu ve Ketaib Partisini de emperyalizm ile birlikte olmakla suçladı.²¹⁹

2.1.1.3.Lübnan Krizinin Gelişmesi ve Suriye Müdahalesi

Pierre el-Cemil, Başbakan'dan savaşı durdurmak için orduyu kullanmasını istedi. Fakat (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal Hareketi'ne yakın olan Başbakan "Reşid es-Sulh" bu talebi reddedince, kabinesinden Ketaib Partisine yakın olan bakanlar istifa etti. Onların ardından dört Hristiyan bakan daha istifa etti. Bunun üzerine Reşid es-Sulh, 15 Mayıs 1975 oturumunda hükümetinin istifasını vermek zorunda kaldı. Bunu takiben, Lübnan Cumhurbaşkanı Süleyman Frenciye emekli Sünni subay General "Nureddin er-Rifai" başkanlığında askeri bir hükümet kurduğunu açıkladı. Ancak er-Rifai, Müslüman liderlerin muhalefeti nedeniyle, askeri hükümetten çabucak bir şekilde istifa etti. Bunun üzerine Lübnan Cumhurbaşkanı Süleyman Frenciye yeni bir hükümet kurmak için Reşid Kerâmî'yi atadı.²²⁰

30 Haziran 1975'te Reşid Kerâmî, altı üyeden oluşan hükümetin kuruluşunu ilan etti. Hükümetin kurulduğu günün ertesinde, Lübnan ordu komutanı ile FKÖ Başkanı Yaser Arafat arasında Suriye Dışişleri Bakanı Abdülhalim Haddam'ın huzurunda ateşkes anlaşması yapıldı.²²¹

²¹⁸ İsam Sahnîni, *Mecelletü Şüün Filistiniyye*, S. 45, a.g.e, s. 286.

²¹⁹ Merkez el-Abhâsu'l-Filistîni (Filistin Aratırma Merkezi), a.g.e, s.546.

²²⁰ Theodore Hânif, a.g.e, s.258-259.

²²¹ Abdülhalim Haddam (15 Eylül 1932): Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın eski muhafız içinde bulunan en önemli korumalarından biridir. Hafız Esad tarafından Lübnan dosyasından sorumlu olarak görevlendirilmiştir. 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümünden sonra geçici Cumhurbaşkanı olarak atandı. Bkz. Marefa, " Abdülhalim Haddam," https://www.marefa.org/عبدالحليم_خادم/ (Erişim 15. 07. 2018).

Ateşkes süresince her iki taraf da meydana gelecek bir sonraki savaş için hazırlıklarını yapmaya başladı. Filistinli örgütler, Lübnan müttefiklerini savaşmak için eğitim verdiler. Maruni Hıristiyan milisleri hızlı bir şekilde yeni savaşçıları eğitti ve bunun yanı sıra birçok kişi İsrail’de eğitim aldı.²²²

Bu dönemde, bazı bölgesel ve uluslararası taraflar, Lübnan krizini çözmek için çareler bulmaya çalıştı. Bu çerçevede Mısır, Suudi Arabistan ve Kuveyt, Kahire’de Lübnan’la ilgili bir konferans düzenledi. Ancak Suriye, FKÖ ve Lübnan Cumhurbaşkanı Süleyman Frenciye, Lübnan krizinin Araplaştırılmasına karşı çıktı.²²³

Durum yeniden nüks etmeye başladı. Aynı yılın 6 Aralık’ında Ketaib grupları (es-Sebt el-Esved/Kara Cumartesi) diye bilinen en büyük mezhep katliamını gerçekleştirdi. Kara Cumartesi eylemine yanıt olarak, (el-Hareketi’l-Vataniyye’l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal Hareketi partileri ile FKÖ hizipleri iş birliği yaparak el-Fanâdik savaşını başlattı. Bu operasyonun amacı Ketaib Partisinin bulunduğu bölgeyi kuşatmaktı.²²⁴

1976 Ocak ayında silahlı Ketaib partisi ve müttefikleri, Filistin kampına bağlı olan Krentina mahallesine girdi. Sakinlerini bir kısmını öldürüp geri kalanları tehcir ettirdiler. O zamana kadar, FKÖ hizipleri, Lübnan krizinin dışında hayatta kalmak için çaba gösteriyorlardı. Fakat silahlı Ketaib partisi ve müttefikleri Tel Zater kampını kuşattığında FKÖ hizipleri artık Lübnan çatışmasının dışında kalamazdı. Bunun üzerine Yaser Arafat’a bağlı FKÖ hizipleri Ulusal Hareket savaşçılarıyla birlikte Kemîl Şemûn’un doğum yeri ve stratejik öneme sahip olan Damour şehrini kuşatarak saldırıya başladı.²²⁵

Lübnan krizinin gelişmesinin ardından, Suriyeliler, Lübnan’da siyasi bir çözüm bulmak için bütün ağırlıklarıyla olaya müdahale olmuşlardır. 14 Şubat 1976’da “Anayasal belge” olarak adlandırdıkları antlaşmayı teklif ettiler. Kahire ve Malkart anlaşmasının yürürlüğe girmesini istediler. Ancak (el-Hareketi’l-Vataniyye’l-

²²² Helena Koban, *a.g.e.*, s.122.

²²³ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s.264.

²²⁴ Albert Mansur, *Cumhuriyyetü’l-Mevt*, 1.bs., (Beyrut: Darü’l-Cedid, 1994), s. 78.

²²⁵ Robert Fisk, *Veylât Vatan*, 17.bs., (Beyrut: Şeriketü’l-Matbuat li’t-tevzi’ ve’n-Neşr, 2005), s. 112.

Lübnaniyye) Lübnan Ulusal hareketinin yanı sıra, Filistinliler ve Lübnanlılar, Suriye'nin olaya müdahil olmasına karşı çıktılar. (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal hareketi ve FKÖ hiziplerinin Suriye'nin herhangi bir müdahalesini reddetmesi sonucunda, Suriye kuvvetleri 9 Nisan 1976'da Lübnan Cumhurbaşkanı İlyas Sarkis'in²²⁶ davetiyle Lübnan'a girdi. Suriye müdahalesi, Lübnan'daki Ulusal Hareket ve FKÖ müttefiklerine sert bir şekilde zarar verdikten sonra Lübnan'daki iç dengeyi yeniden sağlamayı hedefledi. Haziran ayının başında, Suriye kuvvetleri (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal Hareketi ve FKÖ hizipleri tarafından kontrol edilen bölgelere girdi ki FKÖ ve müttefikleri de buna karşılık verdi. Her iki askeri kuvvet arasında şiddetli çatışmalar ve çarpışmalar meydana geldi. Bu durum Maruni partilerine Filistinli bölgelerine yönelik saldırılara ve kuşatmalara yeniden girişmesi için fırsat verdi.²²⁷

Suriye kuvvetleri Lübnan'a ilk girişinden itibaren Ulusal hareket kuvvetlerini ve FKÖ'nün hiziplerini hedef aldı ve şiddetli savaşlardan sonra ezici bir zafer kazandı. Bu zaferin sonucu olarak, Suriyeliler, Bekaa, Akkar, Trablus, Cebel, Sayda ve Beyrut bölgelerini aldı. Daha sonra abluka altına aldı. Kara, deniz, hava gibi yollardan bu bölgelere gelecek mal ve silahlara el koydu. Malların bazıları Körfez ülkelerindeki Filistinlilerin aynı bağışlarıydı.²²⁸ Yukarıdakilere ek olarak, Suriye, 16 Mart 1977'de (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal Hareketi'nin simgelerinden biri olan Kemal Canbolat'a suikast düzenledi.²²⁹

Araştırmacılar, Lübnan'a yapılan Suriye müdahalesinin, FKÖ ve (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal Hareketi'nin güçlerini kırarak, iki yıl süren iç savaşın Maruni Hıristiyan partilerinin lehinde son bulmasına sebep olduğunu dile getirmektedirler.

²²⁶ İlyas Sarkis (1924-1985), Lübnan Cumhurbaşkanı'dır (1976-1982), Lübnan'ın toprakları üzerindeki egemenliğini yitirmesi ve İsrail'in 1982'de istila edilme dönemi hüküm sürdü. Bkz. Kerim Bakrâdûnî, *es-Selamu'l-Mefkud ahd İlyas Sarkis (1976-1982)*, 7.bs., (Beyrut: Şeriketü'l-Matbuat li't-Tevzi' ve'n-Neşr, 2010).

²²⁷ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 158-160.

²²⁸ Muhammed Surur Zeynelabidin, *Me'sat el-Muhayyimat el-Filistiniyye fi Lübnan*, 2.bs., (. Londra: Darü'l-Cabiya), s.221.

²²⁹ Zahide Tuba Kor , *a.g.e.*, s. 53.

2.1.2.Mısır-İsrail Barış Süreci ve Lübnan'daki Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Geleceği Üzerindeki Etkisi 1974-1979

1973 yılında meydana gelen Teşrin (Ekim) savaşında bir tarafta Mısır ve Suriye diğer tarafta ise İsrail bulunmaktaydı. 18 Ocak 1974'te Mısır ve İsrail kuvvetleri arasında geri çekilme anlaşması imzalandı. Bunun yanı sıra aynı yılın Mayıs ayının sonlarında Suriye cephesinde de kuvvetlerin çekilmesine ilişkin anlaşma imzalandı.

Eylül 1975'te, Mısır'ın ikinci cephesinde bulunan güçlerin ayrılması ile ilgili anlaşma da imzalandı. Bu atılan adımın etkisi FKÖ ile Suriye arasındaki anlaşmazlığı ve diğer yandan Mısır arasındaki anlaşmazlığı daha da arttırdı. Anlaşmanın birinci maddesi güçlerin geri çekilmesini öngörüyordu. Kuşkusuz Ortadoğu'daki çatışma, askeri yollarla değil ancak barışçıl yollarla çözülebilirdi. Yedinci madde, İsrail'e askeri araç olmamak şartıyla Süveyş Kanalı yoluyla geçişine izin verdi²³⁰

9 Kasım 1977'de Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat, Mısır Temsilciler Meclisi'nde yaptığı konuşmada, barış için her türlü çabayı göstermeye, hatta İsrail Knesset'inde (yasama organı/meclis)²³¹ bile olsa İsrail liderleriyle yüzleşmeye hazır olduğunu söyledi. Aynı ayın 19'unda, Enver Sedat İsrail'i ziyaret etti ve İsrail'in Knesset'inde meşhur konuşmasını yaptı. Konuşmasında İsrail ile kalıcı ve adil bir barış kurmaya geldiğini vurguladı. Enver Sedat'ın ziyareti, Suriye ve FKÖ liderleri dahil Araplar için büyük bir şok oldu.²³²

26 Mart 1979'da Mısır-İsrail Barış anlaşması Washington'da imzalandı. Mısır Arap Cumhuriyeti adına Cumhurbaşkanı Enver Sedat ve İsrail Hükümeti adına Menahem Begin²³³ bulunmaktaydı ve ABD Başkanı Jimmy Carter'in onayıyla

²³⁰ Sami Mansur, *a.g.e.*, s. 77-78.

²³¹ El-Knesset: İsrail Parlamentosudur. 1948 yılında kuruldu. Devletin yasama ve yürütme işlerinin yapıldığı yer. Knesset'in milletvekili sayısı 120'dir. Bkz. Aljazeera, " El-Knesset," <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/organizationsandstructures/2017/4/18/الكنيست-برلمان-إسرائيل> (Erişim 19. 09. 2018).

²³² Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e.*, s. 91, 269-271.

²³³ Menahem Begin (1913-1992): İsraili politikacı olup Likud Partisini kuran ve altıncı İsrail Başbakanı'dır. İsrail devleti kurulmadan önce Ulusal Askeri Örgütü lideri Irgun'dur. 1982'de İsrail'in Lübnan'a işgali esnasında İsrail Başbakanı idi. Bkz. Aljazeera, " Menahem Begin,"

anlaşma imzalandı. (1977-1981). Anlaşmanın içeriğinde şunlara işaret edildi: Her iki tarafında, Mısır ve İsrail'in, 242 ve 338 sayılı Güvenlik Konseyi kararları uyarınca Ortadoğu'da adil, kalıcı ve kapsamlı bir barışa ihtiyaç duydukları ve "1978 yılı birinci ve ikinci bildirisi" olan Camp David'de barışın temeli olarak kabul edilen anlaşmayla taraflar barış sürecine katılmaları için çatışmadan uzak durmaya çağrıldı.²³⁴

Camp David anlaşması, Mısır ve birçok Arap ülkesinde tepkilere yol açtı. Mısır'da Dışişleri Bakanı Muhammed İbrahim Kamil, anlaşmayı "taviz katliamı" olarak adlandırdı ve karşı çıkarak istifa etti. Camp David anlaşmasını açık bir şekilde İsrail'in Gazze Şeridi'nden ve Batı Şeria'dan çekilmesine atıfta bulunmadığı ve Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkını içermediği için de eleştirdi. Arap ülkeleri düzenledikleri Arap zirve toplantısında Mısır-İsrail anlaşmasını reddetti. Daha sonra Arap Birliği, Mısır'ı protesto etmek için karargâhını Kahire'den Tunus'a taşımaya karar verdi.²³⁵

FKÖ'nün liderleri ve hizipleri da Camp David anlaşmasını kabul etmediler ve Enver Sedat'ın planladığı Kudüs ziyaretini de reddettiler. Zira bu anlaşmayı Filistin ulusal haklarının reddi olarak değerlendiriyorlardı. Anlaşmada önerilen özerklik taslağının ise, özellikle Kudüs'ün İsrail'e tam bir şekilde bağlanması anlamında İsrail'in hedefini muhafaza ettiği belirtilmekteydi. Enver Sedat'ın Knesset'te yaptığı konuşmada FKÖ'den bahsetmemesi, örgütün Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanınmaması anlamına geliyordu.²³⁶

Camp David anlaşmasının Lübnan siyasi arenasındaki en önemli sonuçlarından biri, Suriye'nin Lübnan'daki konumunun Maruni Hıristiyan güçleri aleyhinde değişmesi olmuştur. Değişen bu ittifak durumu, bölgede var olan güçler karşısında tutarlılık ilkesine dayanıyordu. FKÖ'nün Camp David anlaşması için Arap veya bölgesel desteklerden yararlanmaktan başka seçeneği yoktu. Özellikle Suriye'nin desteklenmesi ve Lübnan'daki Suriye kuvvetlerine müdahale edilmemesindeki amaç

<https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/4f28c064-f076-4689-aec3-641114722a2d> (Erişim 19. 09. 2018).

²³⁴ Hüseyin Seyyid Hüseyin, "1979'daki Muahedetti's-Selâm el-Mısriyye-el-İrailiyye ve Esaruha ala Devr Mısır el-İklîmî", *Mecelletü Dirâsât Tarihiyye*, S. 117-118 (Ocak-Haziran 2012), s. 461.

²³⁵ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.* s. 83.

²³⁶ *a.y.*, s. 84.

Lübnan'daki iç cepheyi güçlendirmeye çalışmak ve İsrail'e karşı askeri operasyonları arttırmaktı. Bütün bunların altında yatan durum ise örgütün Camp David anlaşması neticesinde ortaya çıkan yeni konjonktürü etkileyebilme kapasitesini tespit etmektir.²³⁷

Suriye- FKÖ yaklaşması, FKÖ'nün, Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın liderliğindeki Camp David'i ret cephesine katılmasına neden olmuştur.²³⁸

Suriye- FKÖ'nün yaklaşması ise Maruni Hıristiyan güçlerini ve özellikle de Ketaib Partisi ve müttefiklerini, askeri desteğinden faydalanmak amacıyla, İsrail'le yakınlaşmaya sevk etmiştir.²³⁹

Camp David anlaşmasından sonra her iki taraf birbirine ihtiyatlı ve dikkatli bir şekilde bakıyordu. Bir yandan da Suriye, FKÖ hiziplerinin hareket kapsamını daraltmayı ve İsrail'le yeni bir savaşa girmemek için onların iradesine karşı sınırlamalar getirmekle ilgilendi.²⁴⁰

Lübnan Cumhurbaşkanlığı makamının tepkisine gelecek olursak; Suriye'nin desteğiyle Lübnan devlet başkanı olan İlyas Sarkis, Enver Sedat'ın ziyareti ve barış anlaşmasının, Lübnan'da bir değişim yaratacağını vurguladı. Arap dünyasının iki kısma ayrıldığını söyleyen Sarkis, Arapların Lübnan'da kendi aralarında çıkacak anlaşmazlıktan kaynaklanacak muhtemel kötü sonuçları önlemek için, Şam'la olan ilişkilerini her zamankinden daha fazla korumaya ihtiyaç duyduklarını vurguladı.²⁴¹

2.1.3.1978'de İsrail'in Güney Lübnan'ı işgali

11 Mart 1978'de Lübnan topraklarından bir gerilla grubu İsrail kıyılarına doğru yola çıktı. Ulaşır ulaşmaz bir İsrail otobüsünü ele geçirerek yolcuları alıkoydu. Daha sonra grup, Filistinli mahkumların serbest bırakılması için İsrail ile görüşmek için

²³⁷ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, a.g.e, s. 299-300.

²³⁸ Hafız Esad (1930-2000): Suriye Arap Cumhuriyeti Devlet Başkanı, Genel Sekreter ve Arap Sosyalist Baas Partisi Ulusal komutanı ve 1971-2000 yılları arasında Suriye Başbakanı, 1970-1971 yılları arasında Suriye Başbakanı Silahlı Kuvvetler komutanı, 1966-1972 yılları arasında Ordunun en yüksek komutanıdır. Bkz. Aljazeera, "Hafız Esad," <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/573a9af2-2634-4943-b47f-e9ccc38a3330> (Erişim 21. 09. 2018).

²³⁹ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, a.g.e, s. 299.

²⁴⁰ Theodore Hânif, a.g.e, s.287.

²⁴¹ Kerim Bakrâdûnî, a.g.e, s. 138.

otobüsle Tel Aviv'e doğru yöneldi. Ancak grup bir İsrail barikatıyla karşı karşıya geldi ve gerilla grubu ile kontrol noktasında bulunan İsrail kuvvetleri arasında silahlı çatışma yaşandı. Çatışma, İsrail askerinden ve sivillerden 36 kişinin ölümü ve gerilla grubundan 9 kişinin ölümü, bir kişinin de esir edilmesiyle sonuçlandı. Bunun olay, o süreçte devam eden Mısır-İsrail müzakerelerini de etkiledi.²⁴²

Gerilla operasyonunun ardından İsrail, çok sayıda zırhlı kruvazör ve savaş gemisinin yanı sıra 25 bin askeri kuvvetle Güney Lübnan'a saldırdı.²⁴³ 14-15 Mart'da gece yarısı İsrail kuvvetleri, FKÖ hiziplerinin bulunduğu tarafa doğru gerçekleştirdiği topçu bombardımanı ve hava saldırılarıyla Lübnan'ın güneyine doğru ilerledi. Ardından, zırhlı tugayların da dahil olmasıyla birlikte hava ve topçu bombardımanı devam etti.²⁴⁴

Bölgede, FKÖ'nün iki bin savaşçısı hedef alındı. Bunun yanında Güney Lübnan bölgelerinden Lâfâ'daki savaşçı sayısı iki bin arttırıldı. FKÖ savaşçıları İsrail kuvvetleri karşısında cesurca direndiler. Güneydeki engebeli arazi ve tanksavar mayınları İsrail kuvvetlerine karşı koymada savaşçılara yardımcı oldu.²⁴⁵

FKÖ savaşçılarının İsrail kuvvetlerine karşı yaptığı direnişe, İsrail ordusu karadan, denizden ve havadan saldırılarını yoğunlaştırarak cevap verdi. Artan saldırılar karşısında FKÖ milisleri geri çekilmek zorunda kaldı. İsrail kuvvetlerinin ilk hedefi Batı Şeria'daki Litani nehriydi (Lübnan nehirlerinin en uzunudur. Lübnan topraklarından çıkıp güney Lübnan'da bulunan Sur şehrinin yakınında Akdeniz'e dökülmektedir). Ayrıca İsrail ordusu Güney Lübnan'daki Sur şehrini kuşatma altına almıştı.²⁴⁶

16 Nisan tarihinde İsrail Başbakanı Menahem Begin, İsrail kuvvetlerinin Lübnan'da 10 km. derinlikte, 640 km karelik bir alanı kontrol altına aldığını ve

²⁴²Yezid Sâyiğ, "et-Tecrübete'l Askeriyye el-Filistiniyye el-Muâsıra", *el-Müvessaâ el-Filistiniyye*, 1.bs., c. 5, (Beyrut, Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1990), s. 437.

²⁴³ Robert Fisk, *a.g.e*, s. 163-164.

²⁴⁴Heysem El-Keylânî, "el-İsrâtiçiyât Li'l-Hurub el-Arabiyye-İsrailiyye (1948-1988)", *el-Müvessaâ el-Filistiniyye*, 1.bs., c. 5, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1990), s. 486.

²⁴⁵Yezid Sâyiğ, *el-Müvessaâ el-Filistiniyye*, *a.g.e*, s. 437-438.

²⁴⁶Heysem El-Keylânî, *a.g.e*, s. 486.

Filistinli grupların Güney Lübnan'daki varlığı son bulmadığı sürece İsrail kuvvetlerinin geri çekilmeyeceğini açıkladı.²⁴⁷

FKÖ, daha öncesinde Lübnan'ın güneyinde bu kadar şiddetli ve geniş saldırılara maruz kalmamıştı. Öyle ki, askeri harekât alanı “100 km. genişliğinde ve 18 km. derinliğindeydi.” Bunun yanında İsrail ordusunun hem sayıca ve hem silah niteliği bakımından üstünlüğü vardı. FKÖ hizipleri düzenli savaşımlarla mücadele etmeye hazırlıklı değildi. Böyle olunca, İsrail işgaline karşı bir dizi gösteri yapıldı ve buna karşı mücadele etmek için çok sayıda gönüllü bir araya geldi.²⁴⁸

Mart 1978'deki istila, FKÖ'nün askeri yönetiminde 1978-1982 yılları arasında yeni bir dönüm noktası gelişmesine neden oldu. Bu istila, silahlanma ve savaşçıların gelişiminde, FKÖ'nün komutanlığında önemli rol oynamıştır. Ayrıca FKÖ'nün en büyük hiziplerinden bir olan el-Fetih hareketi, özel hareketler konusunda 1000 savaşçı eğitmeye karar verdi. Eylül 1978'de bir grup savaşçı Sovyetler Birliği, Vietnam, Doğu Almanya, Cezayir, Irak, Libya vb. birçok ülkede eğitim almayı tercih etti. Ayrıca FKÖ ve müttefikleri için özel bir kampta yoğun bir eğitim programı da başlatıldı. Bunun yanı sıra, Libya, FKÖ savaşçılarının helikopter kullanımı eğitimine de katkıda bulundu. Füzelerin kullanımı, modern iletişim araçları ve frogmen (sualtı) operasyonları operasyonları konusunda eğitim aldılar.²⁴⁹

2.2.1982'de İsrail'in Lübnan'ı İşgali

2.2.1.1982'de İsrail'in İşgalinden Önce Lübnan ve Arap Dünyasında Askeri ve Siyasi Gelişmeler

2.2.1.1.Lübnan'da Bulunan Filistinlerin Durumu

Lübnan'da bulunan Filistinlilerin durumu Lübnan'daki bölgesel ve iç politik ortamlardan uzak değildi. Lübnan'daki ve özellikle güney Lübnan'daki Filistin-İsrail karşılaşması 1978'deki İsrail işgalinden sonra son bulmadı. Bunun yanında FKÖ, birçok yerde iç ve dış zorluklarla karşılaştı.²⁵⁰

²⁴⁷El-Mektebetü'l-Hadisetü Li'n-Neşr, *a.g.e.*, s. 97.

²⁴⁸ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 92-93.

²⁴⁹ *a.y.*, s. 92-93.

²⁵⁰ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.* s. 92-93.

İsrail, Lübnan içindeki ve dışındaki birçok Filistinli lidere yönelik fiziki tasfiye yöntemine yönelmiştir. Ocak 1979'da İsrail, Yaser Arafat'ın kişisel güvenliğinden sorumlu, 17 kişiyi ve Ali Hasan Salama'yı (1940-1979) öldürdüğünde FKÖ ve el-Fetih şiddetli bir darbe almıştır. Ketaib Partisinin liderlerinden "Kerim Bakrâdûnî" şöyle demiştir: "Ali Hasan Salama, Maruni Hıristiyanlarla temas halindeydi, İsrail istihbaratı bu bağlantının kesilmesine önem vermiş. Aynı zamanda bu bağlantı Amerikalılarla Yaser Arafat arasında gizli bir iletişim hattıydı".²⁵¹

İsrailin Lübnan'ı işgal etmesinden önce, FKÖ, el-Fetih hareketinin Irak'taki eski temsilcisi olan eski adamlarından Sabri el-Benna'nın (Ebu Nidal) (1937-2002) meydan okumasıyla karşılaştı. El-Benna kendi önderliğinde bir grup kurdu ve bu grup, FKÖ'nün birçok liderine suikast düzenledi. Bunlar arasında, 4 Ocak 1978'de Londra'daki FKÖ temsilcisi Said Hamami suikastı, 4 Ocak 1978'de Hamami suikastından 5 ay sonra Kuveyt'teki FKÖ'nün temsilcisine yapılan suikast, 3 Ağustos 1978'de Paris'teki FKÖ temsilcisi İzzeddin Galleb suikastı örnek olarak verilebilir. Bunun yanında Mahmud Abbas ve Salah Halef (Ebu İyâd) ve farklı liderler de başarısızlıkla sonuçlanan suikastlara maruz kalmışlardır.²⁵²

1980'ler İsrail- FKÖ arasında gerilimlerin tırmandığı yıllardır.²⁵³ İsrail'in Lübnan'ı işgaline kadar olan süreçte, İsrail'in kuzeyindeki İsrail hedeflerine karşı FKÖ hiziplerinin gerilla operasyonları durmadı. Buna karşılık İsrail bu operasyonlara karşılık vermekteydi. 9 Nisan 1980'de İsrail kuvvetleri Lübnan sınırını geçti ve Lübnan sınırındaki birçok köyde konuşlandı.²⁵⁴

FKÖ hiziplerinin İsrail kuvvetleriyle tekrar tekrar karşılaşmasında silahlar yetersizdi. Bundan dolayı savaşçıların yeteneklerini artırmak için silahlanma yoğunlaştırıldı. Katyuşa roketleri ve askeri zırhlarla donatmak için ağır silahlarla silahlanmaya başladı. 1980-1987 arasında çoğu el-Fetih'ten olmak üzere yaklaşık 5000 savaşçı, birçok yabancı ülkede yoğun bir eğitim aldı. 1980'de el-Fetih

²⁵¹ a.y, s. 101.

²⁵² Patrick Seyl, *Ebu Nidal Bundukıyya Li'l-İcar*, çev. Ahmed Raif, 1.bs, (Kahire: Merkez Dirâsât ve Tercüme, 1992), s. 81-82.

²⁵³ İlhan ARAS, "Filistin-İsrail arasındaki temel sorunlar ve Uluslararası Hukuk", (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale-2010) s. 27.

²⁵⁴ Samir Abdülmunim Ebu Recile, a.g.e. s. 102.

hareketinin yönettiği FKÖ'nün birçok ülkede personel ve liderlik kurslarında sürekli karargahı olmuştur. Sovyetler Birliği her yıl 200 FKÖ kursiyerini kabul etti. Ayrıca, 1978'in ortalarında Şatilla Mülteci Kampında el-Fetih Askeri Koleji kuruldu.²⁵⁵

1981'deki Filistin-İsrail çatışmaları; 10 Temmuz 1981'de İsrail kuvvetleri, Lübnan'ın güneyindeki bazı köylerde FKÖ hiziplerinin üslerine saldırılar düzenledi. FKÖ ve hizipleri, İsrail bombardımanına topçu ve roket atışıyla karşılık verdi. Lübnan-İsrail sınırına bitişik olan İsrail kasabalarını ve köylerini hedef aldı.²⁵⁶

Ayrıca Filistin bombardımanı, 1978'den sonra İsrail'in kurduğu İsrail yanlısı Güney Lübnan ordusunun bölgesini hedef aldı. Aynı zamanda İsrail topraklarına, sınır bölgelerine ve güney Lübnan ordusunun bulunduğu yere iki hafta içinde 2000 ila 2500 arasında mermi atıldı.²⁵⁷ İsrail raporlarına göre, 5 İsraili öldü. 46 kişi yaralandı ve yüzlerce ev zarar gördü.²⁵⁸

İsrail daha önce hiç görmediği şekilde artan Filistin saldırılarını tehlikeli gördü. Bundan dolayı FKÖ'nün üs, tesis ve silah depoları ile hiziplerine bombardımanlarını yoğunlaştırdı. Aynı zamanda İsrail bombardımanı, güney Lübnan ve Beyrut'ta bulunan birçok mülteci kampına kadar uzandı. İsrail'in Beyrut ve kamplarını 17 Temmuz'da bombalaması sonucunda 200 kişi öldü.²⁵⁹

Art arda gelen olaylar ve İsrail'in Filistin bombardımanı konusundaki başarısızlığının ardından ABD, 19 Temmuz'da Lübnan kökenli Philip Habib'i²⁶⁰ Ortadoğu bölgesinde ateşkesi durdurmak için gönderdi. Philip Habib, İsrail'li yetkililerle aynı ayın 21'inde yaptığı görüşmede İsrail'in kabine toplantısındaki talebini kabul etti. Buna karşılık FKÖ ve Lübnan müttefikleri ateşkes ilan etti.²⁶¹ İsrail Lübnan'ı işgal etmeden önce Lübnan'daki FKÖ'nün silahlı milislerinin sayıları

²⁵⁵ Ahmed Şahin, "vakaiu'l-Harb", *Mecceltü şuin Filistiniyye*, S. 119, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs-Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1981), s. 150-151.

²⁵⁶ Reşide Mehran, *Yaser Arafat er-Rakamu's-Sa'b*, 1.bs., (. Tunus: müessesetü diyar li't-tibâa ve'n-Neşr) s. 245-248.

²⁵⁷ Heysem El-Keylânî, *a.g.e.* s. 668.

²⁵⁸ Ahmed Şahin, *Mecceltü şuin Filistiniyye*, S. 119, *a.g.e.* s.153.

²⁵⁹ Reşide Mehran, *a.g.e.*, s. 245-248.

²⁶⁰ Philip Habib (1920-1992): Lübnan asıllı Amerikalı politikacıdır. İsmi 80'li yılların başında İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında İsrail'e ve Filistin Kurtuluş Örgütü'ne ateşkes anlaşması yapma konusunda ikna etmeyi başardı. Bkz. Aljazeera, "Philip Habib,"

<https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2014/11/19/فيليب-حبيب> (Erişim 25. 09. 2018).

²⁶¹ Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, 1.bs., (İstanbul: May Yay, 1976).S389-390.

belirsizdi. Bazı raporlarda 25000'den fazla tank, topçu, kısa ve uzun menzilli mühimmatı bulunan silahlı savaşçıları olduğunu belirtmektedir. Bazılarının raporlarına göre, silahlı Filistin milisleri sayısı 30 bin, bazılarında ise 10 bin olduğu belirtilmektedir.²⁶²

Araştırmacılar, FKÖ savaşçılarının sayıca artması ve Temmuz 1981 olayları sırasındaki füze kabiliyetlerindeki artışın, İsrail hükümetinin Lübnan'daki FKÖ tasfiyesini ciddiye almasının ve 1982 savaşına hazırlanmasının nedenlerinden biri olduğuna inanıyor.

2.2.1.1.Lübnan'daki İç Durumlar

Mart 1978'de, Güney Lübnan'da Filistin-İsrail savaşlarının sona ermesinin ardından, Lübnan 1970'li yılların sonunda ve 1980'li yılların başında askeri etki alanlarına dönmüştü. Bu alanları Suriyeliler, Filistinliler ve İsraililer ve buna ek olarak çeşitli müttefik Lübnanlı milisler paylaşmıştı. Bu durum Lübnan'ın yeni bir iç çatışma dalgasının içine girmesine neden oldu. Özellikle Ketaib partisi liderliğinde bir yandan Lübnan Hıristiyan Maruni güçleri ile (Hizbu'l-Vataniyyin el-Ahrâr) Ulusal Liberal Partisi, diğer yandan Suriye'ye bağlı Maruni Hıristiyan partileri arasında çatışmalar çıktı.

Maruni çatışmalarının ardından birçok yeni durum ortaya çıktı ki Maruni-Suriye çatışması da bunlar arasındaydı. Bu çatışmanın sebepleri şunlardır: Birincisi; Lübnan'daki Suriye'nin varlığının Maruni Hıristiyan güçleri tarafından reddedilmesi, ikincisi ise; Maruni Hıristiyan güçleri liderliğinin ana hedeflerini gerçekleştirmemesinden sonra yaşadığı iç krizdir. Hedefleri arasında iç savaşın ilk turunda, silahlı Filistinliler varlığını tasfiye etme bulunmaktaydı. Maruni Hıristiyan güçlerinin savaşa yönelmesi, 1978-1981 yılları arasında Suriye kuvvetlerinin Lübnan'da varlığıyla ilişkiliydi. Bu savaşların asıl odağı, Suriye birliklerini Lübnan'dan çıkarma girişimi oldu.²⁶³

13 Haziran 1978'de Ketaib Partisi askeri kanadı Beşir el-Cemil'in emriyle, "İdhen" bölgesinde bulunan Suriye müttefiki Frenciye ailesinin yazlığına saldırı

²⁶²Heysem El-Keylânî, *a.g.e*, s. 676.

²⁶³ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e*, s. 95.

düzenlendi. Saldırıda Süleyman Frenciye'nin oğlu olan Tony Frenciye, karısı, Vera Kardahi ve 2,5 yaşındaki kızı Cihan'ın yanı sıra 29'dan fazla kişi ölmüştü.²⁶⁴

1 Temmuz 1978'de, Frenciye ailesine yönelik Ketaib Partisinin saldırısına karşılık olarak, Doğu Beyrut'ta (1975'te Lübnan iç savaş sırasında Maruni milislerinin kontrolü altında olan bölge) stratejik bölgelerinde konuşlanan Suriye kuvvetleri bu bölgenin mahallelerini yoğun bir şekilde bombaladı. Suriye kuvvetleri, Doğu Beyrut'un mahallelerinden bir olan Şarkiyya'ya saldırı girişimlerinde bulundu. Bu durum, Suriye güçleri ile Ketaib Partisi milisleri arasında çatışmalara yol açtı.²⁶⁵

Lübnan Cumhurbaşkanı İlyas Sarkis her iki tarafı da Doğu Beyrut'ta ateşkes konusunda ikna edememesi, Doğu Beyrut ve Lübnan'ın geri kalan yerlerinde meydana gelen olayları durduramadığı gerekçesiyle istifa dilekçesini 9 Temmuz 1978'de verdi.²⁶⁶

Bunun üzerine Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad, İlyas Sarkis'ten iktidarda kalmasını istedi. Zira bu istifa, Lübnan'daki Suriye ordusunun meşruiyetinin devrilmesine yol açacaktı. Çünkü Suriye ordusu, Lübnan Devlet Başkanı'nın talebi üzerine daha önce Lübnan'a gelmişti. Bunun yanı sıra, Suriye ordusu bombalamayı durdurdu ve İlyas Sarkis aynı ayın 18'inde istifasından vazgeçti.²⁶⁷

5 Ekim'de (Teşrin evvel) ateşkes için Lübnan-Suriye zirvesi yapıldı. Gerçektende, ilk zirve sakin ve güvenli bir şekilde gerçekleştirildi. Ateşkesin sabit kılınması için birçok oturum yapıldı. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi, Ketaib Partisi ve Suriye'ye ateşkes yapılması için çağrıda bulundu.²⁶⁸ Bunun üzerine silahlı çatışmalara son vermek amacıyla 15-17 Kasım (Teşrin Sani) tarihlerinde Arap Birliği Dışişleri bakanları düzeyinde "Beytü'd-Din" konferansı gerçekleşti. Doğu Beyrut'ta gerginliği azaltmak için Suriye kuvvetleri yerine Suudi ordusunun birlikleri getirildi.²⁶⁹

²⁶⁴ Helena Koban, *a.g.e.*, s.160.

²⁶⁵, Joseph Ebu Halil, *a.g.e.*, s. 82-83.

²⁶⁶ *a.y.*, s. 83.

²⁶⁷ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 299.

²⁶⁸ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.* s. 96.

²⁶⁹ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 300.

Beşir el-Cemil, Ebu Joseph Ebu Halil'e (iç savaş esnasında Ketaib partisinin askeri komutanlarından biri) Suriye ordusuyla herhangi bir çatışma esnasında, İsrail'in kendi lehlerinde müdahale edeceğini açık bir şekilde belirtmişti ancak bu durum gerçekleşmedi. Daha sonra yaptığı bir açıklamada ise şöyle dedi: "Eğer İsrail'in müdahale etmeyeceğini bilseydim, Suriye ordusuyla açık bir şekilde karşı karşıya gelmezdim."²⁷⁰

7 Temmuz 1980'de, Beşir el-Cemil komutanlığında bulunan Ketaib Partisi askeri gücü, doğu Beyrut'ta bulunan (Hizbu el-Vataniyyin el-Ahrâr) Ulusal Liberal Partisi'nin üslerini kuşattı. Onlara konuşlandıkları yerden çekilmek için ertesi günün sabahına kadar süre verdiler. Son gelişmelerin ardından, Kemil Şemûn'nun oğlu olan Danny Şemûn, ailesi ve birlikleriyle doğu Beyrut'ta mevzilendikleri yerlerden ayrıldı. Bu olayla birlikte, Beşir el-Cemil, bütün Maruni rakiplerinden kurtularak Lübnan'da rakipsiz bir şekilde Marunilerin lideri oldu.²⁷¹

İsrail'in Lübnan işgalinden önce meydana gelen önemli olaylardan biri de Zahle krizidir. Bu kriz 19 Mart 1981'de Beşir el-Cemil önderliğinde Ketaib Partisi güçlerinin merkezden Doğu Beyrut'un dışına yayılmaya çalışmasıyla ortaya çıkmıştır. Beşir el-Cemil, Lübnan Bekaa ilinde bulunan Zahle şehrindeki kuvvetlerinin varlığını güçlendirmek için çalıştı. Aynı yılın Mart ayının sonunda, Ketaib Partisi askeri güçleri Zahle şehrinin çevresinde bulunan Suriye kuvvetlerini bölgeden uzaklaştırmak için saldırdı.²⁷² Suriye hükümeti, Zahle ve Bekaa kentinde Lübnan güçlerinin varlığının gerekli olduğunu gördü. Ayrıca İsrail ile Ketaib Partisinin iyi ilişkileri göz önüne alındığında, bu durum Suriye ile Şam topraklarına yönelik bir tehditti. Suriyeliler, İsrail kuvvetlerinin gelecekte Zahle yolunu kullanacaklarından korkuyor ve bu durumun Bekaa'daki Suriye güçlerinin varlığını tehdit ettiğini düşünüyordu. Aynı şekilde bu ihtimal Suriye'nin başkenti Şam için de bir tehdit oluşturmaktadır.²⁷³

Bu nedenle, Suriye ordusu Zahle şehrini kuşattı ve toplarla bombaladı. Bu durum Beşir el-Cemil'in daha önce koruma ve destekleme sözü veren İstail'den

²⁷⁰ Joseph Ebu Halil, *a.g.e.*, s. 84.

²⁷¹ Helena Koban, *a.g.e.*, s.165.

²⁷² *a.y.*, s. 167.

²⁷³ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 311.

yardım istemesine yol açtı. Bunun üzerine İsrail Hava Kuvvetleri müdahale ederek bir Suriye helikopterini düşürdü.²⁷⁴ İsrail'in müdahalesinin ardından Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad, Lübnan'daki Bekaa bölgesine hava füzeleri koymaya karar verdi. Hafız Esad, İsrail'in hava füzelerini çıkarmak için verdiği ultiyatomu reddetti. Durum Suriye ve İsrail arasında bölgesel bir krize dönüştü. İsrail'in dahil olmasıyla bu kriz uluslararası ortamda ABD ve Sovyetler Birliği'ni de karşı karşıya getirdi.²⁷⁵ İsrail 30 Nisan'da Bekaa bölgesindeki Suriye füzelerine saldırmaya karar verdi ancak kötü hava koşulları sebebiyle saldırıyı erteledi.²⁷⁶

Suudi Arabistan'ın Zahle krizini çözmek için müdahalesi sonucunda kent etrafındaki Suriye kuşatmasının kaldırılmasına karar verildi.²⁷⁷ Araştırmacılar için, kuşkusuz Zahle çarpışmaları bir tuzaktan ibarettir. Beşir el-Cemil tarafından kurulmuş bir tuzak olup İsrail'i Suriye'ye ve Lübnan'daki FKÖ'ne karşı askeri operasyonda bulunmak için harekete geçirmeyi amaçlamaktaydı. Beşir el-Cemal bu rakip grupları Lübnan'dan çıkarmak için girişimlerde bulundu ve bu arada kendini Lübnan cumhurbaşkanı olarak ilan etti. Özellikle Ketaib sancağı altında, Yemen-Lübnan birlikteliğinden sonra meydana gelen olayları ilerideki konuda bahsedeceğiz.

2.2.1.3.Bölgesel Durumlar

Bölgesel durum, Lübnan'daki durumdan farklı değildi. Bu durumlar aşağıda olduğu gibidir:

1979'da Mısır-İsrail barış sürecinden kaynaklanan Arap bölünmesinin ardından, Suriye, FKÖ, Irak, Cezayir ve Libya, Mısır-İsrail barış süresine karşı reddedici cepheyi oluşturdu. Bunun yanında Mısır, Suudi Arabistan, Kuveyt ve diğer Arap ülkeleri Mısır-İsrail barış süresini onayladı. Bu durum Arap ülkelerini çatışma durumuna soktu.²⁷⁸

²⁷⁴ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *el-Harbu'l-Mudallele Harb İsrail fi Lübnan*, çev.Hassan Yusuf (Beyrut: Darü'l-Muruc, 1985), s. 16.

²⁷⁵ Nebil Halifi, *Lübnan fi istrategiyyeti Kesincir Mukarabat Siyasiyye ve Ciyu-Sitraticiyye*, 1.bs, (Cebil-Lübnan: Merkez Biblus Li'd-Dirasât ve Ebhas, 1991), s. 191

²⁷⁶ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e*, s. 16.

²⁷⁷ Theodore Hânif, *a.g.e*, s. 313.

²⁷⁸ Nassar Ğalime, *Esbâb ve Esrar Harb Libnan (1975-1976)*, 1.bs., (Beyrut, Teşrin Sâni (Kasım) 1976), s. 267.

İran'da Şah Muhammed Reza Pehlevi iktidarını (1980-1919) deviren 1979 İran İslam devrimi, Arap bölgesine yeni bir meydan okuma getirdi. İran devrimi ve Humeyni'nin devrim ihraç politikası, İran ile Irak arasındaki sınır sorunlarının ortaya çıkmasına neden oldu. Bunun üzerine 22 Eylül 1980'de İran-İrak savaşı başladı. İran-İrak savaşının gölgesi Lübnan'a yayıldı. İran ve Irak'ı destekleyen taraflar birbirlerinin çıkarlarına saldırmaya başladı. Bunlar arasında en önemlisi Irak Büyükelçiliğinin bombalanması ve patlamada onlarca insanın ölümü ve yaralanması olmuştur.²⁷⁹ Yukarıdakilere ek olarak, İsrail, İran-İrak savaşından yararlanarak Temmuz 1981'de Irak reaktörünü bombaladı.²⁸⁰

İsrail'in Lübnan'a saldırısından önce, Mısır-İsrail ilişkileri arasında kayda değer gelişme yaşandığı dikkat çekmiştir. Öyle ki, 1980 yılında Mısır ve İsrail arasında dokuz anlaşma imzalandı. Bu anlaşmalar ticaret, turizm, petrol, bireylerin hareketi ve diplomatik değişim alanındaki ekonomik konuları ele aldı. Mısır-İsrail ilişkilerinin gelişmesi, 1940 yıllarında Mısır ve Arap ülkeleri tarafından kabul edilen ve İsrail'e karşı yürütülen Arap boykotunun Mısır tarafından açıkça bir ihlali olarak görüldü.²⁸¹

Suriye'de ise , Suriye hükümeti ile Suriye Müslüman Kardeşler'i bir iç kriz ile karşı karşıya geldi.²⁸² 26 Haziran 1980'de Müslüman Kardeşler, Şam'da Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad'a suikast girişiminde bulundu. Ancak mucizevi bir şekilde hayatta kaldı. Başarısız girişiminin ardından Suriye askeri güçlerine, Tedmur cezaevinde bulunan Müslüman Kardeşler'in bütün üyelerini öldürme emri verildi. Bunun üzerine 1980 Tedmur katliamı olarak bilinen olay gerçekleşti ve 550 kişi

²⁷⁹ ; Tayyar ARI, Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, 5.bs., (Bursa: MKM Yayınlar, 2012) s. 433.

²⁸⁰ Usame Ebu Necil ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 325-326.

²⁸¹ Jorc Cabbur, "el-Bu'd el-Arabî Li'l-Kadiyyeti'l-Filistiniyye", *el-Müvessaâ el-Filistiniyye*, 1.bs., c. 5, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, 1990), s. 842.

²⁸² Suriye Müslüman Kardeşler: 20. Yüzyılda 1930'larda öğrenciler tarafından kuruldu. Kendisini, 1928'de Mısır'da Hasan el-Bennâ tarafından kurulan dünyadaki Müslüman Kardeşler'in bir parçası olarak tanımlar. 1980'lerin başında 20. Yüzyılda, Suriye'deki Müslüman Kardeşler, (Hibu'l-Ba's) Baas Partisi tarafından düzenlenen ve binlerce kişinin ölümüne neden olan ve özellikle Hama şehrinde "Hama Katliamı" olarak bilinen kanlı baskılara maruz kaldı. Bkz. Adnan Sa'dettin, *Suriye'de İhvanu'l-Müslimin (Müslüman Kardeşler)*, mektebetü'l-Medbülî.

tasfiye edildi.²⁸³ Bunun yanı sıra, Beşir el-Cemil gizlice Müslüman Kardeşler'e yardım ederek, onlara silah ve acil askeri eğitim sağladı.²⁸⁴

6 Teşrini'l-Evvel (Ekim) 1981'de, bir grup terörist Mısır-İsrail barış sürecinin manevi babası Muhammed Enver Sedat'ı suikast sonucunda öldürdü.²⁸⁵ Enver Sedat suikastının ardından, Suudi Arabistan veliahdı Prens Fahd b. Abdülaziz (1921-2005), 7 Ağustos 1981'de daha önce BM tarafından onaylanan sekiz ilkeyi içeren bir barış projesi yayınladı. Prens şöyle dedi: "Bu girişim Camp David sözleşmesine bir alternatiftir. Böylece, Arapların barışı kabul etmemesi sadece bir reddetmeden ibarettir. Bunun yanı sıra İsrail'e alanı boş bırakmamak ve Arapların barışı istemediğini iddia etmek için barışı reddetmeyecektir".²⁸⁶

Bu girişime verilen tepkilere farklıydı. İlan edilir edilmez Mısır hükümeti bunu reddetti. İsrail hükümeti de girişimi reddettiğini belirtti. Aynı zamanda FKÖ, Suriye ve Irak tarafından reddedildi. Ancak Avrupa Topluluğu, Suudi Arabistan girişimini müzakereler için bir temel olarak gördü. Bunun yanında ABD net bir pozisyon almaktan kaçındı.²⁸⁷

1978 yılında imzalanan Camp David ve Mısır-İsrail anlaşması, 1980 yılında İran-Irak savaşının başlaması ve buna ek olarak, İsrail işgalinden önce ortaya çıkan Arap sorunları bir araya geldiğinde tüm bu durumların İsrail'in 1982'de Lübnan'ı istila etmesi için verimli bir ortam sağladığı söylenebilir.²⁸⁸

2.2.2.1982'de İsrail'in Lübnan'ı İşgali

Bütün İsrail kaynakları, Menahem Begin hükümetinin, Knesset kararıyla 5 Ağustos 1981'de ikinci kez güvenoyu aldığını belirtmiştir. Ayrıca, Ariel Şaron²⁸⁹ da

²⁸³ Nikolaos van Dam, *es-Sirâ' alâ's-Sultati fi Suriyye et-Tâifiyye ve'l-Iklimiye ve'l-Aşâiriyye fi's-Siyâseti*, 1.bs. (Kahire: Mektebetü'l-Medbulî, 1995), s. 152.

²⁸⁴ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 36.

²⁸⁵ Usame Ebu Necil ve diğerleri, *a.g.e.* s. 325.

²⁸⁶ Ali el-Guvayrîn, "ed-Devr es-Seüdiyy fi el-Ezme el-Lübniyye (1975-1990)", *Mecelletü et-Tarik et-terbevî ve'l-İçtimâî*, S. 2, c. 5, (Şubat 2018), s. 741.

²⁸⁷ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e.*, s. 301-303.

²⁸⁸ Heysem El-Keylânî, *a.g.e.* s. 675.

²⁸⁹ Ariel Şaron (1928-2014): 30. hükümet İsrail başbakanıdır. 1982 İsrail'in Lübnan'ı işgalinde İsrail Savunma Bakanı olarak görev yaptı. Bkz. Ariel Şaron, *müzekkerat Ariel Şaron*, çev. Antuan Abid, 1.bs, (Beyrut: Mektebetü Bisan, 1992).

İsrail Savunma Bakanlığı'na getirildi. Resmi olmayan bir açıklamasına göre, Lübnan'la gelecekte bir İsrail savaşının olacağını dile getirmişti. Savaşın başlama tarihini o andaki uluslararası, bölgesel ve yerel koşullara bağlı olacağını da belirtmişti.²⁹⁰

Ariel Şaron, Savunma bakanı olduğundan beri, Lübnan'dan gelen Filistinli gerilla operasyonlarına cevap vermeye çalışıyordu. Misilleme işlemlerine cevap vermek ve İsrail ile Lübnan'ın güneyindeki silahlı Filistinlilerin bulunduğu yerler arasında bir tampon bölgeyi inşa etmek yerine, FKÖ ve hiziplerini tamamen Lübnan'dan çıkarmayı içeren bir plan tasarlamaktaydı.²⁹¹

Yukarıdaki açıklamalara göre, 1982'nin ortasında, siyasi ve askeri atmosfer İsrail ile FKÖ ve müttefikleri arasındaki savaşın habercisi oldu. Aylardır, İsrail Lübnan'da bulunan FKÖ'ne karşı askeri operasyon başlatmak için bahaneler arıyordu. Bundan dolayı, Temmuz 1981 ila Haziran 1982 tarihleri arasındaki dönemde, İsrail ordusu FKÖ hiziplerine birçok defa saldırmıştır. Ancak FKÖ hizipleri İsrail saldırılarına cevap vermek konusunda isteksizdi.²⁹²

FKÖ hiziplerinin saldırılara cevap verme konusundaki isteksizliği Amerika, Mısır istihbarat ve diplomatik kaynaklarından hatta Ketaib Partisinin içinden gelen bilgileri doğruladı. FKÖ liderliği, İsrail'in Lübnan'ı istila etme planının varlığından haberdardı ve İsrail'in provokasyonlarına kanmaması hususunda uyarılmıştı.²⁹³ Yaser Arafat, Halil el-Vezir "Ebu Cihad"²⁹⁴ ve Sa'd Sayıl "Ebu'l-Velid"²⁹⁵ ile temsil

²⁹⁰ Eşref Mahmud Süveyd, "Yevmiyyat el-Harb el-İsrailiyye fi Libnan", *müessesetü dirasat Filistiniiyye*, 1.bs., (Nikosya (Lefkoşa)-Kıbrıs: Şirketü el-Hidmat en-Neşr,1985), s. 3.

²⁹¹ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e*, s. 104-105.

²⁹² Patrick Seyl, *Ebu Nidal Bundukıyya Li'l-İcar*, *a.g.e*, s. 305.

²⁹³ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e*, s. 62.

²⁹⁴ Halil el-Vezir "Ebu Cihad" (1935-1988): Becerikli bir Filistinli politikacıdır. Fetih hareketinin askeri kanadında önemli komutanlarından. Ebu Cihat Hareketi adıyla bilinir. Filistin Remle şehrinde doğdu. 1948 yılında ailesiyle birlikte buradan Gazze'ye gitti. 1988'de İsrail, Tunus'ta suikast yaparak öldürdü. Bkz. Ahmet el-Alvâni, *Zeylü'l-İ'lam*, 1.bs., (Cidde; Darü'l-Menar li't-tevzi' ve'n-Neşr, 1998) s. 79.

²⁹⁵ Sa'd Sayıl "Ebu'l-Velid" (1932-1982): Filistinli askeri komutanı, Sa'd Sayıl, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün dördüncü adamı sayılır. Ebu Velid hareketi adı altındadır. 1932 yılında Nablus'ta doğdu. Daha sonra 1951 yılında Ürdün ordusuna katıldı. 1970 yılında Eylül el-Usûd olaylarından sonra Filistin Kurtuluş Örgütüne katıldı. İsrail'in Lübnan işgalinde Filistin Kurtuluş Örgütü kuvvetlerinin komutanı idi. Lübnan Bekaa kentinde düzenlenen suikastta öldürüldü. Bkz. Nizar İbâza, Muhammed Riyad el-Mâlih, *İtmâmu'l-İ'lam*, 1.bs., (Beyrut: Darü Dadır, 1999), s. 106-107.

edilen el-Fetih hareketi, İsrail'in Lübnan'ı işgali ile Beyrut'a kadar ulaşacağını açıkladı.²⁹⁶

İsrail hükümeti tarafından işgalin başlamasında, FKÖ savaşçılarının İsrail sınırından 40 km. uzaklaştırılması planı, sadece uluslararası kamuoyunda yanıltıcı bir kamuflemandan ibaretti. Bunun yanı sıra, operasyonun adı "Selamu'l-Celil" Celil barışı idi. Bu ismi bu şekilde vermelerinin nedeni hedeflerini gizlemektir.²⁹⁷ Hedefleri aşağıda olduğu gibidir:

1. FKÖ altyapısının imha edilmesi ve kuvvetlerinin Lübnan'dan çıkarılmasıdır. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki İsrail özerklik projesine karşı halkın direnişini zayıflatmaktır. Öyle ki, Batı Şeria ve Gazze'deki Filistin liderliğinin, İsrail tarafı ile özerklik konusunda müzakere etmeyi reddetmesinin nedeni, Filistin'in içindeki ve dışındaki Filistin halkının tek meşru temsilcisi olan FKÖ liderliğinin varlığıdır.
2. Lübnan'da bulunan Suriye kuvvetlerine güçlü bir darbedir.
3. İsrail ile barış antlaşması imzalamaya hazır dostane bir Lübnan otoritesine uygun zemin oluşturmak.²⁹⁸

2.2.2.1.İsrail Ordusunun Filistin Kurtuluş Örgütü Birlikleriyle Çatışması

İsrail Büyükelçisi Shlomu Argov'a (1929-2003) yönelik Londra'daki suikast girişiminin ardından İsrail hükümeti, 4 Haziran 1982 sabahı acil bir toplantı yaptı. İsrail hava kuvvetlerinin Güney Lübnan ve Beyrut'taki FKÖ milislerine ait yirmiden fazla bölgeyi bombalamak üzere hazır hale getirilmesine karar verildi.²⁹⁹

İngiliz polisi, İsrail büyükelçisine suikast yapmaya çalışmakla suçlanan üç kişinin el-Fetih hareketinden ayrılan Sabri el-Benna (Ebu Nidal) grubuna mensup olduklarına dair açıklama yaptı. Fakat İsrail bombalaması sonucunda 150 kişi

²⁹⁶ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.* s. 104.

²⁹⁷ Mahmud Nâtur Ebu Tayyib, *Zilzal Beyrut*, 3.sb., (Beyrut: Darü Mesîra, 1987), s. 515.

²⁹⁸ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e.* s. 308.

²⁹⁹ Ariel Şaron, *a.g.e.*, s. 602. Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 543.

hayatını kaybetti.³⁰⁰ İsrail'in Lübnan bombardımanının ardından, FKÖ hizipleri İsrail'in kuzeyindeki yerleşim yerlerini bombaladı.³⁰¹

5 Haziran 1982'de, BM Güvenlik Konseyi, ateşkesin Pazar günü sabah saat 6'da başlamasına oy birliği ile kabul etti.³⁰² Ancak İsrail güçleri 6 Haziran Pazar günü Lübnan sınırını geçti. 1987'den beri İsrail-Lübnan sınırında bulunan BM Lübnan Geçici Görev Gücü veya UNIFIL, İsrail'in 250'den fazla tank ve 1000 piyade ile Lübnan'ı işgal etmek için Lübnan'a sızdığını ilan etti. Buna ek olarak, İsrail ordusu, Lübnan kıyıları boyunca Akdeniz'e bakan amfibi birimlerini düşürdü. Lübnan içindeki bazı stratejik yerleri kontrol altına almak, tankların ve zırhlı araçların konvoyları için gerekli güvenliği sağlamak amacıyla helikopterlerle çok sayıda İsrailli asker gönderdi.³⁰³

İsrail zırhlı kuvvetleri, 6 Haziran 1982'de güney Lübnan'da birkaç hedefe ilerlemeye başladı. Bu ana hedefler aşağıda olduğu gibidir:

Batı eksen: General İshak Mordehay bölüğü Lübnan kıyılarına doğru ilerledi. Yol üzerinde Sur ve Sayda kentleri bulunmaktadır.

Orta eksen: Avigdor Menahem Kelhâni orta eksene doğru ilerledi. Yol üzerinde Nebatiye şehri (güney Lübnan şehirlerinden biri) bulunmaktadır. Ayrıca Kelhani'nin Tugayı, General Menahem İnan'ın tugayı tarafından güçlendirildi. İki tugayın yolunda, Lübnan'ın güneyindeki Nebatiye şehri, Jezzine şehri ve ağırlıklı olarak Dürziye eş-Şuf dağları yer alır.

Doğu eksen: General Ben-Gal'in taburu, Suriye kuvvetlerinin Lübnan Bekaa vadisinde yoğun olarak kullandığı Lübnan Bekaa bölgesine doğru ilerledi.³⁰⁴

Uluslararası ve yerel raporlar, istilada İsrail kuvvetlerinin hacmi hakkında haberler çıktı. Alan Minarg, *Esraru Harb Lübnan* adlı kitapta; İsrail kuvvetlerini, 125-150 bin piyade ve İsrail hava kuvvetlerinin nerdeyse tamamı sayılan 634 uçak

³⁰⁰ Heysem El-Keylânî, *a.g.e.* s. 677.

³⁰¹ Reşide Mehran, *a.g.e.* s. 259.

³⁰² Eşref Mahmud Süveyd, *a.g.e.* s. 101.

³⁰³ Helena Koban, *a.g.e.* s. 179.

³⁰⁴ Alan Minarg, *Esraru Harb Libnan*, çev. Gazi birro, 3.bs., (Beyrut: Daru'l-Funun Li'tıbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzi, 2009), s. 236.

olarak belirtmiştir. Ayrıca İsrail Deniz kuvvetlerinin çoğu, 1300-1600 tank, buna ek olarak, 1300-1600 zırhlı personel taşıyıcısı, 600 top ve roketatar vardı.³⁰⁵

Güney Lübnan'daki FKÖ hiziplerinin hacmini işgal esnasında İsraili muhabir Ze'ev Schiff şöyle belirtmiştir: Savaşanların sayıları 6000 kişidir. Litani nehrinin güneyinde, Sur şehri ve kamplarında 1500 savaşçı vardır. Litani nehrinin kuzeyinde, Sayda şehri ve kamplarında 1000 savaşçı vardı. Nebatiye şehrinde 100-1800 savaşçı, Nebatiye'nin kuzey doğusunda Lübnan'ın Bekaa kentinin güneyinde 1500 savaşçı vardır. Buna ek olarak, onlarca tank, Katuşya roketleri ve uçaksavar silahları bulunmaktadır.³⁰⁶

İsrail'in Lübnan'ı işgalin ilk günlerinde, güneyde bulunan Sur, Sayda ve Nebatiye şehirlerini kuşatmayı başardı. Ordunun asıl amacı bu şehirleri ele geçirip güney Lübnan bölgelerini birbirinden ayırmaktır.³⁰⁷ Ancak işgalin ilk günlerinde İsrail kuvvetleri, Lübnan'ın güneyinde Filistin mülteci kamplarında bulunan FKÖ milislerinin şiddetli direnişiyle karşı karşıya kaldı. İsrail ordusu, "Şakif"³⁰⁸ kalesini ve güneyde Sur ve Sayda şehirlerinde bulunan Reşidiyye³⁰⁹ ve Ayn el-Hılve³¹⁰ kampları gibi güneydeki birkaç mülteci kampını işgal etmeye çalıştığında şiddetli bir direnişe maruz kaldı.³¹¹

Filistinli kaynaklar, 8 Haziran'da İsrail Ordusu Radyosu'nun (IDF), Şakif kalesini işgal eden İsrail bölük komutanı teğmen Dove ile yaptığı röportajı yayınladığını doğruladı; kaleye yapılan saldırının aynı ayın 6'sı akşamında Filistin kuvvetlerinden temizlemek için gerçekleştirildiği İsraili komutan tarafından vurguladı. Ancak Filistinli savaşçıların tuzak kurduğunu ve onlarla sürpriz bir

³⁰⁵ Yusuf Ke'ûş, *Durûs Müstefade mine'l-Hurub el-Arap-İsrail*, 1.bs., (Umman: Cemiyetü el-Ömel et-Teävüniyye, 1987), s. 81.

³⁰⁶ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 76.

³⁰⁷ Reşide Mehran, *a.g.e.* s. 259.

³⁰⁸ Şakif kalesi: Güney Lübnan'da bulunan bir Lübnan kalesidir. Romalılar tarafından Lübnan'ı işgal ettiklerinde Cebelü Sahara dağı üzerinde inşa edilmiştir. Haçlı savaşlarının Şam bölgesine düzenlediği saldırılarda Ortaçağın en sağlam kalesidir. Bkz. Halil Ali, alaraby, " Şakif kalesi," <https://www.alaraby.co.uk/miscellaneous/2014/12/2/قلعة-الشكيف/> (Erişim 02.10. 2018).

³⁰⁹ Reşidiyye kambi: Lübnan'daki Sur (Tire) şehrinin güneyinde bulunan bir Filistinli mülteci kampıdır. 1963'te UNRWA (El-Gavs Vekaleti) tarafından Filistinli mültecilerini yerleştirmek için Lübnan'la anlaşarak inşa edildi. Bkz. Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.* s. 21.

³¹⁰ Ayn el-Hılve kambi: Sayda şehrinde Lübnan'ın güneyinde bulunan en büyük Filistin mülteci kampıdır. Bkz. Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.* s. 21.

³¹¹ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 77-79.

şekilde çarpıştıklarını, toplam 90 asker ve subaydan sadece 7 asker kaldığından bahsetti. Ayrıca kale içindeki savaşçı sayısının 33'ü aşmadığını ve tümünün el-Fetih kuvvetlerine bağlı olduklarını, ölümüne kadar mücadele ettikleri için de hiçbirinin esir alınmadığını belirtti.³¹²

İsrail kaynakları, İsrail Başbakanı Menahem Begin'in 8 Haziran'daki İsrail Knesset oturumunda verdiği açıklamalar ışığında, Lübnan'daki askeri operasyonun üçüncü gününe kadar İsrail askerlerinden 25'inin öldüğünü, 7'sinin de kaybolduğunu ve 96 kişinin de yaralandığını doğruladı. İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron, Şakif kalesinin zayıf vermeden düştüğünü açıkladığında, subaylardan biri kale saldırısında yedi arkadaşının öldürüldüğünü söyledi.³¹³

8 Haziran'da Şakif kalesinin düşmesinin ardından İsrail Başbakanı Menahem Begin ve Savunma Bakanı Ariel Şaron, çok sayıda gazeteci ve askerle çevrili olan kaleyi ziyaret etti. Menahem Begin, Şakif kalesinin düşmesini Lübnan'da bulunan FKÖ'nün varlığının sona erdiğinin bir başlangıcı olduğunu belirtti. Ayrıca, Menahem Begin kaleyi İsrail yanlısı olan güney Lübnan ordusuna teslim etti.³¹⁴

İsrail işgalinin ilk günlerinden beri, Lübnan, Arap ve ulusal güçler İsrail'in FKÖ'nün milislerini zayıflatma konusundaki saldırılarına temkinli şekilde yaklaşıyorlardı. Öyle ki, Dürzi³¹⁵ ve Şiilerin³¹⁶, Filistinli müttefiklerini destekleme konusunda müdahale etmediği görülmüştür. Nebih Berri³¹⁷, güney Lübnan'daki kuvvetlerine, ilerleyen İsrail kuvvetlerini engellememeleri gerektiğini açıkladı. Bunun yanı sıra, eş-Şuf bölgesinde bulunan Velid Conbolat³¹⁸ ve Dürzi komutanları

³¹² Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.* s. 108.

³¹³ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.* s. 8, 74.

³¹⁴ Alan Minarg, *a.g.e.* s. 239.

³¹⁵ Durziler: Arap dini bir taife olup iç tutumuyla bilinmektedir. Suriye'de Dimeşk'in çevresi ve Cebel Havran, Filistin bölgelerinde yaşamaktadır. Kendisini Muhammed b. İsmail ed-Dürzî tarafından kuruldu. Enuştekin ile bilinmekte olup bin yıl öncesine dayanır. Bkz. Helena Koban, *a.g.e.* s.120-222.

³¹⁶ Lübnan Şiileri: Lübnan'da yaşayan ve ehli beyt taraftarlarıdır. Bazı istatistiklere göre, sayılarının Lübnan'ın toplam nüfusunun % 27'si farklı mezheplere ayrıldıkları tahmin ediliyor. Bkz. Helena Koban, *a.g.e.* s. 211-214.

³¹⁷ Nebih Berri (28 Ocak 1938): Lübnanlı Şii bir siyasetçidir. Şii Emel Hareketi başkanı ve şu anda Lübnan Parlamento başkanıdır. Bkz. Aljazeera, "Nebih Berri," <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/9bca536e-45fa-465d-9de4-b8013704f957>. (Erişim 05.10. 2018).

³¹⁸ Velid Conbolat (7 Ağustos 1949): Tanınmış Lübnanlı politikacı olan (Hizbu et-Takaddümi el-İştiraki) İlerici Sosyalist Partisi lideri ve Lübnan'daki Dürzi taifesinin önderidir. İlerici Sosyalist Parti liderliğine partinin kurucusu olan babası Kemal Conbolat'a yapılan suikasttan sonra getirildi. 1983

İsrail işgalini reddetti. Ancak İsrail güçlerinin Dürzi bölgesindeki ilerleyişini engellemeye müdahale etmedi. Bunun üzerine Yaser Arafat FKÖ'ye Beyrut ve Bekaa'ya çekilmesini emretti.³¹⁹

İsrail'in Lübnan'ı işgalinin üçüncü gününde; İsrail medyası, güney Lübnan'ın tümünün eline geçtiğini, Sayda ve Sur kentlerinde bulunan Ayn el-Hılve, er-Reşidiyye ve diğer şehirlerdeki kampların ve Filistinli üslerin düştüğünü açıkladı. Ancak daha sonra savaşın gidişatı bu bilginin doğru olmadığını kanıtladı. Öyle ki, Sayda ve Sur şehirleri iddia edilen düşüşten sonra uzun haftalar direndi. Güney Lübnan'daki toprağın engebeli doğası ve FKÖ hiziplerinin yakındaki şehir ve kamplardaki yoğunluğu, İsrail kuvvetlerinin hazırlık yapmadığını ve beklemediği bir gerilla savaşıyla karşı karşıya kaldığını gösterdi.³²⁰

2.2.2.2.Suriye-İsrail Karşılaşması

1982 yılının ortalarında İsrail, Lübnan'a saldırmaya başladığında, Hafız Esad Lübnan'da bulunan Suriye kuvvetlerinin İsrail kuvveleriyle baş edemeyeceğini fark etti. İsrail'in işgalindeki hedefi FKÖ'nün varlığına saldırması olup Lübnan'daki Suriye'nin varlığı değildi.³²¹

1982 savaşı başladığında Lübnan'daki Suriye kuvvetlerinin sayısının yaklaşık 30 bin asker olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra, Şam-Beyrut yolunda, eş-Şuf dağları ve Beyrut'un etrafında, Lübnan Bekaa ve ana merkezi arasında 300 tank ve 300 top silahla güçlendirilmişti.³²²

İsrail'in askeri planı Suriye'yi savaşın ilk 72 saatinde savaş dışı bırakmaktı. Lübnan'ın güneyinde FKÖ kuvvetlerinin imha ettikten sonra Lübnan'daki Suriye kuvvetlerini yok etmekte. Bu nedenle, 5 Haziran'da İsrail, ABD'den Suriye kuvvetlerine saldırılmayacağını ancak Lübnan'ın güneyinde İsrail kuvveleriyle karşı karşıya geldiklerinde anda saldırıya maruz kalacakları konusunda bilgilendirmelerini

yılında suikast girişimine maruz kaldı. Bkz. Aljazeera, " Velid Conbolat," <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2014/10/19/وليد-جنبلات> . (Erişim 06.10. 2018).

³¹⁹ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 8, 75.

³²⁰ Heysem El-Keylânî, *a.g.e.* s. 667-668.

³²¹ Sandra Mekki, *el-Meffât es-Suriyye Li Hukkâmu 'l-Arab*, (kahire: Darü'l-Alemyye lil-kütüb ve'n-Neşr) s. 153.

³²² Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.* s. 109.

istedi. İsrail Başbakanı Menahem Begin, Başkan Ronald Reagan'a (1981-1989 Lübnan'daki Suriye kuvvetleri dahil olmak üzere saldırılarını genişletmeyeceklerini yazdı.

İsrail'in Lübnan'daki Suriye kuvvetlerine saldırmama konusunda niyetini doğrulayan ABD Başkanı Ronald Reagan'ın ABD elçisi Philip Habib'e 7 Haziran'da beraberindeki bir mesajla Şam'a gitmesini ve İsrail'in Suriyelilere karşı niyetlerinin kötü olmadığını bildirmesi istendi. İsrail Genelkurmay Başkanı Rafael Eitan'ın (1929-2004) 8 Haziran'da yaptığı açıklamada "Suriyelilerle yüzleşmeyi önlemek için her türlü çabayı gösteriyoruz" dedi. Aynı gün, Knesset platformunda, Menahem Begin Hafız Esad'a çağrıda bulundu: "Biz Hafız Esad'la savaşmak istemiyoruz ve Hafız Esad'a güçlerine güçlerimize saldırmaması konusunda emretmesini istiyoruz".³²³

İsrail'in Suriye tarafına sağladığı güvencelere rağmen İsrail Hükümeti Golan'daki İsrail kuvvetlerine Golan'da olası Suriye hareketine karşı hazırlıklı olma talimatını verdi. İsrail Ordu Komutanlığı tarafından onaylanan bir bildiri yayınlandı. Bu bildiri de şunlar belirtilmiştir; Birincisi: İsrail ordusunun Suriye kuvvetlerine saldırmaya niyeti yoktur. İkincisi: İsrail kuvvetleri "sabotajcıları" kovacaktır. Üçüncüsü: Golan'da alınan önlemler sadece rutin prosedürlerden oluşmaktadır.³²⁴

Suriyelilerin Batı ve İsrail güvencesinin tuzağına düştüğü gelişen olaylardan anlaşılmaktadır. Savaşın ilk günlerinde Suriye hükümeti, Lübnan'daki kuvvetlerini ve Golan'daki kuvvetlerini güçlendirmede. Ayrıca Lübnan'daki Suriye kuvvetlerine, İsrail kuvvetleri tarafından saldırıya uğramadıkça ilerlemiş İsrail kuvvetlerine ateş açmamalarını emretti. Buna ek olarak, Suriye kuvvetleri, daha önce kararlaştırıldığı gibi İsrail kuvvetleriyle olan savaşlar sırasında kendilerine gerekli desteği sağlama konusunda FKÖ kuvvetlerinin isteğine cevap vermedi.³²⁵

³²³ a.y, s. 615-616.

³²⁴ Rafael Eitan, *Müzekkerat Rafael Eitan*, çev: Gazi es-Sa'di, 3.bs., (Umman: Darü'l-Celil Li'n-Neşr ve'd-Dirâsat ve'l-Ebhas el-Filistiniyye, 2015), s. 111.

³²⁵ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e*, s. 72, 81.

Suriye-İsrail çatışmaları 7 Haziran'da İsrail, Rayak Hava Üssü ve Damour bölgesinde bulunan iki Suriye radar istasyonunu bombaladığında başladı.³²⁶ Buna ek olarak, Doğu Beyrut semalarında Suriye savaş uçağını düşürdü. Son gelişmelerin ardından, Suriyeliler, Lübnan Bekaa bölgesine 5 uçaksavar bataryası geçirdiler. Böylece Bekaa bölgesinde uçaksavar batarya füze sayısı 19'a ulaştı. Buna ek olarak, İsraililer, Suriyeli uçaklarına İsrail kuvvetlerine saldırı talimatı verildiğini öğrendi. Ayrıca stratejik Jezzine kentine piyade birimleri tarafından desteklenen bir Suriye tank taburunun ilerlediği de öğrenildi.³²⁷

Bu nedenle 8 Haziran Salı günü İsrail hükümeti Suriye kuvvetlerine saldırmak ve Lübnan Bekaa'yı boşaltmaya zorlamak için kuzey Lübnan'a doğru üçüncü bir ilerleme eksenini açmayı kabul etti.³²⁸ 8 Haziran'da, ilerleyen İsrail kuvvetleri ile Suriye kuvvetleri arasındaki ilk çatışmalar Jezzine kentinde gerçekleşti. İsrail kuvvetlerinin Jezzine şehrini kuşatma ve bombalamasından sonra Suriye kuvvetleri Bekaa'ya çekildi. Bunun üzerine İsrail kuvvetleri Lübnan Bekaa'ya doğru ilerledi. Bekaa'da bulunan Suriye varlığını tehdit etti ve iki taraf arasında savaş uçaklarının dahil kullanıldığı ağır atışmalara yaşandı.³²⁹

9 Haziran'da, İsrail kuvvetleri ile Suriye kuvvetleri arasında birden fazla cephede şiddetli çatışmalar yaşandı. Bu çatışmalarda, İsrail kuvvetleri Beyrut-Şam stratejik yolunun bazı bölümlerini kontrol altına almayı başardı. İsrail kuvvetleri, Lübnan-Suriye sınırı boyunca ilerlemeye başladı ve Suriye'nin stratejik varlığı için büyük bir tehdit oluşturdu.³³⁰

Çatışmalar esnasında İsrail uçakları Bekaa bölgesindeki 19 uçaksavar füze bataryasının çoğunu bombaladı ve imha etti.³³¹ Lübnan semalarında çok şiddetli hava çatışması meydana geldi. Toplam her iki tarafın uçak sayısı 200'den fazlaydı. Fakat bu çatışmalar Suriye'nin onlarca uçağının yok olmasına ve pek çok pilotunun ölümüne neden oldu.³³² İsrail kaynakları, savaşın II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en

³²⁶ Patrick Seyl, *el-Esad as-sirâ' alâ Şarkı'l-Evsat*, a.g.e. s. 616.

³²⁷ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, a.g.e, s. 82.

³²⁸ Ariel Şaron, a.g.e, s. 615.

³²⁹ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, a.g.e, s. 83-84.

³³⁰ Eşref Mahmud Süveyd, a.g.e. s. 102-203.

³³¹ Rafael Eitan, a.g.e. s. 124.

³³² Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, a.g.e, s. 85.

tehlikeli savaş olduğunu ve Suriye'nin 70 ila 80 arasında uçağı kaybettiğini açıkladı.³³³

Suriye hükümeti, ilerleyen İsrail kuvvetleriyle baş edemeyeceğini görünce, ABD hükümeti ile ateşkes anlaşması imzalayan Sovyetler Birliği'ne sığındı. 11 Haziran'da İsrail ile Suriye arasında ateşkes yürürlüğe girdi ve İsrail, ateşkes anlaşmasının FKÖ ve hiziplerini kapsamadığını vurguladı.³³⁴

Ancak ateşkes uzun sürmedi, Suriye-İsrail çatışmaları 22-25 Haziran tarihleri arasında Lübnan'ın başkenti Beyrut yakınlarındaki Bhamdoun bölgesinde tekrar yenilendi. İsrail kuvvetleri, Bhamdoun bölgesindeki Suriye kuvvetlerine saldırdığında, Batı Beyrut'u kuşatmayı ve İsrail kuvvetlerinin arkasında eş-Şuf-Bhamdoun bölgesinde konuşlanan Suriye birliklerini çıkarmayı amaçlamaktaydı. Ağırıklı olarak Sünni olan Batı Beyrut'un adı Lübnan iç savaşı sırasında çokça duyuldu zira bu bölge FKÖ'nün ve Lübnanlı müttefiklerinin siyasi ve askeri merkeziydi.³³⁵ İsrail-Suriye çatışmaları, İsrail'in Beyrut-Şam yolunu kontrolü altına almasından sonra ateşkes ilanı ile sona erdi.³³⁶

İsrail ordusunun Lübnan'ı işgali sırasında, Suriye'nin çok büyük zararlar vermiş olmasına rağmen, askeri bir zafer kazandığı söylenebilir. Zira Suriye ordusu İsraililerin, eş-Şuf bölgesinin yüksek yerlerini ve Şam-Beyrut arasındaki ana yola bakan mıntıkları almalarını engellemişlerdi.³³⁷

2.2.3. Batı Beyrut Kuşatması

İlerleyen İsrail kuvvetleri stratejik bir kent olan Damour şehrine ulaşarak ve FKÖ kuvvetleriyle 9-10 Haziran'da şiddetli çatışmaların ardından burayı da kontrol altına aldı. Suriye ile İsrail arasındaki ateşkes 11 Haziran'da yürürlüğe girmesiyle bu yol, Lübnan'ın başkenti Beyrut'a giden yol oldu. Bu verilere dayanarak, İsrail

³³³ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.* s. 110.

³³⁴ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.* s. 91.

³³⁵ Eşref Mahmud Süveyd, *a.g.e.* s. 106-107.

³³⁶ Ahmed Şahin, "Hacmu'l-Müşâreketü'l-Arabiyye Fi Harb Libnan ve Devafihi", *Mecceltü şûûn Filistiniyye*, S. 129-130-131, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, Teşrini'l-Evvel- Ekim 1982), s. 33.

³³⁷ Robert Fisk, *a.g.e.* s. 273.

kuvvetleri Lübnan'ın başkenti Beyrut'a doğru ilerlemeye devam etmeye karar verdi.³³⁸

İsrail kuvvetleri, başkent Beyrut'a ilerleme sırasında Beyrut'un güney girişi olan Müselles Halde'de ciddi can ve ekipman kaybına maruz kaldı. Gerillalar, İsrail kuvvetlerini başkent Beyrut'ta beş gün geciktirdi. Ancak kara, deniz ve hava destekli İsrail kuvvetleri savaşı kendi lehine çevirmeyi başardı ve savaşçıların Beyrut'tan çekilmesinden sonra Müselles Halde'yi kontrol altına almayı başardı.³³⁹ Öyle ki, Müselles Halde çatışmaları, FKÖ hiziplerine ve müttefiklerine Batı Beyrut'ta şehri korumak için fırsat verdi. Korumak için Mevziler yapıldı, mayınlar döşendi ve şehrin batı kısmının savunmasının geri kalanı hazırlandı.³⁴⁰

Yukarıdaki bilgilere dayanarak 13 Haziran'da 240 tank ve askeri araçtan oluşan İsrail kuvvetleri başkent Beyrut'a doğru ilerledi. İlerlemiş İsrail kuvvetleri, doğu Beyrut'taki müttefikleri Ketaib Partisi tarafından kontrol altına alınan bölgelere ulaşmayı başardılar. Lübnan Cumhuriyeti'nde bulunan Baabda sarayını, Baabda bölgesinde tek bir atış yapmadan Lübnan ordusunun öncülüğünde konuşlandırılan bölgedir. Ertesi günün sabahı, 14 Haziran tarihinde ilk kez İsrail kuvvetleri, Lübnan'ın başkenti Beyrut yakınlarında bulunan Beyrut-Şam yolunu geçti.³⁴¹ Beşir el-Cemil, İsrail kuvvetlerinin Beyrut çevresindeki dağlık bölgelerde konuşlandırılmasını istedi. Ancak ilerleyen İsrail güçleri, Ketaib Partisi taraftarlarının halka açık bir gösterisinin ardından Beyrut'a girdi.³⁴²

İlerleyen İsrail kuvvetlerinin Baabda'daki Cumhuriyet sarayına ulaşmasıyla müttefikleri olan Ketaib Partisi ile iletişimlerinin devam etmesi sağlanacak, ilerleyen İsrail kuvvetleri Batı Beyrut'u kordon altına almış ve kuşatmış olacaktı.³⁴³ İsrail, batı Beyrut'u kontrol altına almak için operasyonlara başlamasıyla, FHKC Genel Sekreteri George Habeş (1926-2008) Beyrut'un "ikinci Stalingrad" olacağını ilan

³³⁸ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 92. Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 550.

³³⁹ Mahmud Nâtur Ebu Tayyib, *a.g.e.*, s. 177-181.

³⁴⁰ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 111.

³⁴¹ Alan Minarg, *a.g.e.*, s. 247.

³⁴² Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 92.

³⁴³ Ariel Şaron, *a.g.e.*, s. 630-631.

etti. Bu duruş FKÖ hizipleri ve müttefiklerinin kolay teslim olmayacağı anlamına geliyordu.³⁴⁴

Batı Beyrut'u savunan kuvvet şu birimlerden oluşmaktaydı: Temel olarak başkent Beyrut'u korumak görevini üstlenen FKÖ savaşçıları birimleri, bazı birimlere ek olarak, güney Lübnan ve Lübnan kıyı bölgelerinden çekilen FKÖ savaşçı birimleri, bunun yanı sıra, (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal Hareketi yönetim, destek ve savaş birimleridir. Batı Beyrut'ta bulunan savaşçıların sayısı 8000-12000 arasındaydı. Kuşatma başlamadan önce Filistin ordusuna bağlı olmak üzere Ürdün'den teçhizatlı 2000 asker ulaştı. FKÖ komutanlığı emrinde 3000 askerden oluşan Suriye Tugayını da bu sayılara eklemek mümkündür.³⁴⁵

Teçhizatla ilgili olarak; FKÖ ve müttefiklerinin büyük miktarda mühimmatları, birkaç tank ve zırhlı araca ek olarak 60-70 top, roketatar ve havan, bunun yanı sıra, Batı Beyrut'ta Suriye tugayına bağlı 40 tank ve top bulunuyordu. Ancak İsrail'in hava saldırısı nedeniyle birkaç askeri teçhizat erken bir şekilde çalışma yeteneğini kaybetti. Ayrıca FKÖ ve müttefikleri hiziplerinde altı ay boyunca yeterli miktarda gıda, mühimmat ve yakıt bulunuyordu.³⁴⁶

Muhasara eden İsrail kuvvetleri ile FKÖ ve müttefiklerinin arasındaki çatışmalar İsrail ablukasının ilk günlerinden beri başladı. Öyle ki, zorlu çatışmalar İsrail kuvvetlerinin Batı Beyrut'un stratejik bölgelerini işgal etmek amacıyla daha fazla gayret harcamasına neden oldu. Batı Beyrut ekseninde çatışma durumunun gelişmesiyle, birkaç savaş şekli ortaya çıkmıştır:

Birinci şekil: Beyrut ve Doğu Beyrut bölgesi arasında temas çizgileri üzerinde doğrudan, saldırıp geri çekilme/vur-kaç çatışma şekli.

İkinci şekil: Piyade birliklerinin mücadelesine uygun olan açık ve ağaçsız alanda yer alan El-Evzaî bölgesi ve Uluslararası Beyrut Havaalanı çevresinde konuşlandırılmış olan İsrail zırhlı araçlarına karşı savaşma şekli.

³⁴⁴ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e*, s. 94.

³⁴⁵ Yezid Sâyiğ, *el-Müvessaâ el-Filistiniyye*, *a.g.e*, s. 451.

³⁴⁶ *a.y*, s. 451.

Üçüncü savaşa şekli: fazla zayıat verdimek ve karışıklık yaratmak amacıyla, sabit yerler olan İsrail kuvvetlerinin konaklama ve depolarına alanlarına topçu ve füze saldırıları şekliyle yapılan savaş türü.³⁴⁷

İsrail kuşatması sırasında Batı Beyrut'a yapılan saldırılardan sonra ardı ardına üç saldırıda bulunuldu:

İsrail saldırılarının ilk dalgası: 13 ila 25 Haziran tarihleri arasında Batı Beyrut'a yönlendirilmiş yoğun topçu saldırısı girişimi olmuştur.³⁴⁸ Lübnan polis istatistiklerine göre, 25 Haziran itibariyle 1012 kişi öldü ve 19000 kişi yaralandı. Öldürülen ve yaralanan sivillerin oranı % 84'tür. Buna karşılık, İsrail basınında yapılan açıklamalara göre, 27 Haziran tarihine kadar İsrail ordusunda toplam 271 ölü ve 15 kayıp vardı.³⁴⁹

İsrail saldırısının ikinci dalgası: İsrail 12 Temmuz'a kadar ilerlemeye çalıştığı Batı Beyrut'a yoğun hava saldırısı düzenledi.

İsrail saldırılarının son dalgası: Önceki çarpışmalardan daha kanlı ve ölümcül bir mücadele vardı. İsrail kuvvetleri kuşatılmış şehri karadan, denizden ve havadan bombaladı. Bu çarpışmada çeşitli silahlar kullanıldı. Bunlar arasında sarsıntı, fosfor ve yüksek patlayıcı bombalar vardı. Ayrıca Amerika yapımı olan msket bombaları da kullanıldı. 5 Temmuz'dan Ağustos ayının sonuna kadar Lübnan ve Filistinli olmak üzere öldürülenlerin toplam sayısı 17 bin ila 19 bin arasında olup yaralı sayısı 30 bin ila 40 bin arasındaydı.³⁵⁰

İsrail'in 13 Haziran-12 Temmuz tarihleri arasında gerçekleştirdiği saldırıların amacı FKÖ ve müttefiklerini koşulsuz olarak teslim olmaya zorlamaktı. Ağustos ayının sonlarına kadar devam eden son İsrail saldırısı amacı ise, FKÖ hiziplerinin Beyrut'tan ayrılması için devam eden müzakereleri etkilemekti.³⁵¹

³⁴⁷ Eşref İbrahim el-Kassas, "Devru'l-Mukaveme fi't-Tasaddi Li'l-Udvan el-İsrailî Ala Lübnan (1978-1982)", (yüksek lisans tezi, İslam Üniversitesi, Gazze, 2007), s. 188-189.

³⁴⁸ Patrick Seyl, *el-Esad as-sırâ' alâ Şarkı'l-Evsat*, a.g.e, s. 629.

³⁴⁹ Eşref Mahmud Süveyd, a.g.e, s. 107.

³⁵⁰ Patrick Seyl, *el-Esad as-sırâ' alâ Şarkı'l-Evsat*, a.g.e, s. 629.

³⁵¹ a.y, s. 629.

FKÖ ve Lübnan müttefikleri hizipleri, İsrail'in bombalaması ve kuşatması karşısında yalnız değildi. Zira her gittikleri yere beraberinde birçok yabancı muhabir gidiyordu. Bombalanan bütün yerleri ziyaret ettiler ve fotoğraflayarak hakkında makale ve raporlar yazdılar. İsrail'in Batı Beyrut'ta Filistinli ve Lübnanlı sivillere karşı işlediği suçları açığa çıkarmak için dünyaya dağıttılar.³⁵²

İsrail'in Batı Beyrut'u abluka altına aldığı üç ay süresince, FKÖ ve Lübnan müttefik hizipleri cesurca ve kahramanca direndiler. Ancak kuşatmanın uzun sürmesi, can ve mal kaybı, İsrail askeri teçhizat ve malzemelerin üstünlüğünün yanı sıra Arap desteğinin (ister siyasi ister askeri) sağlanamaması mağlup olmalarına sebep oldu. Lübnan'da bulunan Filistin varlığı onaylayan hareketler ve partiler FKÖ komutanlığının Beyrut'tan ayrılma talepleri üzerine ve Arap desteğinin olmaması nedeniyle FKÖ hiziplerini Beyrut'tan çıkma müzakereleri yapmaya zorladı.

2.3. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Lübnan'dan Çıkışı

2.3.1.İsrail'in İşgal Tutumları

2.3.1.1.İsrail İşgalindeki Lübnan Tutumu

Lübnan kuvvetleri, İsrail'in işgali esnasında birkaç eğilime ayrıldı: Bunlardan ilki, İsrail işgalinin destekçisidir. Bu kısım Ketaib Partisi ve müttefikleri tarafından yönlendiriliyordu. İkincisi ise, İsrail işgalini reddetmeyi ve ona karşı koymayı savunuyordu. Bu eğilim (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal hareketi ve müttefikleri tarafından desteklenmekteydi. Üçüncü eğilim de, İsrail ile ateşkesi destekliyordu. Bu eğilim, Lübnan devletini ve sembollerini yansıtıyordu ve Lübnanlıların büyük bir bölümünü içine almıştı.³⁵³

Ketaib Partisi, daha önce belirtildiği gibi, Batı Beyrut'un abluka ve kuşatmasını kolaylaştırmak için İsrail kuvvetlerinin Doğu Beyrut'a direniş göstermeden girmesine izin verdi. Öte yandan, İsrail güçleriyle Ketaib Partisi komutanlığı ile işbirliği yapanlara karşın doğu Beyrut'ta Ketaib Partisine bağlı onurlu Hıristiyanlar

³⁵² Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 112.

³⁵³ Macid Azzem, "es-Siyasetü el-Libnaniyye ve'l-Gazvü'l-İsrailî el-Mevakîf ve'l-Ahdâf", *mecelletü şûûn Filistiniyye*, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, S.129-130-131, Teşrini'l-Evvel (Ekim) 1982), s. 27.

vardı. Savaş ve kuşatma esnasında, Ketaib Partisi'nin siyasi bürosunun üyesi Beşir el-Cemil'in ağabeyi olan Emin el-Cemil ve özellikle Salah Halef (Ebu İyâd) FKÖ'ye İsrail hareketleri hakkında doğru ve kayda değer bilgiler veriyordu. Bu bilgiler, FKÖ ve Lübnanlı müttefiklerine herhangi bir İsrail tehdidi için hazırlık yapmalarına katkı sağladı.³⁵⁴

Hükümet düzeyinde, Lübnan Cumhurbaşkanı İlyas Sarkis, Beşir el-Cemil, Emel Hareket³⁵⁵ başkanı Nebih Berri ve (Hizbu Tekaddümi el-İştiraki) İlerici Sosyalist Parti³⁵⁶ başkanı Velid Conbolat'tan oluşan Kurtarma Komisyonu Suriye, Filistin, İsrail kuvvetleri dahil olmak üzere tüm yabancı güçlerin Lübnan'dan çekilmesi için çağrıda bulundu. Ayrıca, Lübnan hükümeti, İsrail işgalini protesto etti ve Güvenlik Konseyi'ne şikâyetinde bulundu. Ordusuna İsrail işgaline direnmesi emrini verdi.³⁵⁷

Lübnan partileri düzeyinde; Emel Hareketi başlangıçta İsraililerin istilasına karşı mücadele etti ve Filistinlilerin yanında kayıplar verdi. Ancak Emel Hareketi, Beyrut kuşatması esnasında Şii mahallelerinin yıkılmasından korktuğu için askeri katılımını durdurdu.³⁵⁸ Bunun yanında Velid Conbolat, Dürzi gruplarına “etkisiz direniş” göstermelerini emretti. Başka bir deyişle, müttefikleri olan Filistinlilerle birlikte eş-Şuf bölgesini imha edilmekten korumak için savaşmadılar. Velid Conbolat aynı zamanda, FKÖ liderliğini Beyrut'tan çıkarılması sorumluluğunu almamak için kurulan Lübnan'ı Kurtarma Komisyonu'ndan istifa etti.³⁵⁹

Ulusal hareketin komutanlar düzeyinde bakıldığında ise; komutanlar başkent Beyrut kuşatması süresince sessiz kaldı ve karşı çıkmadı. Örneğin: George Havi, Muhsin İbrahim, Semir Sabbağ, Enam Ra'd ve diğerleri. Bakanlardan bazı yetkililer

³⁵⁴ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 113-114; Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 104

³⁵⁵ Emel Hareketi: Lübnanlı siyasi bir parti ve hareketidir. Lübnan'da Şii taifesine bağlıdır. 1974'te Lübnan Parlamentosundaki en büyük Şii bloğu olan “Hareketü'l—Mahrumin/Kayıtsızlar Hareketi” adı altında İmam Musa es-Sadr tarafından kuruldu. Bkz. Helena Koban, *a.g.e.*, s. 211-214.

³⁵⁶ (El-Hizbu et-Tekaddümi el-İştirâkî) İlerici Sosyalist Partisi: Lübnanlı Dürzi, siyasi bir partidir. 5 Ocak 1949 yılında kuruldu. Kendisini kuranlar arasında Kemal Conbolat liderliğinde daha sonra parti (el-Hareketü'l-Vataniyye el-Libnaniyye) Lübnan Ulusal hareketine katıldı. Cepheye İlerici Sosyalist Partisi ve başka partiler olup Maronit Hristiyan hareket ve partilerin karşısında büyük rol oynadı. Bkz. Helena Koban, *a.g.e.*, s. 220-222.

³⁵⁷ Kerim Bakrâdûnî, *a.g.e.*, s. 252.

³⁵⁸ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 113.

³⁵⁹ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 75-99.

bu grubun içindeydi. Bunların başlarında Beyrut bölge naibi ve kuşatma sırasında evini Lübnanlı siyasi liderler için bir merkez haline değiştiren Saib Selam bulunuyordu.³⁶⁰

Batı Beyrut sakinlerine gelince, direnişten ve duadan başka seçenekleri yoktu. Batı Beyrut'taki Sünni liderler ise, harabeye dönen Beyrut'un batı kesiminden FKÖ hiziplerini çekilmelerini istediler.³⁶¹

2.3.1.2.İsrail işgalinde Arapların ve Uluslararasıının duruşu

İsrail işgalinin Arap duruşu açısından incelediğimizde; İsrail'in Lübnan işgalini sadece Arap Birliği'ne yönelik İsrail'in bir tecavüzü olarak bakmamız mümkündür. FKÖ, Lübnan ve Arap Birliği tarafından daha önce imzalanan Ortak Savunma Antlaşması hükümlerine göre, Arap ülkeleri, İsrail Lübnan'ı işgali sırasında İsrail'in saldırganlığı karşısında Lübnan'ı korumak için müdahale etmek zorundaydı. Ancak İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında bu durum gerçekleşmedi.³⁶²

Arap ülkelerinin İsrail işgaline doğrudan müdahale etmemesi ve Lübnan'ı korumamasının nedenleri arasında Arap bölgesinde İsrail'e karşı olan zayıflık yer almaktadır. Zira hiçbir Arap ülkesinin bağımsız bir şekilde İsrail'i askeri olarak karşısına alamayacağı inancı son derece yaygın bir durumdaydı Bu genel inanç ışığında, Arap dünyasında hakim olan beklenti Lübnan'daki savaşın bir iki gün içerisinde çözüleceği yönünde idi. Bu aynı zamanda İsrail'in değerlendirmesiydi. Buna göre, savaşa karşı ortak bir Arap duruşu yoktu. Her bir devlet kendi imkanlarını dahilinde askeri alanda kullanacaksa kullanırdı. Kullanımı sadece o devletin yetkililerini ilgilendirirdi.³⁶³

Yukarıda açıklamaların sonucu olarak; İsrail işgalinden yirmi üç gün sonra, Arap Birliği, Arap dışişleri bakanları düzeyinde acil bir konferans düzenledi. Konferans sırasında, Arap dışişleri bakanları, aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle İsrail saldırganlığı hakkında uygun bir karar veremediler. Daha sonra Güvenlik

³⁶⁰ Albert Mansur, *a.g.e*, s. 186.

³⁶¹ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e*, s. 113-114.

³⁶² Heysem El-Keylânî, *a.g.e*, s. 674.

³⁶³ Ahmed Şahin, *Mecceltü şuin Filistiniyye*, S. 129-130-131, *a.g.e*, s, 35.

Konseyine ve ayrıca Amerika ve diğer büyük devletlere müdahale etmeleri konusunda çağrıda bulundular.³⁶⁴

Arapların savaş sırasındaki tutumu , FKÖ ve Lübnanlı müttefiklerinin kararlılıklarını destekleme şartlarını yerine getirmemesi ile ayırt edildi. Öyle ki, Cezayir, FKÖ hiziplerini desteklemek için Şam'a silahlarla yüklü üç uçak gönderdi. Suudi Arabistan içinde ilaç dolu tırlar göndermekle yetindi. Libya Cumhurbaşkanı Muammer Kaddafi ise, FKÖ hiziplerinin yanında durma sözünü yerine getirmede ve onlara ölünceye kadar direniş yapmaları için çağrıda bulundu. Ürdün, 1970'ten beri topraklarında olan Badr Tugayı'nın Lübnan'da devam eden savaşa katılmasına izin veren tek Arap ülkesiydi.³⁶⁵

Suriye desteğine gelince; daha önce belirttiğimiz gibi, Suriye savaştan önce Batı Beyrut'ta bulunan tugayını Batı Beyrut kuşatması sırasında FKÖ liderliğinin emrinde olduğunu vurguladı.³⁶⁶ Aynı zamanda Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad, Batı Beyrut'u savunanlara bir mektup gönderdi. Şöyle ki: "Sevdiklerim, gece gündüz sizinle yaşıyorum, Beyrut Araplığı sizin elinizde güvendedir. Sizden direnişe sadık kalmanızı istiyorum. Şehitlik veya zafer!"³⁶⁷ Buna ek olarak, Suriye birkaç Filistin timine savaşa katılmaları için izin vermiştir.

Bekaa'da İsrail kuvvetleriyle Suriye kuvvetleri arasında meydana gelen çatışmalardan sonra Bekaa'da bulunan FKÖ hiziplerine ait silahların gönderilmesine izin vermeyi reddettikten sonra bu davranış Suriye Lübnan'daki devam eden savaşta daha fazla yer almak istemediğini açıkladı.³⁶⁸

Ancak İsrail'in Lübnan'ı işgal etme esnasında Arap ülkelerinin etkisiz rolüne rağmen, Arap ülkeleri İsrail'in Lübnan'a saldırılarını durdurmaya çalıştı. Tüm Arap ülkelerinin bu konuda siyasi görüşmelere bireysel ve toplu olarak iki eksende katıldı. Bunlar şunlardır:

³⁶⁴ Muhammed Surur Zeynelabidin, *a.g.e.*, s. 80-81.

³⁶⁵ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 75.

³⁶⁶ Yezid Sâyiğ, *el-Müvessaâ el-Filistiniyye*, *a.g.e.*, s. 451.

³⁶⁷ Sandra Mekki, *a.g.e.*, s. 153.

³⁶⁸ Rezan er-Rimâvî, "el-Alakatü'l-Filistiniyye-Suriye (1981-2006)", (yüksek lisans tezi, Birzeit Üniversitesi, 2009), s. 42-43.

1. Uluslararası eksen: BM'in bir parçası olarak savaşı durdurma faaliyetleri.
2. Amerikan eksen: Lübnan'daki savaşı İsrail'e yönelik etkisiyle sonlandırmak için ABD yönetimi ile temas kurma yöntemi.³⁶⁹

İsrail işgalinin uluslararası tutumları açısından; tüm dünyadaki ve İsrail'deki küresel kamuoyu da yaşanan şiddetten dolayı şoka uğradı. İsrail'in Lübnan işgali esnasında Lübnanlılara ve Filistinlilere karşı gerçekleştirdiği suçların etkisiyle, 15-16 Ağustos 1982 tarihlerinde Kıbrıs'ın başkenti Lefkoşa'da Uluslararası Soruşturma Komisyonu gerçekleşti.³⁷⁰ İsrail'in Lübnan'ı işgalinin ilk haftasında, BM Güvenlik Konseyi 508 ve 509 sayılı kararları kabul etti. Buna ek olarak, ABD tarafından veto edilen ve İsrail'e askeri yaptırım uygulayan kararlar alınmasını öngören üçüncü bir kararın yanı sıra 508 ve 509 sayılı kararlar kabul edildi.³⁷¹

Amerikan duruşu İsrail'in duruşuyla tutarlı bir tutumdur. Nitekim İsrail ve Amerikan'ın Lübnan'a saldırı konusunda, koordinasyon ve anlaşmalar yaptığı saldırının başlamasından birkaç hafta sonra ortaya çıktı. Öyle ki, İsrail Başbakanı Menahem Begin, İsrail'e fon sağlama kampanyası bahanesiyle ABD'yi ziyaret etti.³⁷²

Sovyetler Birliği, İsrail'in Lübnan'a düzenlediği saldırıyı kınadı ve İsrail'in Lübnan'a saldırısının BM'e meydan okuma olduğunu açıkladı. İsrail'in işgaline karşı derhal harekete geçilmesini istedi.³⁷³ Fransa'nın tutumu ise, kuşatmayı kaldırmak ve işgali durdurmaya çalışmaktı. Lübnan'daki Fransız elçisi FKÖ liderliğine Lübnan'dan ayrılmama tuzağına düşmemesi için çağrıda bulundu. Örgütün Lübnan'daki arşivlerinde, Fransızların kuşatma sürecinde FKÖ liderliğini bu yönde teşvik ettiği görülmüştür.³⁷⁴

Türkiye, Ankara'da ve İsrail operasyonuna karşı ilk ve resmi tepki seviyesi Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'dan geldi. 16 Haziran'da Libya'ya yaptığı ziyarette

³⁶⁹ Ahmed Şahin, *Mecceltü şüün Filistiniyye*, S. 129-130-131, a.g.e, s. 33.

³⁷⁰ Samir Abdülmunim Ebu Recile, a.g.e, s. 117.

³⁷¹ Isam el-Hıfâcî, "el-Gazvü'l-İsrailî min Manzur Düvelî", *Mecelletü Şüün Filistiniyye*, S. 128, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, Temmuz 1982), s. 168.

³⁷² Samir Abdülmunim Ebu Recile, a.g.e, s. 118.

³⁷³ Isam el-Hıfâcî, a.g.e, s. 172.

³⁷⁴ Samir Abdülmunim Ebu Recile, a.g.e, s. 118.

Özal, Saldırılarından dolayı Filistin ve Lübnan halkının yok olma riski altında olduğunu belirterek, katliamı İsrail'in alnında kara bir leke olarak nitelendirdi. Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Konferansına katılmak üzere, Dışişleri Bakanı New York yolunu tuttu ve aynı gün yapılan açıklamada "İsrail ölüm,yıkım ve saçılma ilkeleri ile bölgede tehlikeli bir durum yarattı ve büyük endişe ile olayları izleyen Türkiye Türkmenler ile barışın sağlanması ve Lübnan'ın bölünmesini önlemek için İsrail'in Lübnan'dan derhal geri çekilmesi çağrısında bulundu.³⁷⁵

Daha önceki duruşlara ek olarak, dünyanın birçok ülkesi İsrail işgalini kınadı ve Lübnan'a karşı açık ve kışkırtıcı bir saldırı olarak nitelendirdi. Lübnan ve FKÖ ile dayanışma içindeki 100'den ülke, ki aralarında pek çok Avrupa ülkesi, sosyalist ülke, üçüncü dünya ile Çin'de bulunuyordu, Başkan Ronald Reagan'ın 1982'deki BM Genel Kurul Özel Oturumunda yaptığı konuşmayı boykot etti.³⁷⁶

İsrail tarafında ise, Lübnan savaşına karşı birçok gösteri yapıldı. 4 Temmuz'da Kudüs şehri, Lübnan'da görev yapan yedek askerlerin gösterisine tanıklık etti. Bir gün önce 100 000 İsrailinin katıldığı gösteride savaşın durması ve Ariel Şaron'un derhal istifa etmesi çağrısında bulundu. Bu gösterilere üniversite öğrencileri de katılım sağlamıştı.³⁷⁷

2.3.2. Filistin Kurtuluş Örgütü Birliklerinin Beyrut'tan Çekilmesi

Yaklaşık üç ay süren Batı Beyrut kuşatma döneminde, Batı Beyrut'ta kuşatmaya son vermek ve FKÖ hiziplerinin güvenli bir şekilde çıkması için müzakereler sürüyordu. Başbakan Şefik el-Vazzân³⁷⁸ ve ABD elçisi Philip Habib, bir

³⁷⁵ Erkan Ertoşun, Türkiye'nin Filistin Politikasında ABD ya da AB Çizgisi: Güvenlik Etkeninin Belirleyiciliği, C,7, S 28, (Uluslararası Hukuk ve Politika, 2011), s. 72.

³⁷⁶ Isam el-Hıfâcî, *a.g.e.*, s. 175.

³⁷⁷ Eşref Mahmud Süveyd, *a.g.e.*, s. 20-22.

³⁷⁸ Şefik el-Vazzân (1925-1999): 1980 ve 1984 yılları arasında Lübnan başbakanı olarak görev yapan Lübnanlı avukat ve politikacı. Başbakanlık görevinde iken, İsrail'in 1982'de Lübnan'a saldırması ve 17 Mayıs'ta İsrail'le anlaşmanın imzalanmasına ancak iptal edilen ve uygulanmayan anlaşmanın imzalanmasına tanıklık eden kimse. Görev süresi boyunca, Filistin Kurtuluş Örgütü güçleri Beyrut'a gitti. Bkz. Yabeyrouth, "Şefik el-Vazzân," <https://www.yabeyrouth.com/7214-شفيق-الوزان> (Erişim 18. 010. 2018).

yandan FKÖ liderliği ile diğer yandan İsrail ve Amerikalılar arasında arabulucu idi.³⁷⁹

İsrail, Beyrut kuşatmasını sıkılaştırdığında, ABD arabulucusu Philip Habib Lübnan Başbakanı Şefik el-Vazzân aracılığıyla FKÖ liderliğine bir mektup gönderdi. Mektupta, FKÖ liderliğini teslim bayrağını yükseltip Batı Beyrut'tan şartsız bir şekilde ve Kızıl Haç yoluyla çıkmaya çağırdı. Fakat FKÖ liderliği Philip Habib'in mektubunu aşağılayıcı koşullar nedeniyle reddetti.³⁸⁰

FKÖ, Fransa Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Gutman ve Yaser Arafat'ın 3 Temmuz'da görüşmesinden sonra Batı Beyrut'tan ayrılmayı kabul ettiğini açıkladı. Öyle ki, bu elçi Yaser Arafat'ı çıkmak için ikna etmeye geldi ve FKÖ liderliğinin Temmuz başında çıkmayı kabul etmesine rağmen Filistin, tarafının ertelenmesi daha iyi çıkış şartları etde etmeyi amaçlamaktadır.³⁸¹

FKÖ liderliğini Beyrut'tan çıkışını fırsat bilen İsrail, Batı Beyrut'a yönelik bombardımanını yoğunlaştırdı. İsrail kuvvetleri Ağustos ayının ilk günlerinde, FKÖ ve Lübnanlı müttefikleriyle yaşanan şiddetli çatışmaların ardından Batı Beyrut'taki es-Silm ve el-Evzâî mahallelerini kontrol altına almanın yanı sıra, Uluslararası Lübnan Havaalanına saldırdı ve kontrolü ele aldı.³⁸²

12 Ağustos'ta İsrail bombardımanının yoğunluğu nedeniyle İsrail kuvvetleri Batı Beyrut'taki bazı direniş cephelerinin kontrolünü ele geçirmeyi başardı. Batı Beyrut kuşatmasını sona erdirmek için etkili bir Arap hamlesinin gelmemesi ümitsizliği de bunu kolaylaştırdı.³⁸³ FKÖ, İsrail kuvvetlerinin saldırısına maruz kalmayacağına dair Uluslararası teminatlar aldıktan sonra Beyrut'u resmen terk etmeyi kabul etti. Sonuç olarak, ABD elçisi Philip Habib tarafların ateşkes ilan etmesini istedi. Bunun üzerine 16 Ağustos'ta İsrail hükümeti özel bir oturumda

³⁷⁹ Helena Koban, *a.g.e.*, s.183.

³⁸⁰ Gazi Hüseyin, *a.g.e.*, s. 267-268.

³⁸¹ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e.*, s. 231.

³⁸² Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 105.

³⁸³ *a.y.*, s. 106-107.

ateşkes ilan etti ve FKÖ hiziplerinin Batı Beyrut'tan çıkmalarına izin verme kararı aldı.³⁸⁴

ABD elçisi Philip Habib'in yürüttüğü müzakerelerin ardından, FKÖ'nün savaşıları Batı Beyrut'tan çıkış planını 19 Ağustos'ta düzenledi. Çekilme hareketi ABD elçisi Philip Habib'in tarafların anlaşmaya uyması için İsrailileri, Filistinlileri, Suriyelileri ve bazı Arap ülkelerini dahil ettikten ve taraflarla yoğun temalarının ardından gerçekleşti.³⁸⁵

13 Ağustos'ta ABD Dışişleri Bakanlığı bu planı "Philip Habib Projesi" diye yayınladı. Bu projeye göre; FKÖ'nün Lübnan'ın başkentinden çıkmasına karşılık, İsrail ordusu şehri istila etmekten vazgeçecekti. Geri çekilen FKÖ güçlerinin yerini BM kuvvetleri alacak ve geri çekilme anlaşmasının uygulanmasına izin verilecektir. Anlaşma, FKÖ'nün geri çekileceği bölgelerde yaşayan Filistinli ve Lübnanlı sivilin güvenliğini sağlayan bir madde içermektedir.³⁸⁶

Çıkış anlaşmasına uygun olarak, FKÖ hiziplerinin Batı Beyrut'tan çıkışını denetlemek için dört üyeli Uluslararası bir güç kuruldu. Bu dörtlü gücün komutası dört subaydan oluşuyordu: Lübnanlı, Fransız, Amerikan ve İtalyan. Güç kuvvetleri, 800 Fransız, 800 Amerikalı, 400 İtalyan ve gücün geri kalanı Lübnan subaylarından ve askerlerden oluşmaktaydı. İlk aşamada, Filistin ve Suriye kuvvetlerinin ilk ayrılışından önce Fransız askerlerinin sayısı 300'e ulaşacaktı. İlk aşamadan sonra BM güçleri Lübnan'ın başkentine girecek ve Lübnan ordusu birlikleriyle bütün ağır silahların toplanmasına ve Filistin kamplarını korumaya nezaret edecekti.³⁸⁷

İsrail ayrıca, çıkış anlaşmasında kararlaştırıldığı gibi, Suriye kuvvetlerinin ve Filistin kuvvetlerinin Suriye'ye çekilmesi için karadan bir yol açtı. Bunun yanı sıra İsrail, FKÖ savaşılarının anlaşma gereği, sınır dışı kabul eden ülkelere gönderilmek

³⁸⁴ Alan Minarg, *a.g.e.*, s. 340, 351, 352.

³⁸⁵ Patrick Seyl, *el-Esad as-sırâ' alâ Şarkı'l-Evsat*, *a.g.e.*, s. 631.

³⁸⁶ Esmâ el-Bakkâr, "el-İctiyah el-İsrailî Lilibnân (1982-1985)", (yüksek lisans tezi, Muhammed Hudayr Beskera Üniversitesi, 2016), s. 82.

³⁸⁷ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 120.

üzere deniz yolunu açtı. Bu ülkeler şunlardır: Tunus, Cezayir, Libya, Suriye, Irak, Kuzey Yemen, Güney Yemen ve Sudan.³⁸⁸

Daha önce bahsettiğimiz gibi, FKÖ kuvvetlerinin 21 Ağustos 1982'de kararlaştırılan yerlere çekilme işlemi başladı. FKÖ savaşçıların birinci grubu 21 Ağustos'ta Batı Beyrut'tan sayıları 397 kişi olan ve "Seoul Gore GEOSS" gemisiyle Kıbrıs'a ve oradan da Ürdün'e ve Irak'a gönderilmek üzere yola çıktı.³⁸⁹

12 gün boyunca FKÖ üyeleri, Filistin Kurtuluş Ordusu ve Suriye ordusunun yaklaşık 14398 üyesi tahliye edildi. Bunların 8144'ünün deniz ve 6254'ünün de Beyrut-Şam kara yoluyla gönderilmeleri sağlandı.³⁹⁰

Şam, sol kanat güçlerinden oluşan birlik dağılımında en büyük paya sahipti. Ayrıca anlaşma gereği, Suriye kuvvetlerinin Beyrut'tan çıkışı da vardı. Ancak Suriye bu talebi reddetti. Zira Suriye, Lübnan Cumhurbaşkanı ve Arap Birliği'nin talebi üzerine Lübnan'a girmiştir ve sadece girdiği şekilde Lübnan'dan çıkardı. Yani Suriye'nin kendi iradesi, Arap kararı ve Lübnan'ın resmi talebi gerekliydi. Aslında Suriye bu talebiyle Lübnan'daki güçlerine bir meşruiyet kazandırmak istiyordu. Fakat sonunda, "Philip Habib" in şartlarını kabul etti. Öyle ki, Suriye Tugayı'nın ilk kısmı olarak 1500 asker 30 Ağustos'ta ayrıldı. Ertesi gün, 1000 asker karadan Şam'a geçti. 1 Eylül'de 682 askerden oluşan Suriye ordusunun son partisi deniz yoluyla Suriye "Tartus" limanına doğru yola çıktı.³⁹¹

Yaser Arafat ve yardımcıları tarafından temsil edilen FKÖ'nün liderliği, ilk gidiş yönünün Suriye olmasını reddetti. Daha sonra anlaşmaya göre varış yerine taşındı. Bunun nedeni ise, FKÖ liderliği ile Suriye hükümeti arasındaki ilişkilerin gergin olmasıydı. Yaser Arafat, Suriye'ye gidecek olursa Filistin kararının Şam'daki makamların elinde olacağını gördü. Sonuç olarak, Yaser Arafat, yardımcıları, birlik komutanları ve özel askerleri ile birlikte 1 Ağustos-1 Eylül arasında Yunan

³⁸⁸ Memduh Nevfel, *mağdüşetü Kıssatü'l-Harb Ala'l-Muhayyamat fi Libnan*, (Ramallah: el-Müessesetü el-Filistiniyye Li-Dirasat ed-dimokratiyye, 2006), s. 23-24, 91.; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 555.

³⁸⁹ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 120.

³⁹⁰ Esmâ el-Bakkâr, *a.g.e.*, s. 82-83, 94; Zahide Tuba Kor, *a.g.e.*, s.59-60

³⁹¹ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 120; Zahide Tuba Kor, *a.g.e.*, s.59-60

adalarının birinde kaldı. Daha sonra anlaşmaya göre, Tunus'taki kalıcı ikametgahına taşındı.³⁹²

O sırada Lübnan İstihbarat başkanı Johnny Abdo, Yaser Arafat Beyrut'tan ayrıldığında kendisine üç mektup teslim edildiğini söyledi. Birincisi: Lübnan Cumhurbaşkanı İlyas Sarkis'ten olup FKÖ'nün Lübnan'dan ayrılmasına ve başına gelenler için pişman olduğunu yazan bir mektup. İkincisi: Amerikan elçisi Philip Habib'ten olup FKÖ'ye, kamplarda yaşayan Filistinlilerin, Uluslararası koruma güvencesi altında olduklarına dair vurgu yapmaktaydı. Üçüncüsü: Beşir el-Cemil'den Yaser Arafat'a olup Filistinli sivillerin koruması altında olacaklarını ve onlara hiçbir zarar gelmeyeceğine dair bir mektuptu. Ayrıca Johnny Abdo, Yaser Arafat'ın Beyrut'tan ayrıldığında ve gemiye bindiğinde İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron tarafından izlendiğini belirtti.³⁹³

FKÖ savaşçılarının 2 Eylül 1982'de çıkmasının sona ermesiyle, artık Beyrut'ta silahlı FKÖ varlığı sona ermişti. Böylece Batı Beyrut sakinleri ve özellikle Filistin mülteci kamplarında yaşayanlar korumasız bir şekilde kaderleriyle baş başa terk edildi. Bu durum üçüncü bölümde ele alınacaktır.³⁹⁴

2.3.3.İsrail'in Lübnan'ı İşgalinin Sonuçları

1982 savaşında şu sonuçlar göze çarpmaktadır: Arap-İsrail savaşları içerisinde saldırı ve kullanılan silah türleri, yıkım ve insan ölümlerinin boyutuna bakılınca en ölümcül ve en uzun savaştır. Bu savaş, daha önceki tarihte benzeri görülmemiş bir şekilde Arap dünyasında, uluslararası ve yerel anlamda dikkatleri üzerine çekmiştir. Onlarca uluslararası krizin yoğunlaşmasına rağmen bu tarihlerde iki savaş daha gerçekleşti. Bunlar; İran-Irak savaşı (1980-1988) ve Britanya-Arjantin savaşı (2 Şubat 1982-20 Mayıs 1982).³⁹⁵

³⁹² Memduh Nevfel, *a.g.e.*, s. 24, 91; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 555.

³⁹³ Gassan Şarbel, *Zakiratu'l-Muhabarat*, 1.bs., (Beyrut: Riyad er-Rayes, 2007), s. 173.

³⁹⁴ Helena Koban, *a.g.e.*, s.184.

³⁹⁵ Faysal al-Hourani, "Harb eş-Şühür es-Selâse ve -er-Rakamu Ellezi İstehâle", *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S. 129-130-131, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, , Teşrini'l-Evvel 1982), s. 5.

2.3.3.1. Filistin Düzeyinde

Hiç şüphe yok ki, FKÖ liderliği ve milisleri, İsrail ile temasında, Arap-İsrail çatışmasının temel üslerinden birini kaybetmesiyle ciddi bir darbe aldı. Öyle ki, Lübnan'daki varlığı, özgürce hareket etmesi, siyasi ve askeri kararındaki bağımsızlığı garanti edilmişti. Ayrıca FKÖ güçlerinin parçalanması ve birçok Arap ülkesine dağıtılması, Arap hükümetlerinin baskısına her zamankinden daha savunmasız olarak maruz kaldığı anlamında da düşünülebilir.³⁹⁶

İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesinin ve FKÖ'nün kaybına rağmen, bu hareket Arap-İsrail çatışmasında silahlı mücadele eden bir aktör olarak rol oynadı.³⁹⁷

Yukarıdaki bilgilere ek olarak, FKÖ'nün Lübnan'daki altyapısının çoğu tahrip edildi. Artık, FKÖ ve hizipleri, İsrail için gerçek bir tehdit değildi.³⁹⁸ Buna ek olarak, çoğunluğu sivillerden oluşan Filistinli ve Lübnanlı 55 binden fazla insan bu savaşta öldürüldü. Ayrıca İsrail işgalinin sonucu olarak, yüz binlerce Filistinli ve Lübnanlı tehcir edildi ve yerinden oldu.³⁹⁹

Bununla birlikte, İsrail saldırısının hacmine ve FKÖ'nün İsrail'le olan çatışmada üssünün kaybolmasına rağmen, İsraili liderlerinin, yazarların ve düşünürlerin itirafı İsrail'in hedeflediği tasfiyenin gerçekleşmediği yönünde oldu.⁴⁰⁰

2.3.3.2. İsrail Düzeyinde

İsrail düzeyinde, İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi, İsraililerin daha önce hiç görmediği yeni gerçekleri ve olayları ortaya çıkarmıştır. İsrail işgalinin sonuçlarından bazıları şunlardır:

1. Aşırı savaş maliyeti: Ariel Şaron, 17 Haziran 1983 tarihinde Maarif gazetesine savaşı değerlendirirken şunları söyledi: "Kuşkusuz savaş çok sert geçti ve barış sürecinde ağır bedel ödedik." Bazı batılı kaynaklar, Lübnan'daki İsrail savaşının maliyetini günde 100 milyon dolar olarak

³⁹⁶ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, a.g.e, s. 310.

³⁹⁷ a.y, s. 310.

³⁹⁸ Usame Ebu Nahl ve diğerleri, a.g.e, s. 334.

³⁹⁹ a.y, s. 224.

⁴⁰⁰ Mahmud Nâtur Ebu Tayyib, a.g.e, s. 518.

tahmin etmektedir. İsrail Maliye Bakanı'nın Knesset'e verdiği rapora göre, "Selamu'l-Celil" Harekâtı'nın giderlerinin sadece bu dönemde yaklaşık 30 milyar şekel veya iki milyar dolara ulaştığını açıkladı.⁴⁰¹

2. Pek çok insan kaybı: Fransız diplomatik kaynakları, Fransız istihbarat tahminlerinin savaş sırasında ölen İsraili sayısının 4 bin askeri aştığını söyledi. Bu rakam, İsrail Knesset meclisinden sızdırılan rakamlara yakın olup 3774 ölü ve 12391 kişi yaralı olduğu tahmin edilmekteydi.⁴⁰² İsrail Başbakanı, savaşın ilk dört ayında ölü sayısını 3500 kişi olarak açıkladı. İsrail tarafında ölü sayısının bu şekilde olması, Lübnan'ın bazı sıcak bölgelerden çekilmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁰³ Bazı kaynaklar, İsrail'in Kudüs'ün yakınında çok sayıda ölü gömmek için birçok mezarlık kurduğunu açıkladı.⁴⁰⁴
3. İsrail hükümeti sahip olduğu ulusal düşünce birliği olgusuyla övünemedi. İsrail tarihinde ilk defa, Tel Aviv ve Kudüs sokaklarında yapılan gösterilere ek olarak, askeri ve parti liderleri tarafından savaşa karşı sesler çıktı.⁴⁰⁵
4. İstila, FKÖ'yü siyasi ve askeri olarak yok etme hedeflerini gerçekleştirmedi.⁴⁰⁶

2.3.3.3.Lübnan Düzeyinde

Savaş özellikle güney Lübnan ve ağırlıklı olarak Müslüman olan Batı Beyrut'ta ekonomiyi ve altyapıyı tahrip etti. Şiiiler ve Sünniler öncelikle maddi ve insani zararlara maruz kaldılar. Bu durum Ketaib Partisi tarafından temsil edilen Maruni topluluğu ülkenin olanakları ve siyasi nüfuzu üzerindeki tutumunu güçlendirdi.⁴⁰⁷

Savaş ayrıca (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal Hareketini zayıflattı. FKÖ'nün çıkışından ve güçlerini dağıttıktan sonra İsrail'in Güney Lübnan'a yönelik genişleme politikasının tehlikelerine kapı açtı. Nitekim ABD destekli şantaj politikası, "Mısır anlaşmasının ardından Lübnan'la barış

⁴⁰¹ Reşide Mehran, *a.g.e.*, s. 276.

⁴⁰² Mahmud Nâtur Ebu Tayyib, *a.g.e.*, s. 521.

⁴⁰³ Helena Koban, *a.g.e.*, s.193.

⁴⁰⁴ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 122.

⁴⁰⁵ Mahmud Nâtur Ebu Tayyib, *a.g.e.*, s. 520.

⁴⁰⁶ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e.*, s. 288.

⁴⁰⁷ *a.y.*, s. 298.

antlaşması yaparak” ülkeyi bölmek ve Lübnan ekonomisini İsrail ekonomisine bağlamak için iç mücadeleyi körüklemektedir.⁴⁰⁸

2.3.3.4.Arap Dünyası Düzeyinde

İsrail’in Lübnan işgali, Arap dünyasının zayıflığını, iktidarsızlığını ve dağılmasını gözler önüne serdi. İsrail gücünü, bölgeyi kuşatıp terörize edebilecek bir süper güç olarak ortaya çıkardı. Bunun yanında küresel emperyalizmin çıkarlarının hegemonyasını ve iradesini varsaydı. İsrail işgali altındaki bölge tıpkı 1967 yılındaki savaş atmosferine benzer bir umutsuzluk ve açık bir teslimiyet psikolojisi yaşattı.⁴⁰⁹

İsrail’in Lübnan’ı işgali, Lübnan’daki Amerikan-İsrail planı ile örtüşen bazı Arap rejimlerinin pozisyonlarını da ortaya koydu. Filistinli kitlelerin bilinmeyen hale gelen bu rejimlere karşı hoşnutsuzluk ve düşmanlık çemberini genişleten bu program her türlü başarıyı sağlamaya çalıştı.⁴¹⁰

Amerikan elçisi Philip Habib, itirafında şunları söyledi:“Filistinlilerin silahsızlandırılması konusunda Arap dünyasında ve uluslararası arenada bir eğilim vardı.” İsrail kuvvetleri, Arap dünyasının sessizliğini gördüğünde Batı Beyrut kuşatmasını sıkılaştırdığı açıkça ortaya çıktı. Bu duruma Yaser Arafat işaret ederek şöyle dedi:“Resmi medyanın sessizliği yoluyla bize karşı savaştan bir Arap koalisyonu vardır. Maalesef Sabra, Şatile ve Ulusal hareketteki kardeşlerimiz dışında gayri resmi olarak Arap medyası yoktu. Bu savaşın henüz açıklanmayan birçok sırrı vardır”. Ayrıca, birçok Arap ülkesi FKÖ kuvvetlerini kabul etmeyi reddetti. Bu yüzden ABD, bu savaşçıları ülkelerinde kabul edilmesi için bu Arap devletleriyle müzakerelere oturdu.⁴¹¹

2.3.3.5.Uluslararası Düzeyde:

Lübnan’a karşı yapılan savaş, uluslararası düzeyde bir dizi sonuç ortaya çıkarmıştır. Bunlar aşağıda olduğu gibidir:

1. 1982 savaşı sırasında Amerika’nın İsrail’le suç işlemesi/gizli anlaşması.

⁴⁰⁸ Mahmud Nâtur Ebu Tayyib, *a.g.e.* s. 522.

⁴⁰⁹ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e.* s. 299.

⁴¹⁰ Mahmud Nâtur Ebu Tayyib, *a.g.e.* s. 523.

⁴¹¹ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e.* s. 299.

2. Uluslararası kurumların İsrail'i caydırıp Lübnan'a karşı yapılan savaşı durduramaması.
3. Diaspora/dağılmış Yahudilerinin İsrail'e verdiği desteğin, İsrail kuvvetlerinin yaptığı acımasızlıklar nedeniyle azalması.
4. Lübnan'da meydana gelen olayları an be an taşıyan büyük medya rolünün
5. İsrail işgalini kınayan uluslararası uzlaşma.⁴¹²

⁴¹² Mahmud Nâtur Ebu Tayyib, *a.g.e*, s. 253.

BÖLÜM III

LÜBNAN'DA FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ

(1982'NİN SONU-1989)

3.1.Sabra ve Şatilla Kampları Katliamı Ve Tepkileri

Katliamlar, birçok hedefe ulaşmak Filistinlilere yönelik olarak Sabra ve Şatilla kamplarında gerçekleştirilmiştir. Bu hedeflerin ilki; Filistinlileri Lübnan'dan göç etmeye zorlamak, ikincisi ise; 1967'de işgal edilen topraklarda İsrail'in planlarını hayata geçirmek ve onların yönetimlerini kolaylaştırmak için halk nezdinde hayal kırıklığı yaratmaktır. Diğer yan amaçlar ise, Lübnan'da mezhepsel mücadeleyi körüklemek, Lübnan formülünü İsrail ve işbirlikçilerinin yararına şekillendirmek için uygun ortamı yaratmak ve İsrail'in Lübnan'dan çekilmesini engellemektir.⁴¹³

3.1.1.Sabra ve Şatilla Kampları Katliamından Önceki Gelişmeler

1982 savaşı esnasında Lübnan kendi topraklarında meydana gelen savaşlara katılmamış aksine bu çatışmaların kurbanı olmuştur. Lübnan kuvvetlerinin, hareketlerin ve partilerin çoğu topraklarında sürmekte olan İsrail, FKÖ ve Suriye çatışmalarına katılmakta isteksizdi. İsrail'in Lübnan'da savaşmasının ilk amacı öncelikle Lübnan'da bulunan Filistin varlığını yok etmek; ikinci amacı ise, Suriye'nin ülkedeki varlığını ve etkisini kırmaktır.⁴¹⁴

Lübnan'daki savaş esnasında siyasi sahnede de hızlı gelişmeler yaşandı. Buna esnada, Cumhurbaşkanı İlyas Sarkis'in görevi sona erdi. Lübnan Meclis Başkanı Kamil Es'ad (1932-2010) yeni Cumhurbaşkanlığı seçimlerine hazırlanmak için 20 Temmuz'da Lübnan partileri ve hareketleriyle istişare etti.⁴¹⁵ Zira Lübnan anayasasına göre, Cumhurbaşkanı, Lübnan parlamentosunu ve tüm meclis üyelerini Lübnan'ın yeni Cumhurbaşkanı seçmek için meclise davet etmelidir.⁴¹⁶

⁴¹³ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e*, s. 252.

⁴¹⁴ Theodore Hânif, *a.g.e*, s. 328-330.

⁴¹⁵ Alan Minarg, *a.g.e*, s. 335.

⁴¹⁶ Theodore Hânif, *a.g.e*, s. 330.

24 Temmuz'da Beşir el-Cemil, Lübnan Cumhurbaşkanlığı adaylığını Doğu Beyrut'taki Ketaib evinde düzenlenen bir toplantıda resmen açıkladı.⁴¹⁷ Lübnan Ulusal ve sol kuvvetleri, Beşir el-Cemil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığına karşı çıktı. Velid Conbolat ve Reşid Kerâmî, Beşir el-Cemil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığını bir meydan okuma ve Lübnan demokrasisine bir tehdit olarak algıladı ve el-Cemil'i İsrail'in adayı olmakla suçladı.⁴¹⁸

Yukarıdaki olayların sonucu olarak, ulusal ve sol güçler kendilerini temsil edecek ve Beşir el-Cemil'in karşısında Cumhurbaşkanı adayı olacak birini bulmaya çalıştılar. Ancak bütün çalışmaları boşa gitmişti. Çünkü Beşir el-Cemil karşısında duracak bir rakip bulamadılar. Böyle olunca Lübnan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini boykot ettiklerini ilan ettiler.⁴¹⁹

Lübnan muhalefeti, Beşir el-Cemil'in Cumhurbaşkanlığı seçimindeki adaylığına karşı çıkmıştı. Benzer şekilde, Suriye hükümeti ve FKÖ'de aynı tepkiyi gösterdi. Suriye el-Cemil'i ihanetle suçladı ve ceza gününün yaklaştığı yönünde tehdit etti. Bunun yanında, FKÖ milisleri, Lübnan parlamentosunun merkezini bombaladı. Bunu yaparak Lübnan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçimleri için yapılması planlanan karar toplantısını engellemiş oldular.⁴²⁰

23 Ağustos'ta, Beyrut'taki Al Faydah bölgesinde bulunan Lübnan ordu komutanlığında, 62 milletvekilinden oluşan bir oturum gerçekleştirildi. Toplantıya katılan milletvekilleri Cumhurbaşkanı seçecek Meclisi oturumunun gerçekleşmesi için gerekli yasal sayıyı oluşturmuştu. Zira Ketaib Partisi ve müttefik milletvekilleri hazır bulunmuştu. Ancak Müslüman partiler, (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal hareketi ve solcu partiler bu oturumda yoktu. Bununla birlikte Beşir el-Cemil, 57 milletvekili tarafından Lübnan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçildi. Ancak Müslüman liderler, Lübnan Ulusal ve sol hareketleri Beşir el-Cemil'i devlet başkanı olarak tanımadılar. Buna karşılık ABD başkanı Ronald Reagan ve İsrail

⁴¹⁷ El-Mektebetü'l-Hadise Li't-Tibaati ve'n-Neşr, *a.g.e.*, s. 136.

⁴¹⁸ Alan Minarg, *a.g.e.*, s. 335.

⁴¹⁹ Helena Koban, *a.g.e.*, s. 182-184.

⁴²⁰ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 330.

Başbakanı Menahem Begin, Beşir el-Cemil'in Lübnan'ın yeni Cumhurbaşkanı seçilmesini memnuniyetle karşılamıştı.⁴²¹

Yukarıdaki bilgilere dayanarak, İsrail hükümeti, Lübnan'daki hedeflerine ulaşmak için müttefiki olan Beşir el-Cemil'in Cumhurbaşkanlığına gelmesi için çaba göstererek bu durumdan istifade etmeye çalıştı. 9 Eylül'de Başbakan Menahem Begin ile Beşir el-Cemil, İsrail'in kuzeyinde bulunan Nehariye şehrinde gizli bir toplantı yaptı. Toplantıya İsrail tarafında Ariel Şaron ve İshak Şamir (1915-2015), Beşir el-Cemil'in tarafından ise Lübnan Hıristiyan Kuvvetleri milislerinin ve siyasi partisinin lideri Fadi Afram da katıldı.

Aynı kaynaklara göre, Menahem Begin ile Beşir el-Cemil arasında gerçekleşen toplantı, Beşir el-Cemil'in, Lübnan'daki iç siyasi durumun izin verdiği koşullar oluşuncaya kadar, İsrail'le yapılan "barış ve sulh" anlaşmasının imzalanmasını erteleme önerisi nedeniyle sıkıntılı geçmiştir. Aynı zamanda Beşir el-Cemil bu anlaşmanın yerine "saldırmazlık anlaşması" yapılması gerektiği önerisi Menahem Begin'i kızdırmış ve Begin Beşir'in yüzüne bağırmıştı. Aralarındaki bu anlaşmazlık kişisel hakaretlere kadar ulaşmıştı.⁴²²

Menahem Begin ve Beşir el-Cemil arasında meydana gelen toplantının başarısızlığının ardından Ariel Şaron, Menahem Begin ve el-Cemil arasındaki anlaşmazlığı çözmek için İsraili subaylar eşliğinde 12 Eylül'de Bikfaya kasabasında bulunan el-Cemil ailesini ziyaret etti. Yaptıkları görüşmede Ariel Şaron; "İsrail kuvvetlerinin batı Beyrut'a girişinin nedeni olarak ulusal güçleri silahlardan arındırmak, Filistin kamplarında bulunan Filistinli gerillaları temizlemek ve Ketaib milislerinin bu görevi üstlenmelerine yardımcı olmak" maddelerinin sıralamış ve planını Beşir el-Cemil'e sunmuştu. Beşir el-Cemil bu planı kabul etti ancak bunların, kendisi Lübnan devlet başkanı olarak anayasal görevi devraldıktan ve uluslararası

⁴²¹ El-Mektebetü'l-Hadise Li't-Tibaati ve'n-Neşr, *a.g.e.*, s. 155-157; Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 330-331.

⁴²² Şeymun Şifer, *Küretü's-Selc, Esrar et-Tedahhül el-İsrailî fi Libnan*, (1990), s. 230-233; Emnun Kapeliuk, *tahkik havle Mezbehatü Sabra ve Şatilla*, çev. Muna Abdullah, (Kahire: el-Arabî Li'n-Neşr ve't-Tevzi), s. 19-20.

güçler Lübnan'dan ayrıldıktan sonra uygulanmasını önerdi. Beşir el-Cemil ile Ariel Şaron arasındaki bu anlaşma “Bikfaya anlaşması” olarak adlandırıldı.⁴²³

FKÖ kuvvetlerinin ayrılmasının ardından, İsrail, Batı Beyrut'u FKÖ birliğinden arıtma çalışmalarını meşguldü. İsrail kaynaklarına göre, FKÖ'nün lideri Yaser Arafat, Batı Beyrut'ta 1500 Filistinli savaşçının kalmasını emretmişti. İsrail'in aynı kaynaklarına göre, bu savaşçıların Filistinli ve Lübnanlı sivillerin arasında kamufle olduğunu açıklanmıştı. Yine aynı kaynaklar, İsrail'in Batı Beyrut işgal planında ki amacının , FKÖ milislerinin buradan çıkarılması olduğunu açıklamıştır.⁴²⁴

14 Eylül 1982'de, Beşir el-Cemil'in büyük bir kalabalık karşısında Ketaib Partisi yetkilileriyle yaptığı konuşma esnasında el-Ketaib'in üç katlı evinin yakınında şiddetli bir patlama oldu. Patlama Ketaib'lerin üç katlı evlerinin yıkılmasına, Beşir el-Cemil dahil olmak üzere binada bulunan çoğu kişinin ölümüne neden oldu.⁴²⁵

Yapılan araştırma ve incelemelerden sonra, Beşir el-Cemil'in suikastından Suriyelilerin sorumlu olduğuna dair tespitler yapılmıştır. Daha önce, Beşir el-Cemil Lübnan Cumhurbaşkanı seçildiğinde, Suriye Dışişleri Bakanı Abdülhalim Haddam, Lübnan bakanlarından birine şöyle demişti: “Kuşkusuz Beşir el-Cemil'in Lübnan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak görevini devralmasına izin vermeyeceğiz.” Buna ek olarak, Ketaib'lerin evine patlayıcıyı yerleştiren kişi, Suriye Hükümetine ve Hafız Esad'a yakın olan ve (el-Hizb es-Surî el-Kavmi) Suriye Milliyetçi Parti üyesi olan Maruni Hıristiyan Habib eş-Şeltûti'diydi.⁴²⁶

3.1.2.Sabra ve Şatilla Kampları Katliamı

Sabra ve Şatilla kamplarındaki katliam olaylarına geçmeden önce şu noktalara işaret etmek gerekir. Filistin kamplarını korumakla sorumlu olan uluslararası güçler, görev süreleri sonra ermeden 12 gün önce Batı Beyrut'tan ayrıldı. Filistin

⁴²³ Ariel Şaron, s. 662-664; Emnun Kapeliuk, *a.g.e.*, s.20-21.

⁴²⁴ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 117-118.

⁴²⁵ El-Mektebetü'l-Hadise Li't-Tibaati ve'n-Neşr, *a.g.e.*, s. 91, 165; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 560.

⁴²⁶ Annie Laurent, *Antuvan Basbus, el-Hurub es-Sirriyye fi Libnan*, (Beyrut: Daru'l- Muhtâra, 1989), s. 224-225.

kamplarında Lübnan ordusundan sadece birkaç kişi kaldı.⁴²⁷ 10 Eylül'de ABD kuvvetlerinin Batı Beyrut'tan ayrılmaları tamamlandı. Bunun yanında İtalya ve Fransız kuvvetleri Batı Beyrut'tan 11-13 Eylül arasında ayrıldı. Böylece Beyrut'taki Filistinli kamplar korunmasız ve Ketaib Partisi ve İsrail güçlerinin saldırılarına karşı savunmasız hale geldi.⁴²⁸

Beşir el-Cemil'in suikastının ardından İsrail hükümeti, Lübnan'daki mevcut durumu tartışmak için oturum düzenledi. Oturumda, Batı Beyrut'a girmek ve kampları temizleme kararı alındı. Buna ek olarak, Lübnan ordusu ve Ketaib milisleri Batı Beyrut ve Güney Beyrut'un kenar mahallelerine yönelik ortak operasyonlar gerçekleştirdi. Aynı günün akşamında, Ariel Şaron ABD elçisi Morris Draper ile bir araya geldi ve İsrail'in Beyrut'u ele geçirme kararını anlattı.⁴²⁹

İsrail kuvvetlerinin Batı Beyrut'a saldırmaya niyeti hakkında haberler yayılmaya başladığında, Filistinliler ile Batı Beyrut'ta tecrit edilen Lübnanlılar arasında panik, korku ve tedirginlik hali meydana geldi. Filistinliler, İsrail'in misillemesinden ve Ketaib'in Beşir el-Cemil suikastıyla ilgileri olduğu suçlamalarından korkarak kalabalık topluluklar halinde Sabra ve Şatilla kamplarını terk edip Beyrut'un merkezine gitmeye başladı. Ayrıca FKÖ'ne yakın olan Lübnanlı siyasiler, ulaşılması zor olan yerlerde gizlendiler. Bunlar arasında al-Murabitin hareketi adıyla bilinen Bağımsız Nasırcı Hareketi Başkanı İbrahim Kulaylat Fransa büyükelçiliğine sığınırken, Lübnan'daki FKÖ temsilcisi Şefik el-Hut (1932-2009) Sovyetler Birliği büyükelçiliğine sığındı.⁴³⁰

15 Eylül'de İsrail kuvvetleri Lübnan'ın başkenti Beyrut'u işgal etti. Bunu FKÖ ile İsrail arasında imzalanan uluslararası sponsorluk anlaşmasının hükümlerine aykırı davranarak yaptı.⁴³¹ İsrail tankları Batı Beyrut'a doğru altı mihverden ilerledi. Ancak İsrail kuvvetleri Batı Beyrut'a girerken, Yeni yol, el-Fakhani ve Filistin kamplarının sınırlarında (el-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye) Lübnan Ulusal Hareketi savaşçılarının şiddetli direnişiyle karşılaştı. İsrail kuvvetleri, Batı Beyrut'ta bulunan

⁴²⁷ Helena Koban, *a.g.e.*, s. 186.

⁴²⁸ El-Mektebetü'l-Hadise Li't-Tibaati ve'n-Neşr, *a.g.e.*, s. 164.

⁴²⁹ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e.*, s. 257.

⁴³⁰ Alan Minarg, *a.g.e.*, s. 404.

⁴³¹ Helena Koban, *a.g.e.*, s. 178.

Sabra ve Şatilla'daki Filistin kamplarını kuşatmaya ve Batı Beyrut'a giden tüm yolları kapatmaya başladı. Sabra ve Şatilla kamplarının elektriği kesilerek bombardımana tutuldu.⁴³²

İsrail Savunma Bakanlığı'nın bir notuna göre, İsrail hükümeti, Beşir el-Cemil suikastından sonra, Ketaib Partisi'nin Batı Beyrut'ta FKÖ milislerinden geriye kalanların kovuşturulmasıyla ilgili, Beşir el-Cemil ile imzalanan, anlaşmaları yerine getirmemesinden korkmaya başladı. Buna ek olarak, uluslararası güçlerin Lübnan'a geri dönmesi ve FKÖ'den geri kalanlar ile İsrail arasında engel teşkil etmesinden dolayı da endişeleniyordu. Bu ihtimaller bize İsrail'in Batı Beyrut'u hızlı bir şekilde işgalinin ve FKÖ milisleri kentten ayrılmadan yapılan anlaşmalara uymamasının nedenlerini açıklamaktadır.⁴³³ Öte yandan İsraililer ile Ketaib Partisi liderleri arasında birçok toplantı yapıldı. 15 Eylül'de, toplantıya İsrail tarafında Rafael Eitan ve Amir Duri, Ketaib tarafında ise Beşir el-Cemil'in ölümünden sonra gerillaların liderliğini devralan Fadi Afram ve milislerin güvenliğinden sorumlu olan Elie Hubeyka⁴³⁴ bulunuyordu. Toplantıda Bikfaya anlaşmasını uygulamaya hazır olduklarını Ketaibler doğruladı.

Daha sonra İsraililer ile Ketaibler arasında 16 Eylül'de Beyrut limanında İsrail komutanlığının genel merkezinde başka bir toplantı yapıldı. Toplantıya Kuzey Cephesi komutanı General Amir Duri ve İsrail kuvvetlerinden üç subay katıldı. Aralarında Beyrut'taki İsrail ordu komutanı Amos Yaron ve Elie Hubeyka vardı. Bu toplantıda Ketaib komutanlarına Sabra ve Şatilla kamplarına girmek için görevler dağıtıldı. Ayrıca Elie Hubeyka, Filistin kamplarına girecek olan Ketaib kuvvetlerinin komutanı olarak seçildi.⁴³⁵

16 Eylül'de Sabra ve Şatilla kamplarına girme hazırlıkları, Elie Hubeyka ve Ketaib milisleri komutanı Joseph Ade'nin güney Lübnan'da İsrail kuvvetleri

⁴³² Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 125.

⁴³³ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 119.

⁴³⁴ Elie Hubeyka (1956-2002): Lübnan Ketaib partisinin komutanlarından. 1977 yılından beri İsraililerle iletişim halindedir. Beyrut'a gönderilmeden önce SLA ile birlikte çalışan Elie Hubeyka, Sabra ve Şatilla katliamı sırasında Ketaib güvenlik departmanından sorumlu olup 2002 yılında öldürüldü. Aljazeera, " Elie Hubeyka," <https://www.aljazeera.net/news/arabic/2002/1/24/إيلي-حبيقة-إيلي-حبيقة> (Erişim 07. 11. 2018).

⁴³⁵ Ariel Şaron, *a.g.e.*, s. 667-671; Emnun Kapeliuk, *a.g.e.*, s. 25-26.

kontrolünde bulunan Beyrut havalimanının pistine gelişiyle başladı.⁴³⁶ Ayrıca Güney Lübnan'daki İsrail yanlısı Güney ordusundan çok sayıda personel de operasyona katıldı.⁴³⁷

Lübnan'daki medya kaynaklarına göre, Beyrut havalimanının doğu tarafında yer alan Şuvayfat beldesi halkı, o gün, havalimanı koridorlarının birinde tırlar ve zırhlı personel taşıyıcıları görmüşlerdi. Kaynaklar, bu araçların gerilla milisler gibi giyinen askerler taşıdığını ekledi. Ayrıca, Güney Lübnan yolundan ve Doğu Beyrut yolundan gelen birlikler olduğunu, Lübnan ordusundan gelen kaynaklar da doğrulamıştı.⁴³⁸ Bunun yanı sıra, BM İtfaiye Teşkilatı (UNTSO) teşkilatında bir memur, 16 Eylül'de silahlı adamların havaalanı bölgesinden ayrıldığını zikrederek şöyle dedi: "Bazıları Ketaib amblemi takarken bazıları da İsrail yanlısı Güney Lübnan Ordusu'nun üniformalarını giyiyordu."⁴³⁹

Elie Hubeyka unsurları, İsrail kuvvetleriyle Beyrut havalimanında yeniden düzenleme ve hazırlık için toplanırken başka gerilla unsurları Beyrut'ta İsrail kuvvetleri komutanı General Amus Yaron'la buluşarak koordinasyon kurdular. Toplantıda, birliklerin görevi ve kamplara girecek gücün boyutu ele alındı. Sabra ve Şatilla kamplarına giriş noktaları belirlendi. Şatilla kampına güney ve batı cephelerinden giriş yapılacaktı. Ayrıca toplantıda, kampın içinde bulunan savaşıların sayısı da ele alındı. Bu bilgiler İsrail Katliamı Soruşturma Komisyonu huzurunda Amus Yaron'un verdiği ifadedeki sözlerden anlaşılmaktadır. Daha sonra fedailerin konumunu ve alanı harita üzerinde açıkladı.⁴⁴⁰

Akşam karanlığında, Elie Hubeyka komutanlığında bulunan Ketaib kuvvetleri Sabra ve Şatilla kamplarına yoğun bir şekilde saldırmaya başladı. Bunun yanında İsrail uçakları Sabra ve Şatillaya aydınlatma bombaları atarak Ketaib kuvvetlerine lojistik destek sağladı.⁴⁴¹ Ayrıca İsraililer evleri yıkmaları için askeri araç ve buldozerler sağladı. Yaralanan askerlere yardım etmek için sağlık çalışanlarına da

⁴³⁶ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e*, s. 259; Emnun Kapeliuk, *a.g.e*, s. 37-38

⁴³⁷ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e*, s. 131.

⁴³⁸ Safa Zeytun, "*Meczaratü Sabra ve Şatilla*", s. 11. <https://www.kutubpdfbook.com/book/-/كتاب-صبرا-شاتيلا-المذبحة-١٦-١٧-١٨-أيلول-سبتمبر-١٩٨٢> /read (Erişim 17. 11. 2018).

⁴³⁹ Muhammed Surur Zeynelabidin, *a.g.e*, s. 164.

⁴⁴⁰ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e*, s. 259; Emnun Kapeliuk, *a.g.e*, s. 36-37.

⁴⁴¹ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e*, s. 123.

,ayrıntılı harita ve hava fotoğraflarıyla, destek sağlandı. Böylece 38 saatten fazla süren katliam saldırısı başladı.⁴⁴²

Katliamdan kurtulanların ifadesine göre; katliamın ilk saatlerinde Ketaib kuvvetleri yüzlerce insanı öldürdü. Hareket eden herkesi vuruyorlardı, evlerin kapılarını kırıyor ve akşam yemeğine hazırlanan ailelerin tüm fertlerini öldürüyorlardı. Birçokları uyku kıyafetlerinde öldürüldü. Üç dört yaşındaki çocukları ve hatta kundakta üzeri örtülerle örtülmüş yeni doğan çocukları dahi öldürdüler. Katiller sadece öldürmekle yetinmeyip onların organlarını kesiyordu. Çocuk ve bebeklerin kafalarını duvara çarparak parçalıyorlardı. Kadınlara ve genç kızlara önce tecavüz edip ardından katlediyorlardı . Bazen de erkekleri evin dışına sürükleyerek sokağın ortasında vurup öldürüyorlardı.⁴⁴³

Güvenilir kaynaklar bu katliam hakkında şöyle demiştir: Kuşkusuz Sabra ve Şatilla kampları içinde kesici aletlerin, ateşli silahların ve evlerin yıkılmasının kullanıldığı çeşitli ölüm şekilleri meydana geldi. Katliamdan kaçmayı başaran tanıklar; katliamın Sabra ve Şatilla kamplarında bulunan tüm canlıları içerdiğini ve hatta kedilerin, köpeklerin ve atların bile öldürüldüğünü belirtmişlerdir.⁴⁴⁴

Ketaib Partisi savaşçıları öldürdüklerini, cinsiyetlerine göre sınıflandırıyorlardı. Katiller, Lübnanlı erkek ve kadınlardan Filistinlilerden ve Filistinli olmayanlardan uzak durmalarını istiyordu. Daha sonra erkekler ve kadınlar birbirinden ayrılıyor ve yaşları ne olursa olsun erkekler hemen öldürülüyordu.⁴⁴⁵ Sabra ve Şatilla kamplarında hayatta kalan birçok kadın, kampın dışındaki İsrail kontrol noktalarına kaçmaya çalışmıştı. Ancak İsrail askerleri onları Sabra ve Şatilla kamplarına dönmeye zorladı.⁴⁴⁶

Katillere Sabra ve Şatilla kamplarından çekilmeleri emredildiğinde, katliamın failleri cesetleri gizlemek ve evleri yıkmak için buldozerler kullandı.⁴⁴⁷ Daha sonra kamplarda hayatta kalanları, Gazze hastanesi sağlık personelini ve bazı yabancıları

⁴⁴² Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e*, s. 262.

⁴⁴³ Muhammed Surur Zeynelabidin, *a.g.e*, s. 113.

⁴⁴⁴ El-Mektebetü'l-Hadise Li't-Tibaati ve'n-Neşr, *a.g.e*, s. 170.

⁴⁴⁵ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e*, s. 262.

⁴⁴⁶ El-Mektebetü'l-Hadise Li't-Tibaati ve'n-Neşr, *a.g.e*, s. 62.

⁴⁴⁷ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e*, s. 129.

topladılar. İçlerinde bulunan Filistinlileri öldürdükten ve onları Sabra ve Şatilla kamplarındaki Spor kentinin girişine sürükleyerek götürdüler. Geriye kalanlar ise İsrail soruşturmasına maruz kaldılar. Bazıları daha sonra serbest bırakıldı ve bazıları da katiller tarafından başka yerlere götürüldü. Bir süre sonra, Naameh, eş-Şuvayfiyat bölgesinde ve Beyrut Uluslararası Havalimanı batısında bulunan çöplükte cesetler ortaya çıkmaya başladı.⁴⁴⁸

Katliam 18 Eylül 1982’de sona erdi ve yüzlerce kişi öldü. Kurtarma ekiplerinin karşılaştığı birçok zorluktan dolayı ölenlerin sayısında farklılıklar vardır. Uluslararası Kızıl Haç Örgütü; kurtarma ekipleri gelmeden önce gömülen cesetler hariç ölü sayısını yaklaşık 2750 kişi olarak kaydetti. Lübnan Kızıl Haç’ı ise ölenlerin 4000-4500 kişi olduğunu kaydederken Yaser Arafat, ölenlerin yaklaşık 5000-6000 kişi arasında olduğunu söyledi.⁴⁴⁹ ABD istihbarat kaynakları, ölenlerin sayısının yaklaşık 4000’e ulaştığını söyledi.⁴⁵⁰

Buna ek olarak, Sabra ve Şatilla ölülerini gömmekle görevli olan Selman el-Halil şöyle dedi: “Sadece ben 6000 beden namazını kıldım. Namaz kılamadığım ve buldozerlerin gömdüğü 2000 ceset vardır. Toplu olarak gömülen cesetler, Şatilla girişinde etrafı duvarlarla çevrili olan mezarlıkta bulunmaktadır.”⁴⁵¹

Sabra ve Şatilla katliamları ardından İsraili askerler Beyrut’tan, 22 Eylül’de Batı Beyrut’tan çekilmeye başladılar. Ertesi gün, Beşir el-Cemil’in ağabeyi Emin el-Cemil 80 oyundan 77 oyunu alarak Lübnan devlet başkanlığına atandı. Böylece Emin El-Cemil, Lübnan Cumhuriyeti bağımsızlığından bu yana seçilen yedinci Cumhurbaşkanı oldu. İsrail askerlerinin Batı Beyrut’tan çekilmesiyle uluslararası güçler Beyrut’a gelmeye başladı. Beyrut havaalanına ve çevresine yaklaşık 1500 Amerikan askeri konuşlandı. Ayrıca İtalya birlikleri Filistin kamplarının olduğu bölgelere konuşlanarak yayıldı. Fransız birlikleri Batı Beyrut ve Al-Hamra

⁴⁴⁸ Eşref İbrahim el-Kassas , *a.g.e.*, s. 263.

⁴⁴⁹ Yasir Ali, *el-Mecazir el-İsrailiyye bihakki’s-Şa’b el-Filistinî*, 1.bs., (Beyrut: Merkez ez-Zeytuna Li-Dirasat ve Lil-İstişârat, 2009), s. 61-62.

⁴⁵⁰ Eşref Mahmud Süveyd, *a.g.e.*, s. 132.

⁴⁵¹ Muhammed Surur Zeynelabidin, *a.g.e.*, s. 90.

caddesinde konuşlandırılmıştı ve daha sonra lojistik destek için sembolik bir İngiliz kuvveti de kente ulaştı.⁴⁵²

3.1.3.Katliama Karşı Tepkiler

Sabra ve Şatilla katliamı tehlikeli bir olay ve çağdaş tarihin en vahşi olaylarından biridir. Binlerce Filistinli mülteci (kadın, yaşlı veya çocuk denilmeden) silahsız ve korunmadan yoksundu ve hepsi vahşice öldürüldü. Bu korkunç cinayet, dünyada kınama ve nefret dalgasına neden oldu.

3.1.3.1.Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Tepkisi

Yaser Arafat, Tunus'ta Fransız elçilerle yaptığı görüşmede, Sabra ve Şatilla katliamı esnasında, Filistin kamplarındaki ve Lübnan'daki Filistinli, sivillerin İsrail ve Ketaib misillemesine maruz kalmasından endişe duyduğunu belirtti.⁴⁵³

FKÖ liderleri, İsraililerin 15 Eylül'de Batı Beyrut'u işgaline şaşırılmışlardı. Zira daha önce belirtildiği gibi, ABD elçisi Philip Habib tarafından resmi olarak imzalanmış ve anlaşma garantiye alınmıştı. Anlaşma Lübnan'daki Filistinli sivillerin ve Filistin kamplarının korunmasını sağlamaktaydı. FKÖ'nün siyasi departman başkanı Faruk Kaddumi, İsrail'in Batı Beyrut'a işgalini kınadığını açıkladı. Ayrıca, eski Başbakan Saib Selam da İsrail'in Batı Beyrut işgalini kınadı.⁴⁵⁴

FKÖ liderliği ve birçok ülkede konuşlandırılmış olan ona bağlı üyeler Sabra ve Şatilla'daki korkunç katliamın haberini aldı. Bu olaydan dolayı Filistinliler, katliamın sorumluları olan İsrail ve ABD'ye tepki gösterdi.⁴⁵⁵

Yaser Arafat, Sabra ve Şatilla kamplarında Filistinli sivillere yönelik katliamları durdurmak için François Mitterrand'a (1916-1996) mektup göndererek müdahale etmesini istedi. Ayrıca Sovyet Devlet Başkanı Leonid Brejnev'e (1906-

⁴⁵² Helena Koban, *a.g.e.*, s. 91, 189; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s 561.

⁴⁵³ Beyan el-Hut, *Sabra ve Şatilla Eylül 1982*, 1.bs., (Beyrut: müessesetü dirasat Filistinîyye, Nisan 2003), s. 570.

⁴⁵⁴ Emnun Kapeliuk, *a.g.e.*, s. 32.

⁴⁵⁵ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e.*, s. 268.

1982), Suudi Arabistan Kralı Fahd'a ve Papa II. John Paul'a da Filistinlilere yönelik katliamları hemen durdurmaları için mektup gönderdi.⁴⁵⁶

Bunun yanı sıra, FKÖ İcra Kurulu, İsrail işgalinden sonra Batı Beyrut'ta meydana gelen ciddi olayları tartışmak üzere 19 Eylül'de Şam'da acil toplantı yaptı. Özellikle İsrail kuvvetlerinin Filistin kamplarında yaptığı katliamlar ele alındı. Toplantının ardından İcra Kurulu, bütün devletlerden, BM'den, uluslararası kurumlardan ve uluslararası kamuoyundan İsrail'in Batı Beyrut'ta işlediği suçları durdurmalarını ve bu suçu işleyenleri cezalandırarak sorumluluklarını yerine getirmeleri çağrısında bulunan bir bildiri yayınladı.⁴⁵⁷

Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'ne İsrail'e BM tüzüğü'nün VII. bendini uygulaması için çağrıda bulundu. Bunun yanı sıra, uluslararası sözleşmeleri ihlal ettiği ve savaş suçu işlediği için İsrail'in BM'den çıkarılmasını talep etti. Yürütme Komitesi Fransa, İtalya ve ABD'ye, çok uluslu güçleri, İsrail'in Lübnan'dan çekilinceye değin bölgeye asker göndermeleri için çağrıda bulundu.⁴⁵⁸

Ancak Yaser Arafat dahil olmak üzere FKÖ liderlerinin Sabra ve Şatilla katliamını gerçekleştiren Ketaib Partisine doğrudan suçlama yapmadıkları, bütün deliller ve işaretler katliamın İsrail'in rehberliği ve koruması altındaki Ketaib Partisi savaşçıları tarafından yapıldığını göstermesine rağmen sadece İsrail'i katliam yapmakla suçlamaları ilginçti.⁴⁵⁹

Buna karşılık birkaç muhalif, FKÖ yönetimindeki Yaser Arafat'ı, Sabra ve Şatilla katliamlarındaki el-Fetih hareketinin politikasını sebebiyle eleştirdi.⁴⁶⁰

3.1.3.2.Lübnan'ın Tepkileri

Lübnan'ın tepkilerine gelince, kişiler ve partiler doğrudan sorumlu tarafı suçlamadan olayı kınayarak tepki göstermişlerdir. Hatta bu durum küçük Hıristiyan gruplar olan Lübnan Kurtuluş Cephesi ve Sedir Muhafızları Birliği tarafından

⁴⁵⁶ El-Mektebetü'l-Hadise Li't-Tibaati ve'n-Neşr, *a.g.e*, s. 170.

⁴⁵⁷ Cabir Süleyman, "Melamihu'l-Merhaleti Ba'de Beyrut", *Mecelletü Şuûn Filistiniyye*, S.132-133, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, Kenun evvel (Ekim) 1982), s. 138.

⁴⁵⁸ *a.y*, s. 138.

⁴⁵⁹ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e*, s. 134.

⁴⁶⁰ Usame Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 374.

neredeşye memnuniyetle karşılanmıştır. “Kemîl Şemûn” şiddet olaylarını kınayarak ve reddederek katliamdan Ketaib Partisini sorumlu tutmuş fakat, Ketaib Partisi savaşıçılarının katliama karıştığını reddetmiştir.⁴⁶¹

Ayrıca Emin el-Cemil’de, Sabra ve Şatilla kamplarındaki katliam kınadı. Ancak, bu katliamın Ketaib Partisi savaşıçıları tarafından Sabra ve Şatilla kamplarında gerçekleştirildiğini itiraf etmedi. Çünkü bu katliamı tanınması demek Lübnan devlet başkanı olma umudunu ortadan kaldırmak demektir.⁴⁶² Ayrıca Sünni liderler Sabra ve Şatilla katliamını kınayarak Hıristiyanlar gibi İsrail’i katliamdan sorumlu tuttular.⁴⁶³ Eski başbakan olan Saib Selam, İsrail’in Batı Beyrut işgalini kınadı. Saib Selam, FKÖ’nün Beyrut’tan ayrılmasına yol açan anlaşmada arabulucu rolünü üstlenmişti.⁴⁶⁴

Öte yandan, tüm Lübnan kuvvetleri, partileri ve hareketleri, Lübnan saflarındaki bölünmeyi engellemek için Ketaib partisi savaşıçılarının Sabra ve Şatilla katliamına katılımını gizlemeye çalıştı. Öyle ki Saib Selam, 19 Eylül’de katliamla Ketaib partisi savaşıçılarını suçlamasına rağmen şöyle dedi: “Ketaib savaşıçılarının, Sabra ve Şatilla kamplarında olanlarla ilgisi yoktur.” Bunun yanı sıra, Sabra ve Şatilla katliamı için tüm Lübnan partilerini ve İsrail yanlısı Güney Lübnan Ordusu savaşıçılarını suçladı.⁴⁶⁵

Suriyeli, Sünni ve Sol partiler, Ketaib Partisi ve FKÖ dahil olmak üzere Sabra ve Şatilla kamplarındaki katliamda Ketaiblerin oynadığı rolü yok etmek için çaba gösterdiler. Buna göre, askeri savcı Es’ad Cermanus tarafından resmi olarak yürütölen Lübnan soruşturması, katliamın failleri hakkında tavsiye ve karar vermeden durdu. Ayrıca Es’ad Cermanus, Lübnanlı tanıkların dinlenmelerini için engellemiş ve çağrılmalarını reddetmiştir. Kasıtlı olarak, Lübnan makamları Sabra ve Şatilla katliamının faillerinin ifşa edilmesini engellemek ve olayın üstünü örtmek için rol oynadılar.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e.*, s. 272.

⁴⁶² Ze’ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 131.

⁴⁶³ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 232.

⁴⁶⁴ Emnun Kapeliuk, *a.g.e.*, s. 32.

⁴⁶⁵ Ze’ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 134; Alan Minarg, *a.g.e.*, s. 434.

⁴⁶⁶ Ze’ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 134.

3.1.3.3.İsrail'in Tepkileri

Sabra ve Şatilla katliamı, İsraililerin toplulukları ve eğilimleri arasında farklı tepkilere neden oldu. Bu tepkiler öğrencileri, üniversite profesörleri, bakanları, Knesset parlamentosu üyelerini, çeşitli siyasi partileri, siyasi hareketleri, basını, yurtdışındaki Yahudi lobilerini ve hatta İsrail'deki sıradan insanları içermekteydi. İsrail'de Tel Aviv'deki (Sahatü'l-Melik) Kral Meydanı'nda toplu gösteriler yapıldı. Göstericilerin sayısı yüz binlerle tahmin edilmekteydi. Göstericiler katliamla ilgili bir soruşturma komisyonu kurulmasını istedi.⁴⁶⁷

Katliam hakkında yaptığı açıklamada, İsrail Başbakanı Menahem Begin, katliam hakkında hiçbir bilgisi olmadığını ve ilk defa BBC Radyosu aracılığıyla duyduğunu açıkladı. Bunun yanı sıra, İsrail Dışişleri Bakanlığı, Sabra ve Şatilla katliamlarından bir gün sonra haberleri olduğunu ve İsrail'in katliamı kınadığını açıkladı.⁴⁶⁸

Sabra ve Şatilla mülteci kamplarındaki katliamı tartışmak için 19 Eylül'de düzenlenen İsrail hükümetinin bir toplantısında, Ariel Şaron ve bazı İsrail ordu komutanları, Ketaib savaşçılarının Sabra ve Şatilla kamplarına İsrail ordusuyla koordinasyon içinde girdiklerini ve katliamdan haberdar olduklarında Ketaib Partisi savaşçılarından kamplardan çekilmelerini istediklerini söylediler.⁴⁶⁹

Sabra ve Şatilla katliamının ardından kurulan komite de, İsrail Savunma Bakanı Ariel Şaron ve kurmay başkanı Rafael Eitan'dan İsrail ordusundan istifalarını takdim etmelerini istedi.⁴⁷⁰

3.1.3.4.Arapların Tepkileri

Bütün Arap halkı ve resmi çevreler, İsrail'in Sabra ve Şatilla kamplarındaki Ketaib işbirlikçileri ile işlediği çirkin katliamı oy birliğiyle kınadı. Ayrıca Sabra ve Şatilla katliamı kurbanları için Arap ülkeleri genel yas ilan etti.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ Şeymun Şifer, *a.g.e.*, s. 230-233, 250-252.

⁴⁶⁸ Safa Zeytun, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁶⁹ Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, *a.g.e.*, s. 132.

⁴⁷⁰ Rafael Eitan, *a.g.e.*, 169.

⁴⁷¹ El-Mektebetü'l-Hadise Li't-Tibaati ve'n-Neşr, *a.g.e.*, s. 172.

En belirgin tepki Arap Birliği tarafından geldi. Arap Birliği genel sekreteri eş-Őazilf Klibi, çok uluslu kuvvete katılan  yabancf ülkenin bykelleriyle bir araya geldi. Onlarla birlikte Beyrut'ta bu güçlerin belirlenen zamanından önce ayrılması kararının nedenlerini tartıŐtılar. 22 Eylül konferansının ardından Arap DıŐıŐleri bakanları "İsrail'in katliamdan doğrudan sorumlu olduğunu" belirtti. Ayrıca, ABD'ye ahlaki sorumluluk yüklediler. Konferansa katılanlar, her yıl 17 Eylül'de Arap lkelerinde resmi yas tutmaya, ayrıca ABD'ye katliamla ilgili bildiri takdim etmeye karar verdi.⁴⁷²

Birçok Arap lkesi katliamı kınadı. Tunus, İsrail'in Filistinlilere karşı yaptığı katliamı kınadı. Ayrıca, Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba, Tunus'un Filistin halkını desteklediğine dair vurgu yaptı. Cezayir hükümeti, Kurban bayramı kutlamalarını durdurma kararı aldı. Bunun yanında İsrail kuvvetlerini Beyrut'tan çekilmeye çağırdı. Güney Yemen  gün resmi yas ilan etti ve Devrim'in 20. Yildnm anma törenlerini iptal etti.⁴⁷³

Sabra ve Şatilla kamplarındaki katliamın ardından, İsrail ile ilişkileri olan tek Arap lkesi Mısır, İsrail'de bulunan büyükelçisi Sa'd Murtaza'yı meydana gelen olayları istişare etmek için Kahire'ye çağırdı. Mısır hükümeti tarafından yapılan bu hareket karşısında İsrail'in endişesi gözden kaçmadı.⁴⁷⁴

3.1.3.5.Uluslararası Tepkiler

BM Güvenlik Konseyi 20 Eylül'de iki karar aldı. Aldığı ilk kararında; İsrail'in Batı Beyrut'u işgal etmesi ve Lübnan'ın başkentinden çekilmesini talep etti. İkinci karar ise, Sabra ve Şatilla kamplarındaki katliamı kınadı ve Lübnan'da BM gözlem kuvvetlerinin kurulmasını istedi. Ayrıca, BM Genel Kurulu, 25 Eylül'de muhalefet veya çekimsiz oy kullanılmadan 137 ülkenin çoğunluğuyla Güvenlik Konseyi'nden bir komite oluŐturmasını, Sabra ve Şatilla katliamının incelenmesini istedi.⁴⁷⁵

⁴⁷² EŞref İbrahim el-Kassas, *a.g.e*, s. 271.

⁴⁷³ *a.y*, s. 271.

⁴⁷⁴ El-Mektebetü'l-Hadise Li't-Tibaati ve'n-Neşr, *a.g.e*, s. 130.

⁴⁷⁵ *a.y*, s. 129-132.

ABD, FKÖ'ye verdikleri taahhütlerin güvenilirliğinin dünyada sorgulanabilir hale geldiğini düşünmüştü.⁴⁷⁶ ABD Başkanı Ronald Reagan, Sabra ve Şatilla kamplarındaki katliamı kınadı. Ayrıca Washington'daki İsrail'in büyükelçisini çağırarak İsrail'in güçlerini derhal Batı Beyrut'tan çekmesi konusunda İsrail'i uyardı.⁴⁷⁷

Avrupa'nın katliama tepkisinin çerçevesinde; Avrupa Topluluğu Bakanlar Komitesi, İsrail'in Sabra ve Şatilla kampları sakinlerine karşı yaptığı acımasız ve çirkin katliamdan üzüntü duyduğunu dile getirdi. Komite bu olayla ilgili yayınlanan bir bildiri; "Masum insanları öldüren bu çirkin ve korkunç suçu kınıyoruz" dedi. Ayrıca Avrupa Ortak Pazarı, Beyrut'taki Filistinli sivillerin katledilmesiyle şok geçirdiğini ve bu durumun iğrenç olduğunu ifade eden bir bildiri yayınladı. Bunun yanı sıra, Avrupa Ortak Pazarı, İsrail kuvvetlerinin bölgeden derhal çekilmesini istedi.⁴⁷⁸

Sabra ve Şatilla katliamlarına karşı Türkiye'nin uluslararası platformda gösterdiği tepki sert olmuştur. BM'nin 37. Genel Kurulu'nda konuşan Bakan Türkmen, yaşananlar karşısında İsrail'in tutumunu şu ifadelerle eleştirmiştir: "Sabra ve Şatilla kamplarındaki kitlesel ölümlerden dolayı İsrail'in sorumluluğu inkâr edilemez. İsrail, politik ihtiraslarına ulaşabilmek için hiçbir vicdani değere bağlı olmadan hareket ettiğini göstermiştir."⁴⁷⁹

3.2.1983'te Filistin Kurtuluş Örgütü'nde Bölünme Krizi

FKÖ hizipleri arasındaki bölünme krizinin nedeni FKÖ liderliğinin Philip Habib ile anlaşarak Lübnan'dan çıkması kararıdır. Bu bölünme aynı zamanda Fetih hareketinde meydana gelmişti. Bu anlaşmazlıklar Şubat 1983'te Ulusal Konsey'in on altıncı oturumunun bitiminden birkaç hafta sonra açık bir şekilde ortaya çıkmaya başladı.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ Helena Koban, *a.g.e.*, s. 188.

⁴⁷⁷ Alan Minarg, *a.g.e.*, s. 431.

⁴⁷⁸ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e.*, s. 272-273.

⁴⁷⁹ Erkan Ertoşun, Türkiye'nin Filistin Politikasında ABD ya da AB Çizgisi: Güvenlik Etkeninin Belirleyiciliği, C,7, S 28, (Uluslararası Hukuk ve Politika, 2011), s. 75.

⁴⁸⁰ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e.*, s. 318.

3.2.1. Filistin Kurtuluş Örgütü'ndeki Bölünme Nedenleri

FKÖ Beyrut'tan ayrıldıktan sonra Filistin sahnesinde iki akım ortaya çıktı. Bunlar şunlardır:

Birinci akım: Yaser Arafat ve yardımcılarının akımlarıdır. Bu akım Filistin meselesinin barışçıl çözümünü Arap-İsrail çatışmasında yeni bir yöntem ele aldı. Bu akıma göre, İsrail ile müzakere etmek ve onu tanımak Filistin meselesine çözüm bulmanın en iyi yolu olarak gözükmektedir.

İkinci akım: Ulusal, emperyalist, Siyonist ve Arap gericiliğine düşman olan akımdır. Bu yaklaşım, düşmanla çatışmayı bir varoluş meselesi olarak görür. Bu yaklaşım, Filistin Ulusal anlaşmalarına ve silahlı mücadeleye bağlı kalarak İsrail'i herhangi bir şekilde tanımayı reddeden, Yaser Arafat ve yardımcılarını ise mevcut Filistin Ulusal konsensüsünden sapanlar olarak görür.⁴⁸¹

FKÖ kuvvetlerinin Beyrut'tan çıkarılmasından bir gün sonra ABD Başkanı Ronald Reagan, Eylül 1982'nin başlarında Ortadoğu barış girişimini başlattı. Onun girişimini şöyle özetlemek mümkündür:

1. Batı Şeria ve Gazze kesimlerinde Filistinliler için özerklik kurulması.
2. İsrail müzakerelerine Ürdün ve Filistinlileri FKÖ adından bahsetmeden dahil etmektir. Çünkü ABD onları Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanımamaktadır.
3. Filistin yönetimi için özerk alanlarda serbest ve adil seçimler yapmak.⁴⁸²

FKÖ hizipleri, ABD Başkanı'nın formülasyondaki bu girişimi özetlemek için "yedi (lâ) hayır" ismini kullandı. Bunlar; FKÖ için hayır, Filistin devleti için hayır, kendi kaderini tayin etme hakkına hayır, yerleşim yerlerini kaldırmaya hayır, Kudüs'ü Arap egemenliğine iade etmeye hayır ve İsrail'in Filistin topraklarından tamamen çekilmesine hayır!⁴⁸³

⁴⁸¹ Gazi Hüseyin, *a.g.e*, s. 273.

⁴⁸² Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kıyan*, *a.g.e*, s. 312.

⁴⁸³ Gazi Hüseyin, *a.g.e*, s. 272-273.

Buna göre, FKÖ hizipleri, ABD Başkanı Ronald Reagan'ın barış için girişimini reddetti. Ayrıca FKÖ İcra Komitesi, girişimi reddettiğini açıkladı. Çünkü ABD, FKÖ'yü Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanımazken, Yaser Arafat girişimin üzerinde inşa edilecek bazı olumlu noktalar gördü.⁴⁸⁴

9 Kasım 1982'de Fas'ın Fes şehrinde düzenlenen 12. Arap Zirvesi'ne katılanlar, Filistin meselesinin çözümüne ilişkin projelerini açıkladılar. Daha sonraları "Arap Barış Projesi" olarak bilinen ve sekiz noktadan oluşan bu projede şunları içermektedir:

1. İsrail'in Kudüs dahil olmak üzere 1967'de işgal ettiği tüm Arap topraklarından çekilmesi.
2. 1967'den sonra Arap topraklarında, İsrail'in kurduğu yerleşim yerlerinin kaldırılması.
3. Filistin'deki Kutsal yerlerde tüm dinler için ibadet ve dini vecibeleri serbest bir şekilde yapma garantisi.
4. Filistin halkının kendi kaderini tayin etme ve devredilmez haklarını kullanma hakkının, tek meşru temsilcisi olan FKÖ'ye verilmesi ve Filistinli mültecilerden geri dönmek istemeyenlere tazminat ödenmesi.
5. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin geçiş dönemi süresi içinde birkaç aydan fazla olmamak şartıyla BM himayesinde tutulması.
6. Kudüs başkent olmak üzere bağımsız bir Filistin devletinin kurulması.
7. Güvenlik Konseyi'nin, bağımsız Filistin devleti de dahil olmak üzere, bölgenin tüm ülkeleri arasında barış garantisi sağlaması.
8. Güvenlik Konseyi'nin bu ilkelerin uygulanmasını sağlaması.⁴⁸⁵

Arap Barış Projesini, FKÖ hizipleri arasında destekleyen ve muhalefet eden farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu durum FKÖ'deki ayrılıkları derinleştirmiştir. FKÖ liderliği, Arap Barış Girişimini kabul etmesine rağmen birçok Filistinli birlik, Arap Barış girişiminin yedinci maddesini reddetmiştir. Bu reddeden hizipler

⁴⁸⁴ a.y, s. 272-273.

⁴⁸⁵ Usame Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e*, s. 343-344.

arasında; FHKC, FHKC-GK, As-Sâ'ikâ Örgütü⁴⁸⁶, (Cephetü'n-Nidal eş-Şa'bî) Halk Mücadelesi Cephesi⁴⁸⁷ bulunmaktadır.⁴⁸⁸

FKÖ hiziplerinin Arap barış girişimini reddetmesine ek olarak, barış yanlısı Yahudi kuvvetleriyle Filistinliler arasındaki ilişkiler FKÖ için geniş bir tartışma konusu yarattı. FKÖ hiziplerin çoğu, El Fetih hareketi dışında, herhangi bir Yahudi siyasi gücüyle bağlantı kurmayı, hatta FKÖ ile Filistin halkının kendi kaderini tayin ve devlet olma hakkı kabul edilse bile, reddetme kararı aldı. Ancak Yahudi güçleriyle temaslara karşı olunmasına rağmen, El Fetih hareketi liderliği bu temaslara devam etti.⁴⁸⁹

1982'de Yaser Arafat'ın Ürdün'e yaptığı ziyaret, FKÖ'de anlaşmazlıkların artmasına neden oldu. Zira Yaser Arafat'ın bu ziyaretin arka planında Ürdün Kralı Hüseyin Bin Talal ile uzlaşmayı pekiştirmekti. Ziyaret esnasında, İsrail ile müzakere etmek üzere FKÖ ve Ürdün'ün ortak bir heyet kurması kararlaştırıldı. FKÖ hizipleri Yaser Arafat'ın bu ziyaretini ulusal birlikten çıkış olarak saydı.⁴⁹⁰

Sonuç olarak, Filistin devriminin genel başkanı olan Yaser Arafat'ın kendi başına karar almasına karşılık, FKÖ'ye bağlı bazı hizipler Cezayir'de yapılacak olan Filistin Ulusal Konseyi'nin 16. Oturumunu boykot etme çağrısında bulundu. Boykot çağrısında bulunan hizipler şunlardır: FHKC, FHKC-GK, As-Sâ'ikâ Örgütü, FDHKC ve (Cephetü'n-Nidal eş-Şa'bî) Halk Mücadelesi Cephesi'dir. Daha sonra bu hizipler, 16 (Kenun Sani) Ocak 1983'te Trablus şehrinde yaptıkları bir toplantıda duruşlarını açıkladılar ve 1967'de düzenlenen Hartum Konferansının kararlarına bağlılıklarını vurguladılar. İsrail ile müzakereye, İsrail'i tanımaya ve barışa hayır dediler. Vurguladıkları noktalar aşağıdaki gibidir:

⁴⁸⁶ As-Sâ'ikâ Örgütü: Filistin Kurtuluş Örgütü'nün üyesi olup 1967 yılında kurulan ve Suriye liderliğindeki Baas Partisinin Filistin şubesiyle bağlantılıdır. Savaş başlangıcında Halk Kurtuluşu diye adlandırılırdı. Bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, "As-Sâ'ikâ Örgütü," <https://www.palestinapedia.net/اطلاعات-حرب-التحرير-الشعبية/> (Erişim 04. 12. 2018).

⁴⁸⁷ Halk Mücadelesi Cephesi: (Cephetü'n-Nidal eş-Şa'bî) Filistin Kurtuluş Örgütü'nün hiziplerinden olup 1967 yılında kurulan Filistin militan hiziptir. Bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, (Cephetü'n-Nidal eş-Şa'bî) "Halk Mücadelesi Cephesi," <https://www.palestinapedia.net/جبهة-النضال-الشعبى-اللسطينى/> (Erişim 04. 12. 2018).

⁴⁸⁸ Cabir Süleyman, *a.g.e.*, s. 133.

⁴⁸⁹ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kiyân*, *a.g.e.*, s. 318.

⁴⁹⁰ Usame Ebu Nahl ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 370.

1. Ulusal tüzüğe, Ulusal Konseyi'nin kararlarına ve FKÖ'nün siyasi programına bağlı kalmak.
2. Arap barış girişiminin ve Ronald Reagan girişiminin reddedilmesi, çünkü bu planlar Filistin halkının haklarını görmezden gelmektedir.
3. Ürdün'ün Filistin halkını temsil etme görevini reddetmek.
4. Camp David sözleşmesini iptal etmediği sürece Mısır ile ilişki kurmayı reddetmek.
5. Suriye ile FKÖ hizipleri arasındaki ilişkileri güçlendirmek.⁴⁹¹

Filistin Ulusal Konseyi'nin on altıncı oturum tarihi ve FKÖ'nün birkaç grubu tarafından boykot edilince meşruiyet sorunu başlamıştı. Bunun üzerine Yaser Arafat, FHKC ve FDHKC'yi Cezayir'deki Filistin Ulusal Konseyi'nin on altıncı oturumuna katılmaya ikna etme girişimlerine başladı. Ronald Reagan Girişimi, Arap Barış Girişimi ve Mısır ile Ürdün ilişkiler noktaları üzerinde bu gruplarla anlaşmayı başardı.⁴⁹²

Sonuç olarak, Filistin Ulusal Konseyi'nin on altıncı oturumu 14-22 Şubat 1983'te Cezayir'de yapıldı. Ancak Ulusal Konseyi'nin on altıncı oturumunun kararları Filistin Ulusal tüzüğünden uzaklaşınca, Filistin siyasi beyanlarında sabit olan kurtuluş ve silahlı mücadele gibi ifadeler değerini kaybetti. Örneğin bazı ifadeler açık bir şekilde değişti. "Filistin halkının devredilemez ulusal hakların yenilenmesi" ifadesi yerine, "kendi kaderini tayin hakkı dahil meşru ulusal haklar" olarak değiştirildi. Oturumun kararlarından biri, Ürdün ile bir konfederasyon kurulması ve sözde İsrail demokratik güçleriyle diyalog ilkesinin kurulmasıydı.⁴⁹³

Cezayir'deki Filistin Ulusal Konseyi'nin on altıncı oturumunun bitiminden sonra FKÖ'deki durum önemli ölçüde kötüleşti.

El Fetih hareketindeki iç kriz daha da şiddetlendi, ayrılımlara ve çatışmalara kadar ulaştı. Buna ek olarak, Yaser Arafat'ın Aralık 1983'te Trablus'tan ayrılmasının ardından, daha sonra ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız, Mısır ziyareti ve Mısır

⁴⁹¹ Gazi Hüseyin, *a.g.e.s.* 281-282.

⁴⁹² *a.y.*, s. 282; Reşide Mehran, *a.g.e.*, s. 291.

⁴⁹³ Abdullah Berhem, "Salah Münazzametü Tahrir İşkaliyyetü el-Heykeliyye ve'l-Bernamic", (yüksek lisans tezi, En-Necah el-Vatani Üniversitesi, 2007), s. 61.

Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ile yaptığı görüşme FKÖ'nün bütün kesimlerinde şok etkisi yarattı. Daha önce de belirtildiği gibi, İsrail ile Camp David anlaşmasını iptal etmediği sürece Mısır ile herhangi bir temas kurulması reddedilmişti.⁴⁹⁴

FKÖ hizipleri program üzerinde anlaşmaya varamadıklarından dolayı Filistin arenasında üç Filistinli topluluk ortaya çıktı. Bu topluluklar şunlardır:

Kabul topluluğu: Yaser Arafat, El Fetih Merkez Komitesi ve Arap Kurtuluş Cephesi'ni içermektedir.⁴⁹⁵

Ulusal İttifak topluluğu: As-Sâ'ikâ Örgütü, Fetih el-intifada, FHKC-GK ve (el-Hizb eş-Şuyuî es-Sevrî) Devrimci Komünist Partisini içermektedir. Bunlara ek olarak, Filistin Ulusal Konseyi Başkanı Halid el-Fahûm ve İcra Kurulu sözcüsü Abdülmuhsin Ebu Müberrir'i de kapsamaktadır.

Demokratik İttifak Topluluğu: FHKC, (el-Hızb eş-Şüyuyy el-Filistinyy) Filistin Komünist Partisi⁴⁹⁶ ve FDHKC'yi içermektedir.⁴⁹⁷

FKÖ hizipleri ile Lübnan'daki varlığı arasındaki uyumsuzluk büyük ölçüde yansıtılmış ve etkilenmiştir. Lübnan'daki Filistin halkı hassas ve açık bir ikileme siyasi referansların ve duruş kaybıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu çoğulculuk belirli bir siyasi alanında anlaşılabilir. 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgalini takiben örgütte sert bir tezatlık oluşmuştu ki Filistin siyasi alanındaki tepkiler ve özellikle Filistin hiziplerinin en büyüğü olan El Fetih'teki ayrılmalar bunun açık göstergesidir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kıyan*, a.g.e, s. 324.

⁴⁹⁵ Cephettü't-Tahrir el-Arabî/Arap Kurtuluş Cephesi: Filistin Kurtuluş Örgütü üyesidir. Küçük çapta Filistinli siyasi partisi olup Irak liderliğindeki Baas Partisi tarafından kontrol edilen, 1969'da Ahmed Hassan el-Bakr tarafından kurulan ve daha sonra Saddam Hüseyin başkanlık etmiştir. Bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " Cephettü't-Tahrir el-Arabî," <https://www.palestinapedia.net/التحرير-العربية-جبهة/> (Erişim 29. 12. 2018).

⁴⁹⁶ Filistin Komünist Partisi(el-Hızb eş-Şüyuyy el-Filistinyy): Merkezi Ramallah olup Marksist-Leninist düşüncesinde bir partidir. 20. Yüzyılın başlarında Filistin'de kurulmuş Filistin Komünist Partisi ve Ulusal Kurtuluş Birliği'nin tarihi ve teorik uzantısıdır. Bkz. el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " Filistin Komünist Partisi," <https://www.palestinapedia.net/الحزب-الشيوعي-الفالسطيني/> (Erişim 30. 12. 2018).

⁴⁹⁷ Gazi Hüseyin, a.g.e, s. 276.

⁴⁹⁸ Eşref İbrahim el-Kassas, a.g.e, s. 303-304.

3.2.2.El Fetih Hareketi İçindeki Bölünme

3.2.2.1.Ayrılığın Temelleri

El Fetih Hareketi kuruluşunda bu yana farklı unsurların ve farklı ideolojik akımların birleştirilmesine olanak sağlamıştır. Hareket, FKÖ'nün geri kalan hiziplerinden sahip olduğu özel avantajlarla değerlendirilmiştir. Fakat bu fikir çeşitliliği kimi zaman isyanlar ve ayrılma girişimleri biçiminde bazı olumsuzlukları da barındırmıştır. Bununla birlikte, bu olaylar hareketi felç etme ve FKÖ'yü küçültme boyutuna ulaşmamıştır.⁴⁹⁹

1970'teki Kara Eylül'ün olaylarından sonra anlaşmazlıklar belirginleşmeye başlamıştır. Bazı El Fetih liderleri, Aralık 1971'de Kahire'de düzenlenen üçüncü El Fetih hakeri konferansında Kara Eylül çatışmaları sırasında Yaser Arafat'ı ihmal ile suçlamıştır. Ayrıca, FKÖ'nün 1970'teki Kara Eylül olaylarında yaşadığı ezici yenilgiler nedeniyle El Fetih hareketinin bazı liderleri, Yaser Arafat'ın El Fetih ve FKÖ'nün başkanlığından ayrılması talebinde bulunmuştur. Ancak Yaser Arafat, El Fetih ve FKÖ'nün başkanlığından vazgeçmemiş ve El Fetih hareketi içindeki muhalefeti ya korkutarak ya da ortadan kaldırarak temizlemiştir. Muhalefetten geri kalanlar ise ya El Fetih'ten ayrılmış ya da siyasi ve fiziksel suikastlarla etkisiz hale getirilmiştir.⁵⁰⁰

1973 Ekim savaşından sonra statükonun kabulü, İsraililerle müzakere gerektiren, Filistin meselesinde aşamalı bir çözüm ortaya çıkarmıştır. Bu durumu reddedenler, El Fetih içinde siyasi saldırılarını makaleler, dersler ve konuşmalarla başlatmışlardır ve el Fetih içinde muhalefet bloğu oluşmaya başlamıştır. Irak'taki El Fetih Devrim Konseyi üyesi ve Irak'taki eski lideri olan Sabri el-Benna (Ebu Nidal) 1975 yılında ayrıldığını ilan etmiştir. Yeni hareketini (Fetih-doğru çizgi) diye adlandırmış, daha sonra Irak'taki El Fetih'i kendine bağlamıştır. 1976'da Lübnan'daki El Fetih hareketi'nden başka bir grup doğmuştur. 1977'nin sonlarında ayrılan bu örgüt (Fetih-Devrimci Konsey) adını taşımıştır. Birçok Avrupa ülkesinde El Fetih temsilcisi olan Ebu Nidal'ın hareketi Yahudi veya Amerikan organlarıyla

⁴⁹⁹ İsam Udvân, " Harake Fatih Tarih men el-İnşikakat," felesteen.ps/details/news/132009/-حركة فتح- تاریخ من-الانشقاقات-۳. (Erişim 21. 04. 2019).

⁵⁰⁰ Gazi Hüseyin, *a.g.e*, s. 160.

temas halinde olmakla; Said Hamami, İzzeddin Galleb, Naim Hıdır, İsam Sartâvi ve bunlara ek olarak Kuveyt'teki El Fetih görevlisi Ali Nasır Yasin gibi şahsiyetleri öldürmekle suçlanmıştır. 1976'nın sonlarında, El Fetih liderliği Yaser Arafat'ı temsil etmeye çalıştı. El Fetih'in yaklaşımına ve liderliğine muhalif olan bazı unsurları kısıtladı. Albay Said Muraga (Ebu Musa)⁵⁰¹ Güney Lübnan'daki Devrimci Kuvvetler komutanlığından alındı. Yerine Hacı İsmail Cebir getirildi. Ayrıca Albay Ebu Halid el-Umle altıncı Tabur Komutanlığı'ndan alındı. Bunun yanında, Yaser Arafat ve yardımcıları tarafından temsil edilen liderlik kontrol hareketi içinde muhalefet duygusu oluştu. Hareket içinde Yaser Arafat ve yardımcıları tarafından temsil edildiğine dair muhalefet duygusu oluştu.

Ardından 1977'deki Enver Sedat girişiminden sonra El Fetih'te tereddütlü bir tutum meydana geldi. Bunun üzerine 1978'de muhalifler, El Fetih isyanına karşı hazırlıklar için toplantılara başladı. Ebu Halid el-Umle daha önce Ürdün ordusunda yer alan solcu arkadaşlarını etrafında topladı ki bunların arasında 1968'in sonlarında El Fetih'e katılan Said Muraga (Ebu Musa), Muhammed el-Bedr (Ebu Mecdi) gibi önemli isimler de vardı. Bu kişiler başkalarıyla da irtibatla olmasına rağmen isyan başarısızlıkla sonuçlandı.⁵⁰²

3.2.2.2. Beyrut'tan Ayrıldıktan Sonra El Fetih Hareketi İçindeki Bölünme Nedenleri

Daha önce de belirttiğimiz gibi, FKÖ savaşçıları Beyrut'tan ayrıldıktan hemen sonra El Fetih içinde ayrılmalar başlamıştı. El Fetih hareketinde demokrasinin olmayışından dolayı Yaser Arafat siyasal, örgütsel ve finansal olarak bireysel kararlar almaktaydı. El Fetih hareketinden bir grup kadro ve liderlerinden bazıları Hareket Merkez Komitesinin kararlarını protesto ederek reddetmişti. Bölünmenin nedenleri aşağıdaki noktalarla özetlenebilir:

⁵⁰¹ Albay Said Muraga (Ebu Musa) (1927-2003): Filistinli bir politikacı ve El Fetih Sekreteri-İntifada, 1970 yılında Eylül olaylarından önce Fetih hareketine katılmadan önce Ürdün ordusunda bir subaydı. Lübnan iç savaşı ve İsrail'in Lübnan'ı işgalinde Filistinli askeri komutanlardan önemli biriydi. 1983 yılında Ebu Musa, Ebu Salih ve Ebu Halid el-Umle ile birlikte Fetih el-İntifada'yı kuranlar arasındaydı. Bkz. Said el-Muravaga, *filistin, Kadiyyatü Hayatî: Zikrayati ve Tecarübü fi's-Sevratü'l-Filistiniyye*, (Dar Ruvvad li't-tevzi' ve'n-Neşr, 2006).

⁵⁰² İsam Udvân, " Harake Fatih Tarih men el-İnşikakat," felesteen.ps/details/news/131501-حركةفتح-التاريخ-من-الانشقاقات-٢. html (Erişim 21. 04. 2019).

1. Yaser Arafat'ın önderliğindeki yönetimin El Fetih liderleriyle istişare etmeden, Siyonist olmayan Yahudi güçleriyle temaslar kurması El Fetih liderlerinin bazılarını kızdırmıştı.
2. Yaser Arafat, Filistin meselesinde barışçıl çözümü benimsemesi bunun yanında bu yaklaşımını Fetih hareketinde Kabul etmeyenlerin görüşlerini dikkate almadan barış girişimlerini Kabul etmesi.
3. El Fetih hareketi içinde karar vermeye yetkili kurumlara danışmadan Yaser Arafat'ın bireysel olarak kararlar almaktaydı.
4. El Fetih hareketi liderlerinden birkaçı İsrail'in Lübnan'a saldırması ve FKÖ hiziplerinin Beyrut'tan ayrılması ve Arap ülkelerine dağılmasının müsebbibi olarak Yaser Arafat'ı görmekteydi.
5. El Fetih hareketi içindeki bazı kadrolar ve liderler, hareketin geleneksel liderlikten kurtulup yeniden yapılandırılması istemekte ve hareketi temsil eden Yaser Arafat'ı kendilerine ve siyasi varlıklarına tehdit olarak görmekteydiler.
6. Yaser Arafat ve birkaç yardımcısı, FKÖ hiziplerinin ve El Fetih hareketindeki üst düzey liderlerin tarafından itirazlarına rağmen birçok Arap rejimi (Mısır ve Ürdün) ile barış ve uzlaşmaya yanaşma çalışmaktaydı.
7. El Fetih hareketi içindeki bazı muhalif liderleri görevden alınmakta ve uzaklaştırılmaktaydı.⁵⁰³

3.2.2.3.El Fetih Hareketi İçindeki Bölünmenin Seyri

Suriye'nin bölünme konusundaki rolüne değinmeden El Fetih hareketi içindeki bölünmelerin seyrini anlamak mümkün değildir. Öyle ki, Hafız Esad Arap bölgesindeki siyasi oyunun kartlarını, özellikle Filistin kartlarını, elinde tutmak istiyordu. Bunun yanında Yaser Arafat, Suriye'nin ellerinden kurtulmak ve Filistin kararlarını askeri ve siyasi düzeyde bağımsız bir şekilde sürdürmek için çabalamaktaydı.⁵⁰⁴

Bunun yanı sıra, Lübnan Bekaa bölgesinde, Suriye'nin kontrolü altında çok sayıda El Fetih ve diğer Filistinli savaşçılar vardı. Bu savaşçılar İsrail'in Lübnan'ı

⁵⁰³ Gazi Hüseyin, *a.g.e*, s. 289-296.

⁵⁰⁴ Patrick Seyl, *a.g.e*, s. 667.

1982 yılında işgali sırasında Filistin direnişinin takip ettiği yöntemden dolayı kızgınlardı. Ayrıca, Beyrut'tan FKÖ'nün hiziplerinin ve liderliğinin ayrılmasından dolayı da öfkeliydiler. Bunun yanı sıra liderlerinin izlediği siyasi çözüm yolunu da reddetmişlerdi. Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad, Filistin kararlarını uygulamak için siyasi gündemi ve kontrolü elinde tutmak için bu insanların öfkelerini kullandı.⁵⁰⁵

Bunun üzerine 6 Eylül 1982'de Fas zirvesinde Yaser Arafat ile Hafız Esad arasındaki anlaşmazlık açık bir şekilde ortaya çıktı. Cumhurbaşkanı Hafız Esad, Arap kralları ve başkanları tarafından Filistin liderini havaalanında karşılamak için düzenlenen toplu resepsiyona katılmamıştı. Öyle ki, Hafız Esad Arap zirvesinde Yaser Arafat ile görüşmeyen tek liderdi. Fas zirvesinden sonra, El Fetih hareketinin merkez komitesinin üyesi olan Ebu Salih lakaplı Nimr Salih (1936-1991) Fas konferansında alınan kararlara karşı olduğunu ve protesto ettiğini açıkladı. Bunun yanında FHKC üyesi Ebu Mahir el-Yemâni (1924-211) ve , FHKC-GK üyesi Talal Naci ile birlikte zirvede alınan kararlara karşı olduklarını basın açıklamalarıyla ilan etti. Daha sonra Fas'tan Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın uçağıyla Şam'a doğru uçtular.⁵⁰⁶

27 Eylül 1982'de El Fetih hareketi ve FKÖ, Lübnan Bekaa Vadisi'nde askeri komutanı Sa'd Sayil "Ebu Velid" e yapılan suikasttan dolayı ağır bir darbe aldı. Suikast olayı komutanın bölgede bulunan FKÖ'ye bağlı birçok askeri bölgeye yaptığı ziyaretin dönüşünde gerçekleşmişti.⁵⁰⁷

Araştırmacılar, Sa'd Sayil "Ebu Velid" e yapılan suikastın bölünmelerin derinleşmesine katkı sağladığına inanmaktadır. Sa'd Sayil, güçlü şahsiyeti, El Fetih hareketi liderliğinde askeri ve siyasi kadrolarında gördüğü saygısından dolayı suikast olmaması halinde ileride bahsedeceğimiz geniş bölünmeleri engelleyebilecek bir şahsiyetti.

⁵⁰⁵ Yezid Sâyiğ, *El-Kifâhü'l-Müselleh ve'l-Bahsü Ani'd-Devle*, a.g.e, s. 783.

⁵⁰⁶ Muin Tahir, "Yaser Arafat: el-İnşıkak ve Ma'reketü Trablus", *Mecelletü'd-Dirâsâtü'l-Filistiniyye*, S. 100, (Ramallah: Müessesetü Dirasat el-Filistiniyye, sonbahar 2014) s. 197.

⁵⁰⁷ Samir Abdülmunim Ebu Recile, a.g.e, s. 128.

27 Ocak 1983'te Güney Yemen'in Aden şehrinde El Fetih Devrimci Konseyi toplandı. Devrim Konseyi'nin oturumunda, Albay Said Muraga (Ebu Musa), Yaser Arafat ve yardımcılarının temsil ettiği El Fetih hareketi liderliğine karşı sert suçlamalar içeren tezkere metni sunuldu. Buna ek olarak El Fetih hareketinin iki hafta içerisinde bir konferans düzenlemesi konusunda talepte bulunuldu. Daha sonra tezkere metni Suriye ve Lübnan'daki medyaya ve El Fetih kuvvetlerine hızlı bir şekilde dağıtıldı.⁵⁰⁸

Yaser Arafat'ın yaklaşımına itiraz edenler ona karşı cephe oluşturmaya çalıştılar. Buna göre, "El Fetih Ulusal Demokratik Akımı" adı altında hareket kurdular. Filistinli muhalefet hizipleriyle görüşmelerine de bu sıfatla devam ettiler. Bunun yanı sıra, bu yeni hareket, her ay 6 milyon dolar fon sağlama sözü veren Libya Cumhurbaşkanı Albay Muammer Kaddafi ile bir araya geldi. Bu toplantı FHKC-GK Genel Sekreteri ve Hafız Esad yanlısı olan Ahmed Cibril tarafından düzenlendi.⁵⁰⁹

El Fetih liderliği, içindeki muhalefetin genişlemesinden sonra Lübnan'da bulunan güçlerin kontrolünü kaybetmek üzereyken, El Fetih hareketinin Merkez Komitesinden Ebu Salih'in üyelik kadrosunu dondurma kararı geldi. Ayrıca, Yaser Arafat bir dizi kararlar çıkarıp, Albay Said Muraga (Ebu Musa) ve Ebu Halid el-Umle'yi (1930-2012) Tunus'taki komutanlık merkezine, onlarla birlikte 1982 savaşı sırasında performansları hakkında sıkça sorgulanan bazı subayları, tayin etti. Aynı zamanda bu kararlar, El-Fetih hareketindeki bazı askeri kadroların iyileştirilmesiyle desteklendi. Haklarında karar verilenlerin bu durumu kabul etmemesi El Fetih hareketi içinde karışıklığa neden oldu.⁵¹⁰

Saha düzeyinde; üyeliği dondurulan grup Fetih el-intifada hareketinin kuruluşunu ilan etti. Suriye'ye bağlı olan Filistin örgütleri ve Yaser Arafat'ın yürüttüğü politikaya kızan FHKC-GK, (Cephetü'n-Nidal eş-Şa'bî) Halk Mücadelesi Cephesinden bazı hizipler bu gruba örnek verilebilir. Suriye kuvvetlerinin desteğiyle

⁵⁰⁸ Gazi Hüseyin, *a.g.e.*, s. 289.

⁵⁰⁹ Yezid Sâyiğ, *El-Kifâhü'l-Müselleh ve'l-Bahsü Ani'd-Devle*, *a.g.e.*, s. 786-787.

⁵¹⁰ Muin Tahir, *a.g.e.*, s. 198.

bu hizipler Lübnan Bekaa'da bulunan El Fetih kuvvetlerini vurma girişimlerinde bulundu.⁵¹¹

Suriye istihbaratı Suriye'deki El Fetih hareketi depolarındaki 60 ton silahı teslim ettikten sonra 9 Mayıs 1983'te Albay Said Muraga (Ebu Musa) (Fetih el-İntifada) üç Yermuk Kuvvetinden ikisinin kontrolünü ele geçirdi. İsyancılara ayrıca Lübnan Bekaa'daki Ravda bölgesindeki Filistin Kurtuluş ordusundan birimler de katıldı. Albay Said Muraga'ya (Ebu Musa) bağlı olan yeni hareketleri (Fetih el-İntifada) adıyla bir açıklama yaptılar. Açıklamalar şunları içermekteydi:

1. Açıklama: El Fetih liderliğini, hareketin birliğini bozmak ve Filistin meselesinin barışçıl bir şekilde çözmek için ABD ile hoşgörülle yapılan girişimlerle suçlamaktadır.
2. Açıklama: Suriye ile ilişkilerin tekrar gözden geçirilmesi ve ittifakın yeniden kurulmasına çağrıda bulunmaktadır.
3. Açıklama: El Fetih hareketinde bulunan liderlerle ilgili yapılan atama ve devir kararlarının iptal edilmesi gerekmektedir.
4. Açıklama: El Fetih hareketi konferansı düzenlenmeli ve Fetih el-İntifada liderlerinin üyelerinin yarısına atama hakkı verilmesi talep edilmektedir.
5. Hareketin genel konferansı düzenleninceye kadar geçici başkanlığa Said Muraga'nın (Ebu Musa) atanması kararlaştırılmıştır.⁵¹²

El Fetih Hareketi içindeki krizin genişlemesiyle birlikte, El Fetih hareketindeki bazı liderler durumu ele almak ve iç savaşı önlemek için çaba gösterdi. Grup bir dizi diyalog gerçekleştirmesine rağmen bu gayretler sonuçsuz kaldı ve isyanın zemini genişlemeye ve yeni konumlar kazanmaya devam etti. Genel konferansın düzenlenmesine ve El Fetih Merkez Komitesine, daha önce liderliği iptal edilmiş, birçok kişinin tekrar üyelik kazanmasına rağmen bölünmelerin önüne geçilemedi.⁵¹³

Öte yandan, bazı Arap ülkeleri Fetih el-İntifada'ya olan desteklerini açıkladı. Bunlar arasında: İsyanı desteklediğini duyuran Muammer Kaddafi, Filistin ve Lübnan dosyalarından sorumlu olan Suriye Dışişleri Bakanı Abdülhalim Haddam

⁵¹¹ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 129-130.

⁵¹² Gazi Hüseyin, *a.g.e.*, s. 299.

⁵¹³ Muin Tahir, *a.g.e.*, s. 198-199.

vardı. Halil el-Vezir (Ebu Cihad) ile yapılan bir röportajda şöyle dedi: “Eğer iç sorunlarınızı çözmek istiyorsanız, politikamıza uymalı ve dost edindiklerimizle dost, düşman edindiklerimizle düşman olmalısınız”.⁵¹⁴

Buna karşılık Suriye ve Libya’nın El Fetih hareketinin muhaliflerine destek vermesi nedeniyle bazı ülkeler El Fetih hareketi içindeki bölünmeye karşı çıkmışlar ve Cezayir, Güney Yemen gibi ülkeler krizi çözmek için Şam’a arabulucu göndermişlerdir. Ayrıca Sovyetler Birliği, El Fetih hareketi içindeki bölünmeye karşı olduklarını, bunun yanı sıra Suriye-Filistin ilişkileri arasındaki gerilimden memnuniyetsizliklerini dile getirmiştir.⁵¹⁵

El Fetih Hareketi’nin iç durumunu etkileyen gelişmeler ışığında, Yaser Arafat Lübnan Bekaa’yı ziyaret ederek orada bulunan El Fetih Hareketi kuvvetlerinin liderleriyle bir araya geldi. Yaser Arafat sonra El Fetih Devrim Konseyi’nin acil toplantısına katılmak üzere Şam’a gitti ve sonra da El Fetih hareketinin liderleriyle görüşmek için Trablus’a hareket etti. Ancak Trablus’a giderken saldırıya uğradı ve bu saldırı korumalarından birinin ölümüne ve 9 kişinin yaralanmasına neden oldu. Yaser Arafat Trablus’a geldiğinde Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad’ın kardeşi Rıfat Esad’dan Şam’a dönmesi için davet geldi. Davette Cumhurbaşkanı Hafız Esad’la bir toplantı ayarlanacağını yazılmıştı. Bunun üzerine Yaser Arafat Şam’a döndü. Ancak Rıfat Esad’la görüştüktan kısa bir süre sonra Suriye’den kovulmasına karar verildi. Halil el-Vezir (Ebu Cihad) ise istenmeyen adam ilan edildi. Böylece El Fetih liderliğinde daha sonra değinileceği gibi, hareketi sarsan krizler ortaya çıktı.⁵¹⁶

3.2.3.Krizin Genişlemesi Ve Trablus Savaşı

Tarafların El Fetih hareketi içindeki krizi çözmeleri ve bir anlaşmaya varılmamasından dolayı işler gerilmeye ve daha da kötüye gitmeye başladı. Öyle ki, Lübnan’daki Bekaa bölgesinde silahlı çatışmalar meydana geldi ve Majdal Anjar bölgesinde bulunan Yermuk kuvvetlerinin merkezi “Fetih el-İntifada” tarafından kontrol altına alındı. Aynı zamanda Suriye zırhlı tugayının araç desteğiyle El Fetih güçleri Lübnan Bekaa’daki Riyag bölgesinde kuşatıldı.

⁵¹⁴ Gazi Hüseyin, *a.g.e.*, s. 297-300; Muin Tahir, *a.g.e.*, s. 198-199.

⁵¹⁵ Yezid Sâyiğ, *El-Kifâhü’l-Müselleh ve’l-Bahsü Ani’d-Devle*, *a.g.e.*, s. 791.

⁵¹⁶ Gazi Hüseyin, *a.g.e.*, s. 297-300.

Ancak Şatura-Taalabaya bölgesinde Fetih kuvvetleri Fetih el-İntifada kuvvetlerinin ilerlemesine engel oldular. Ayrıca Fetih el-İntifada kuvvetleri Suriye-Lübnan sınır boyunca Cüdayta beldesine kadar genişlemeye ve Bekaa-el-Cebel yolunu kapatmaya çalıştı. Ancak El Fetih kuvvetleri saldırıyı engellemeyi başardı ve saldırgan kuvvetlerden komutanları dahil 70 kişiden fazla asker esir alındı.⁵¹⁷

Yaser Arafat Fetih el-intifada güçlerinin Lübnan Bekaa ve Beyrut'taki El Fetih hareketinin bulunduğu tüm noktaları kontrol altına almasından endişe etti. Fetih el-İntifada kuvvetleri Beyrut ve Trablus'un kenar mahallelerine kadar ulaşmıştı. Buna ek olarak, Yaser Arafat, Lübnan sahasında şahsen varlığını gerektiren önemli değişikliklerin olacağını fark etti. Bu nedenle Yaser Arafat, Trablus limanı üzerinden Lübnan'a dönmeye karar verdi. 16 Eylül 1983'te Yaser Arafat, Cezayirli din alimi kılığında girerek gizli bir şekilde Trablus'a geldi.⁵¹⁸

Yukarıdakilere ek olarak, Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ı Suriye askeri müdahalesi için kesin talimatlar vermeye iten bir dizi faktör ortaya çıktı. Suriye rejiminin Lübnan'da Suriye egemenliğini etkileyen ve istenmeyen değişkenleri ortaya çıkarmadan önce "Arafat'ın klibi" veya servet olarak adlandırdığı şeyin sona ermesi gerekiyordu. Bu faktörlerden bazıları şunlardır:

1. Fetih el-İntifada güçlerinin ve müttefiklerinin harekete katılmak için El Fetih liderliğinden daha fazla katılım sağlayamamaları.
2. Fetih el-İntifada kuvvetlerinin ve müttefiklerinin Lübnan Bekaa bölgesi dışındaki El Fetih kuvvetlerinin kaldığı noktaları kontrol altına alamamaları.
3. Yaser Arafat'ın Trablus limanından Lübnan'a dönüşünün Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad için kişisel meydan okuma teşkil etmesi.
4. Lübnan'da bulunan El Fetih hareket kuvvetleri karşısında Suriye örgütlerine bağlı olan birliklerin yenilgiye uğraması.
5. El Fetih güçlerinin, İsrail'in Lübnan'ın bazı bölgelerinden çekilmesinin ardından Beyrut yakınlarına kadar ilerlemesi ve Güney Lübnan'a geri dönme girişiminde bulunması.

⁵¹⁷ Muin Tahir, *a.g.e*, s. 199; Reşide Mehran, *a.g.e*, s. 302.

⁵¹⁸ Theodore Hânif, *a.g.e*, s. 362; Muin Tahir, *a.g.e*, s. 200.

6. Lübnan'daki Ketaib Partisi lehine olan savaşlarda Amerika'nın, Emel Hareketi kuvvetlerine ve Velid Conbolat'a bağlı Dürzi İlerici Sosyalist Partisine karşı müdahalesi.⁵¹⁹

Yaser Arafat'ın Lübnan'a dönem arzusunun önünde durmak için Lübnan'daki El Fetih hareketlerinin güçlerine doğrudan Suriye müdahalesi yapıldı. Böylece Suriye kuvvetleri El Fetih hareketinin konumlarını kuşatmaya ve kendilerine giden bütün yolları kesmeye başladı.⁵²⁰

Suriye kuvvetleri, Fetih el-İntifada müttefikleri ve Suriye rejimine ait bazı Filistinli örgütler Trablus'a yakın olduğunda tüm taraflar bu kente seferber oldu. Öyle ki, Yaser Arafat, Şeyh Said Şaban (1930-1998) liderliğindeki selefi eğilimli olan Tevhid Hareketi ile ittifak etti. FKÖ ve eğitimcilerinin fonları sayesinde, Hareket Trablus'ta güçlü bir milis kurmayı başardı.⁵²¹ Trablus sakin olmayan bir mücadele atölyesine dönüştü. Yüzlerce Fetih hareketi savaşçısı deniz yoluyla buraya ulaştı. Bu şahıslar, kimi zaman İsrail teknelerini ele geçirmeyi kimi zaman da bazı silah ve mühimmatlara el koymayı başardı.⁵²²

Buna karşılık, Suriye kuvvetleri Trablus savaşının liderliğini devraldı ve onu Filistinli müttefiklerine bırakmadı. Suriye, Trablus savaşı için özel kuvvetten iki tabur, Suriye yanlısı olan Filistin Kurtuluş Ordusundan 4000 savaşçı, Fetih el-İntifada'dan 500 savaşçı, As-Sâ'ikâ Örgütü ve FHKC-GK'dan bu sayılara yakın bir kuvvet seferber etti. Tüm bu kuvvetleri Lübnan'ın kuzeyindeki Suriye kuvvetlerinin komutanı Süleyman el-İssa başkanlığı emri altına verdi. 17 Ekim 1983'te Suriye'deki Filistin Kurtuluş Ordusu'nun komutanı Tarık el-Hadra, Suriye televizyonunda Yaser Arafat'a karşı açıklama yaparken görüldü. Onun örgütten azledilmesini ve yargılanmasını istedi.⁵²³ Bunun yanı sıra Suriye hükümeti çok sayıda araç ve askeri teçhizat yanında Trablus sınırlarına 90 tank, 60 topçu mermisi ve 50 havan gönderdi.⁵²⁴ Suriyeliler ayrıca, Trablus'taki Alevi milislerini, Arap Demokrat Partisi,

⁵¹⁹ Muin Tahir, *a.g.e.*, s. 199-202.

⁵²⁰ *a.y.*, s. 202-203.

⁵²¹ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 361.

⁵²² Yezid Sâyiğ, *El-Kifâhü'l-Müselleh ve'l-Bahsü Ani'd-Devle*, s. 796.

⁵²³ Muin Tahir, *a.g.e.*, s. 202.

⁵²⁴ Yezid Sâyiğ, *a.g.e.*, s. 798.

Suriye Ulusal Partisi, kendilerine bağı olan Baas Partisi taraftarlarını harekete geçirdi.⁵²⁵

Filistin militanlarının desteklediği Suriye güçleri Nehru'l-Barid kampına saldırdı. Şiddetli çatışmalardan sonra bu güçler 6-16 Kasım 1938'de El Fetih kuvvetlerini kamptan çıkardı.⁵²⁶ Bunun üzerine El Fetih kuvvetleri kamplardan çekilerek Trablus şehrinde toplanmaya zorladı. Böylece Suriye kuvvetleri ve Filistin örgütleri savaşçıları Lübnan'ın Trablus şehrinde El Fetih kuvvetlerini kuşatmayı başarmış oldu.⁵²⁷

15 Kasım 1983'te Trablus'u kuşattıktan sonra Suriye özel kuvvetlerinin katıldığı son saldırı başladı. Saldırı, Trablus'taki Beddavi kampı⁵²⁸ ve el-Kubbe mahallesine odaklandı. Üç gün sonra El Fetih hareketi güçleri, su ve elektriğin kesildiği Trablus yönüne doğru çekildi. Suriye'nin hava ve deniz bombardımanıya limandaki üç gemi imha edildi. Trablus savaşının şiddetli olmasıyla Yaser Arafat bütün kuvvetlerini savaşa iterek kendisi de onlarla birlikte mücadele etti ve daima ön saflarda yer aldı. Hatta korumalarından iki kişiyi savaşın en zor noktalarına gönderdi. Komutanları da öncü birliklere yerleştirdi.⁵²⁹

Buna karşılık Arap ülkeleri, Trablus'a yönelik Suriye saldırısını protesto ederek karşı çıktı. 5 Kasım'da, Suudi Arabistan, Suriye hükümetinden Trablus'taki savaşı durdurmasını istedi. Ayrıca Kral Fahd, Hafız Esad'a Trablus'taki savaş için ateşkes yapmak için çaba harcamasını istedi. Mısır ve Ürdün de Yaser Arafat'ı desteklediğini açıkladı. Bunun yanı sıra, Kuveyt parlamentosu Suriye'ye yaptığı yıllık 265 milyon dolar yardımını donduracağını açıkladı. Bütün bu açıklamalar Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad üzerinde bir baskı faktörü oluşturdu ve ateşkes yapmayı kabul etti.⁵³⁰ Trablus'taki savaşı sona erdirmek için bazı Arap ülkeleri Dışişleri bakanlarını Şam'a gönderdi. Bu ülkeler arasında Kuveyt, Suudi Arabistan, Kuzey

⁵²⁵ Theodore Hânif, *a.g.e*, s. 361.

⁵²⁶ Abdullah Garip, *Emel ve'l-Muhayyâmâtü'l-Filistiniyye*, 1.bs., (Beyrut, 1986), s. 65.

⁵²⁷ Theodore Hânif, *a.g.e*, s. 361.

⁵²⁸ Beddavi Kampı: Kuzey Lübnan'da ikinci kamptır. Trablus'a bakan yüksek bir yerdedir. İki ana girişi bulunmaktadır: Trablus el-Kubbe güney yönünden ve kuzeydeki Beddavi dağına bakan Beddavi şehrinde. Bkz. Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e*, s. 22.

⁵²⁹ Muin Tahir, *a.g.e*, s. 202.

⁵³⁰ Yezid Sâyiğ, *a.g.e*, s. 800.

Yemen, Tunus ve Cezayir vardı. Ayrıca Şam'a Körfez İşbirliği Konseyi'nden ve Sovyetler Birliği'nden de birer heyet geldi

Arap arabuluculuğu çalışmasıyla ateşkese ulaşıldı. Ancak Suriye rejimi, bu sefer Arafat ve adamlarının Trablus'ta kalmalarına izin vermeyeceğini belirtti. Bu nedenle, 20 Kasım'da Golan cephesinden Trablus'a son saldırıya hazırlanmak için iki tabur kuvvet nakledildi. 25 Kasım'da Suriye kuvvetleri ve Filistinli müttefikleri Trablus'a saldırdı.

Bombalamanın yoğunluğu ve ne Filistin ne de Arap tarafından yardım gelmemesi üzerine, Yaser Arafat Trablus'tan ayrılmayı kabul etti. Ancak Trablus'tan çıkış esnasında kendisine ve birliklerine herhangi bir zarar gelmeyeceğine dair Arap ülkelerinden ve ABD'den garanti aldı. 17-20 Aralık'ta 4700 savaşçı, 250 kadın ve çocuk olmak üzere Yaser Arafat ve El Fetih kuvvetleri, bir Yunan gemisiyle Trablus'tan Fransız himayesiyle ayrıldı. Gemi Yemen, Sudan ve Cezayir'e doğru gitti. Trablus'a giden El Fetih kuvvetleri, silahlarını Tevhid Hareketi, Emel Hareketi ve Hizbullah savaşçılarına dağıttı. Lübnan polisi ve yerel hastanelerin tahminlerine göre, Trablus Savaşı sırasında 437 kişi öldü ve 2100 kişi yaralandı. El Fetih savaşçılarının Trablus'tan ayrılması, ikinci çıkış olarak bilindi.⁵³¹

3.3.Kamp Savaşları

Lübnan'daki mültecilerin ve Filistinli insanların başlarına gelen trajedi bitmedi. Beyrut'tan FKÖ savaşçılarının çıkmasıyla onların varlıklarını tasfiye etmek isteyenler bununla yetinmedi. Sabra ve Şatilla katliamına ek olarak, FKÖ ve El Fetih hareketindeki bölünme ve ayrılmalarla durum gittikçe kötüleşiyordu. Aksine Lübnan'daki Filistin devrimi ve Filistin kampları yeni bir aşamaya tanık oldu. O da Filistin varlığının tamamen Lübnan'dan çıkarma girişimidir. Bu kez saldırı 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgalinden önce FKÖ hizipleri tarafından silahlandırılan ve eğitilen Şii Emel hareketinden geldi.⁵³²

⁵³¹ a.y, s. 800-803.

⁵³² Abdullah Garip, *a.g.e*, s. 70-71.

3.3.1.Kamp Savaşlarının Nedenleri

Suriye'nin ve FKÖ'nün Lübnan'daki siyasi rolünden vazgeçmemesi kamp savaşının başlamasının temel nedenlerinden biridir. Yaser Arafat'ı destekleyen Filistin kuvvetlerinin Filistin kamplarından çıkarılması sloganı altında kamp savaşı başladı. Zira Suriye hükümeti, Emel hareketini, Filistin kamplarındaki Filistinlilerden silahları alması için yetkilendirdi. Bundan dolayı Suriye, Filistin kamplarına karşı savaş açmak için tanklar dahil olmak üzere tüm askeri teçhizatlarla Emel hareketini silahlandırdı.⁵³³

6 Şubat 1984'te, Emel hareketi ve Lübnan Ulusal kuvvetleri Suriye ve Filistin'in lojistik yardımı ile Ketaib Partisi savaşçılarını Batı Beyrut'tan çıkarmayı başardı. Böylece, Emel hareketi Batı Beyrut'u kontrol altına aldı; Emel hareketi Lübnan'daki Şii topluluğun güçlü bir temsilcisi olarak ortaya çıktı ve Lübnan arenasında liderlik etme isteği arttı.⁵³⁴

1984'ün başlarında Ketaib Partisi kuvvetlerin ve İsrail'in Lübnan'ın bazı bölgelerden çekilmesiyle, FKÖ hizipleri ve özellikle El Fetih hareketine bağlı savaşçılar İlerici Sosyalist Partisinin kontrolünde olan Halde limanından Lübnan'a dönmeye başladılar.

Ayrıca 1985 yılının başlarında olduğu gibi, FKÖ ve El Fetih hareketinin Lübnan'daki banka hesaplarına büyük miktarda para geldiği haberi yayıldı. Emel hareketi, Lübnan sahnesinde gelişen bu olayları büyük bir kızgınlık ve endişe ile değerlendiriyordu. Bundan dolayı Emel hareketinin lideri Nebih Berri, defalarca Lübnan'ın 1982'den öncesine dönmeye izin vermeyeceğini söyledi.⁵³⁵

Aynı zamanda İsrail'in Lübnan'daki çekildiği bazı bölgelere El Fetih hareketi savaşçılarının Güney Lübnan'daki eski yerlerine geri dönmeleri ve yerleşmeleri, Emel hareketini rahatsız etmişti. Zira güney Lübnan Şiiilerin çoğunlukla yaşadığı merkezlerinden biridir. Emel hareketi, El Fetih savaşçılarının Güney Lübnan'dan İsrail kuvvetlerine karşı yeniden saldırılara başlaması ve İsrail'in çekildiği yerleri

⁵³³ Memduh Nevfel, *a.g.e*, s.30.

⁵³⁴ *a.y*, s. 29.

⁵³⁵ Theodore Hânif, *a.g.e*, s. 371.

tekrar kontrol altına almasından endişeleniyordu. Zira bölgedeki Şii Lübnan nüfusu sürekli şekilde İsrail hedeflerine yapılan saldırıların ve saldırılara karşı gerçekleştirilen İsrail misillemelerinin mağduru oluyorlardı.⁵³⁶

Kamp Savaşında Emel hareketinin hedefleri şöyle özetlenebilir:

1. Filistinlileri, Filistin kamplarından, özellikle Sur ve Sayda kamplarındaki çoğu Şiileri tehcir etmeye teşebbüs etme çabaları.
2. Bütün kamplardaki Filistinlilerin elinden silahların tamamen alınması.
3. Bir yandan Şii temsilciliğinin kuvvet olarak varlığını göstermek ve diğer yandan İsrail'in ve güneyin güvenliğini sağlayarak siyasi ve askeri bir güç olduğunu kanıtlamak.
4. Güneydeki Şii kantonunu Beyrut'un kuzeyine doğru yaymaya çalışmak. Bu genişleme Velid Conbolat'a ters olup kamp savaşlarında Filistinlilerin yanında durmasını sağlamıştır. Daha sonra ileride bunlardan bahsedeceğiz.⁵³⁷

Kamp savaşları başlamadan birkaç ay önce durumun patlamasına ve kontrolden çıkmasına katkıda bulunan bir dizi olay ve çatışmalar meydana geldi. Bunlardan bazıları şunlardır:

- 1984'te Batı Beyrut'tan Ketaib Partisi savaşçılarının çıkarılmasından sonra Emel hareketi, Beyrut ve Güney Lübnan'daki Filistin kamplarının girişlerine kontrol noktaları yerleştirdi. Ayrıca bazı Filistinlilerin izinsiz olarak bir kamptan diğerine geçmelerine izin vermeyerek Filistinlilerin kamplar arası seyahatini açıklama yapmadan engelledi.⁵³⁸
- 2 Temmuz 1984'te Emel unsurlarından biriyle Şatilla kampının bir ferdi arasında kişisel bir vaka yaşandı. Bu olay kamp içindeki durumun karışmasına neden oldu. Bunun üzerine Emel hareketi unsurlarını kampın çevresine yerleştirdi. Sonra yoğun bir şekilde makineli tüfeklerle sokaklara,

⁵³⁶ Yezid Sâyiğ, *a.g.e.*, s. 815.

⁵³⁷ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 133.

⁵³⁸ Yezid Sâyiğ, *a.g.e.*, s. 816.

caddelere ve evlere ateş açmaya başladılar. Açılan ateş sonucu kamp sakinlerinden iki kişi hayatını kaybetti.⁵³⁹

- 17 Ekim 1984'te Emel hareketinin unsurları Burc el-Brajneh kampına sebepsiz bir saldırı yaptı. Saldırıda, güdümlü roket füzeleri, havan ve ağır makineli silahlar kullanıldı. Bu durum kamp militanları ve Emel hareket unsurları arasında 24 saat süren çatışmalara sebep oldu. Filistin tarafındaki zayıyat 13 ölü ve 25 yaralı olarak bildirildi.⁵⁴⁰

- Nebih Berri 22 Mayıs 1985 Çarşamba günü yaptığı açıklamada, Filistinlilerin Beyrut'taki kampları kontrol etmelerine devam etmelerine izin vermeyeceğini açıkladı. Ona göre bu durum Beyrut şehrini bölmektedir.

- Ayrıca, kamp savaşları başlamadan bir ay önce, Emel hareketinden bir grup, Sayda'da bulunan Ayn el Hilve kampından üç genç Filistinliyi tutukladı. Bunun yanı sıra, Emel hareketi, FKÖ yanlısı Lübnanlı saha komutanını tutukladı. Misilleme olarak kamplardaki Filistin militanları, Lübnan'ın güneyindeki Emel hareketi liderlerinden birini tutukladılar.⁵⁴¹

Bu tacizler, provokasyonlar ve çatışmalar Filistinlilere karşı yapılan kışkırtmalardan başka bir şey değildi. Filistin varlığına karşı "el-arafeteyn'e yer yok!" sloganı adı altında güçlü bir seferberlik yapılmıştı. el-arafeteyn'den kasıt, Yaser Arafat ve El Fetih hareketi yanlılarıydı. Aslında Lübnan'nın 1982 savaşından öncesine dönmesine yer yok anlamına da gelmektedir. Kamplarda Filistinliler için özel bir güvenlik yoktu. Emel hareketine ek olarak, FKÖ'nün bazı hizipleri, Fetih el-intifada da dahil olmak üzere, Yaser Arafat'ın temsil ettiği El Fetih hareketini kışkırtmaktaydı.⁵⁴²

Araştırmacılar, Filistinlilerin Lübnan arenasında artan gücünün Emel hareketinin korkmasına ve kamplarda bulunan Filistinli varlığın tahliyesi için hazırlık yapmasına sebep olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca Lübnan'daki Filistinlilerin ve özellikle El Fetih hareketinin güçlenmesine engel olmak Suriye hükümetinin de lehineydi.

⁵³⁹ Memduh Nevfel, *a.g.e*, s.34.

⁵⁴⁰ *a.y*, s. 34.

⁵⁴¹ Abdullah Garip, *a.g.e*, s. 71.

⁵⁴² Memduh Nevfel, *a.g.e*, s.35.

3.3.2.Kamplardaki Savaşın Seyri

Kamp savaşları Mayıs 1985'te başlamış ve 1989'un başlarına kadar uzanmıştır. Bu savaş, Lübnan Emel hareketi ve müttefik Suriye hükümeti ile FKÖ arasında gerçekleşmiş ve ülkenin 1982 öncesine dönmesini engelleme sloganı adı altında Filistin kamplarının kuşatılmasıyla meydana gelmiştir.⁵⁴³

Kamp savaşları üç aşamadan geçti. Birincisi: Mayıs 1985'te yaklaşık bir ay sürdü. İkincisi: Mayıs 1986'da ve üçüncüsü: 1986'ın sonu ile 1987'nin başlangıcı arasında başladı ve beş ay boyunca kesintisiz bir şekilde devam etti. Birkaç arabulucunun müdahalesine ve ateşkes kararlarına rağmen kamplardaki savaş ve kampların kuşatılması, Batı Beyrut'a Suriye askeri müdahalesi ve 1987'de işgal atındaki bölgelerde ilk Filistinli intifadasının başlamasıyla devam etti.⁵⁴⁴

Emel hareketinin kamplarda, Filistinlilerin varlığına karşı yaptıkları askeri hazırlıklar apaçık ortadaydı. Kurduğu askeri oluşumlara sokarak Şii topluluklarını eğitmeye başladı. Ayrıca Lübnan ordusunun 6. Tugayını da yeniden düzenledi. Suriye'den alınan silahlarla Şii unsurlarla güçlendirdi. Emel hareketi bunun yanı sıra, Batı Beyrut'un Sünni bölgelerinde birçok ofis, sivil ve askeri merkez açtı. Aynı zamanda Bekaa, Güney Lübnan ve Beyrut'un güney bölgesinde de⁵⁴⁵ benzer kurumları faaliyete soktu. Emel hareketinin, İsrail'in çekilmesinden sonra Lübnan'daki ilk askeri güç, Beyrut ve Lübnan arenasında ise ciddi siyasi bir güç olduğu söylenebilir.⁵⁴⁶

Kamp savaşının başlaması ve yayılmasına gelince: Kamplardaki savaşın ilk kıvılcımı, 19 Mayıs 1985'te El Fetih üyeleri ve Emel hareketi üyeleri arasındaki güvenlik anlaşmazlığı ile tetiklendi. Aslında kamplarda savaşı başlatmak için bu bahaneye ihtiyaç yoktu. Savaş kararı, Lübnan'daki Filistinli varlığını tasfiye etmek

⁵⁴³ Emine Kaki, "el-Lâciûn el-Filistiniyyun ve Devruhum es-Siyasi (1967-1991) fi Lübnan", (yüksek lisans tezi, Muhammed Haydar Üniversitesi-Beskere, 2016/2017), s. 68.

⁵⁴⁴ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 132.

⁵⁴⁵ Beyrut güney bölgesi: Güney bölgesi, Beyrut'un mahallelerinden biri sayılır. Güney Beyrut'ta çoğunlukla Şii grupları yaşamaktadır. Bkz. Helena Koban, *a.g.e.*, s. 211-214.

⁵⁴⁶ Memduh Nevfel, *a.g.e.*, s.31-32.

amacıyla, Beyrut'ta ve Güney Lübnan'daki kamplarda yapılacak savaş için önceden hazırlanmış bir plandı.⁵⁴⁷

Emel hareketi, bu olayı Filistin kamplarına karşı savaşa başlamak için bir bahane olarak kabul etti ve savaş 20 Mayıs 1985'te başladı. Emel hareketi milisleri Sabra ve Şatilla kamplarına ateş ederek girdi. Gazze'deki hastaneye baskın düzenleyerek çalışanları tutukladı. Kızıl Haç ve Kızılay'ın iki kampa girmesini engelledi. Ayrıca Sabra ve Şatilla kamplarındaki su ve elektriği kesti. Daha sonra Sabra ve Şatilla kamplarını topçu ve silahlarla bombaladı. Sonra Emel hareketi savaşçıları Burc el-Brajneh⁵⁴⁸ kampını yoğun bir şekilde bombalayarak saldırıya başladı.⁵⁴⁹

Sabra, Şatilla ve Burc el-Brajneh kamplarını 800'den fazla silahlı savundu ve 2000'den fazla silahlı Emel hareketi savaşçılarının saldırısını engellemeyi başardı. Kampı savunanlar bir karşı saldırı gerçekleştirince Emel hareketi savaşçılarını eski konumlarına çekilmek zorunda bıraktı.⁵⁵⁰

Emel hareketi savaşçılarının geri çekilmesiyle Nebih Berri, Lübnan ordusundaki altıncı Tugaya Filistin kamplarının bombalanmasına ve kuşatmasına katılma talimatı verdi. Altıncı Tugay Beyrut'taki Burc el-Brajneh kampı savaşlarına aktif olarak katıldı. Her yönden kuşatılan kamp şiddetli bombardımana uğrayınca kampı savunanlar geri dönmek zorunda kaldı.⁵⁵¹

Emel hareketi savaşçıları ile kampları savunan Filistinli savaşçıları arasındaki çatışmalar yaklaşık bir ay sürdü. Emel hareketi ile Filistin kamplarının savunucuları ve Emel hareketi arasında arabulucu olan (Cephetü'l-İnkaz el-Vatani el-Filistinî) Filistin Ulusal Kurtuluş Cephesi⁵⁵² arasında 17 Haziran 1985'te imzalanan Şam

⁵⁴⁷ a.y, s. 132-133.

⁵⁴⁸ Burc el-Brajneh kampı: Burc el-Brajneh mülteci kampı 1948 yılında kurulmuş ve bir kilometrekarelik bir alanı kapsıyor. Başkent Beyrut'un en büyük kamplarından biri olup Beyrut Uluslararası Havaalanı'na giden ana yolun üzerindedir. Bkz. Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e*, s. 21.

⁵⁴⁹ Memduh Nevfel, *a.g.e*, s. 70-88.

⁵⁵⁰ Yezid Sâyiğ, *a.g.e*, s. 816.

⁵⁵¹ Abdullah Garip, *a.g.e*, s. 73.

⁵⁵² Cephetü'l-İnkaz el-Vatani el-Filistinî/Filistin Ulusal Kurtuluş Cephesi, Filistinli hiziplerin bir ittifakıdır. Filistin Ulusal Kurtuluş Cephesi 25 Mart 1985'te kuruldu. Cephe; Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, Halk Cephesi-Genel Komutanlık, As-Sâ'ikâ Örgütü, Filistin Halk Mücadelesi Cephesi,

Anlaşmasından sonra savaş duracaktı. (Cephetü'l-İnkaz el-Vatani el-Filistinî) Filistin Ulusal Kurtuluş Cephesi ile Emel hareketi arasında imzalanan anlaşmaya rağmen, Emel hareketi anlaşmaya uymayarak kamp savaşlarından bir ay sonra tekrar güneydeki kampları muhasara altına almaya ve Sur ve Sayda bölgelerinde bulunan kamplara saldırmaya başladı.⁵⁵³ Bu aşamada kamplarda bulunan Filistinli mültecilerden ölen ve yaralananların sayısı 3100 olarak belirtildi. Ayrıca kamp sakinlerinin % 40'ı tehcir edildi.⁵⁵⁴

22 Mayıs 1986'da Filistinli mülteci kamplarının ikinci savaşı başladı. Raşidiyye, Şatilla ve Burc el-Brajneh kampları Emel hareketi savaşçıları tarafından bir dizi saldırıya uğradı. Buna, İsrail ordusu tarafından deniz ve hava bombardımanı da eklenebilir. İki taraf arasındaki kanlı çatışma tam iki ay sürdü. Ancak Emel hareketinin savaşçıları kayda değer bir ilerleme gösteremedi.⁵⁵⁵

Kamp savaşının ikincisinde Emel hareketi saldırılarını Raşidiyye kampına odakladı. 30 Eylül 1986'da Emel hareketi, Raşidiyye kampına saldırısını gerçekleştirdi. Ancak kamp savunanlar tarafından saldırıya karşılık verildi ve çatışma 11 gün boyunca sürdü. Bu durum ateşkes anlaşmasının imzalanmasına neden oldu. Fakat Emel hareketi anlaşmaya uymadı ve 5 Ekim 1986 tarihine kadar kampa saldırılarını devam ettirdi. Emel hareketi ile (Cephetü'l-İnkaz el-Vatani el-Filistinî) Filistin Ulusal Kurtuluş Cephesi arasındaki ateşkes anlaşması Şam'daki açıklamalardan sonra yürürlüğe girdi.⁵⁵⁶ Bu çarpışmada ,1986 yılının Ekim ayının sonuna kadar, 850'den fazla kişi öldü ve 2300 kişi yaralandı.⁵⁵⁷

1986 yılının sonunda Kamp savaşının üçüncü turu, Emel hareketinin Raşidiyye kampına ve Filistinlilerin birçok kampına bir saldırısıyla başladı. Kamplardaki

Filistin Kurtuluş Cephesi ve Fetih el-İntifada'dan oluşmaktadır. Cephe, Filistin Kurtuluş Örgütü Başkanı Yaser Arafat ile Ürdün Kralı Hüseyin b. Talal arasındaki Amman Anlaşmasına cevaben kurulmuştur. Bkz. Muhammed İştayh, *Filistin Terminolojisi ve Kavramlar Ansiklopedisi* (Müvassatü'l-Mustalahat ve'l-Mefâhimü'l-Filistiniyye) (Umman: Darü'l-Celil Li'n-Neşr ve'd-Dirâsat ve'l-Ebhas el-Filistiniyye, 2011), s. 164-166.

⁵⁵³ Yusuf Ferecallah, "Emel Tüseddin Keşfi'l-Hisab Ba'damâ Recahat Keffetü Filistiniyyin", *Mecelletü Şuûn Filistiniyye* (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, S.150-151, Eylül 1985), s. 110.

⁵⁵⁴ Abdullah Garip, *a.g.e.*, s. 87-88.

⁵⁵⁵ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 187.

⁵⁵⁶ Memduh Nevfel, *a.g.e.*, s. 43.

⁵⁵⁷ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 187.

baskıyı hafifletmek için El Fetih savaşçıları kendilerini yeniden örgütlediler. Daha sonra Emel hareketi tarafından kontrol edilen bölgelere saldırdılar. Güney Lübnan'daki Emel hareketine ait birçok köy ve beldeleri ele geçirdiler. Bu olay Emel hareketi için bir tehdit oluşturdu. Çünkü El Fetih savaşçıları, Emel hareketinin ulaşım bağlantıları olan Güney Lübnan ile Beyrut arasındaki yolları kesti.⁵⁵⁸

24 Kasım 1986'da kampa yönelik Emel hareketinin ihlallerine misilleme olarak, El Fetih savaşçıları stratejik olan Magduşa beldesine saldırı başlattı. El Fetih savaşçıları, Magduşa beldesindeki Emel savaşçılarına karşı saldırılarını yoğunlaştırdı. Emel hareketi savaşçıları, El Fetih savaşçılarının gücü ve yoğun ateşine maruz kaldılar ve komutanları ne yapacaklarını şaşırıldı. Bunun üzerine silahlarını yerinde bırakıp kaçtılar. Böylece Filistin kuvvetleri Magduşa'nın pek çok mahallesini kontrol altına almış oldu. Aynı zamanda onlara siyasi ve askeri bir zafer kazandırdı. Bu gelişme, El Fetih savaşçılarının ve Filistin kamplarının moralini yükseltti. Bunun yanında El Fetih hareketine, Emel hareketi ile ilgili sorunları çözmek için herhangi bir müzakerede güçlü bir pozisyon verdi. Ayrıca, Sayda bölgesinde ve Lübnan'ın geri kalan kamplarında bulunan Filistinlilerin durumunda iyileşme oldu. Magduşa beldesinin düşmesiyle temsil edilen bu gelişme, Emel hareketini ve Suriye liderliğini İran ve birçok Arap ülkesi, Fetih hareketinin Şii bölgelerine ve Güney Lübnan'a doğru genişlemesini durdurmak için müdahale etmelerini istedi.⁵⁵⁹

Birkaç Arap ve bölgesel tarafların çabaları ve müdahalesi sonrasında El Fetih hareketi ve müttefikleri Magduşa'dan çekilme konusunda Emel hareketinin, Filistin kamplarından kuşatmasını kaldırmak ve yerinden edilenlerin tekrar Filistinli kamplarına dönüşünü sağlamak kaydıyla anlaştı. Emel hareketi ve Suriye, Filistin kamplarındaki kuşatmayı kaldırmak için yapılan baskılar sonucunda talepleri kabul etti.⁵⁶⁰

1987 yılının başlarında, kamplardaki savaş yeni bir aşamaya girdi. Filistin kamplarına Emel hareketi tarafından uygulanan, ilaç ve yiyeceklerin girişini

⁵⁵⁸ Yezid Sâyiğ, *a.g.e.*, s. 830.

⁵⁵⁹ Memduh Nevfel, *a.g.e.*, s. 102.

⁵⁶⁰ Emine Kaki, *a.g.e.*, s. 68.

engelleyen, kuşatma nedeniyle, FKÖ, Emel hareketi tarafından Filistin kamplarına karşı yürütülen “açlık kampanyasına karşı” bilgilendirme kampanyası başlattı. Öte yandan, Burc el-Brajneh kampındaki Halk Komitesi, Filistin kamplarında muhasara altında olan mülteciler için İslam dünyasındaki alimlerden, kamplardan kedi ve köpekler tükendikten sonra insan etinin yenilmesinde bir sakınca yoktur, fetvasını yayınlamak için çağrıda bulundular.

FKÖ'nün önderliğini yaptığı ve desteklediği medya kampanyası, İslam kamuoyunu Emel hareketi ve Suriye hükümetine karşı uyandırmayı başardı. Böylece Emel hareketi gıda maddelerinin kuşatma altında bulunan Filistin kamplarına girmesine izin vermek zorunda kaldı.⁵⁶¹

Bütün bu gelişmelere ek olarak, Suriye hükümeti 13 Şubat 1987'de Filistin kamplarındaki kuşatmayı kaldırma girişimini sundu. Girişimin maddeleri aşağıda olduğu gibidir:

1. Hemen ve kapsamlı bir ateşkes.
2. Filistinli militanların kamplarına çekilmesi ve Emel hareketi savaşçılarının görev yerlerine dönmeleri.
3. Kamp savaşını sonlandırmak için daha önce imzalanan tüm anlaşmalara riayet edilmesi.
4. Muhasara altında olan kamplara gıda ve malzeme geçirilmesine başlanması.
5. Savaşan tarafları tatmin edecek bir anlaşmaya varmak için Lübnan kuvvetleri ile Filistin güçleri arasında toplantı düzenlenmesi.⁵⁶²

Suriye hükümeti, kamp savaşı devam ettiği sürece, özellikle El Fetih savaşçılarının kazandığı zaferlerden sonra kendisi için gerçek bir tehdit hissetti. Bunun üzerine Suriye hükümeti 21 Şubat 1987'de Batı Beyrut'ta ve kampların etrafındaki çatışma yerlerine 7000 Suriye askeri yerleştirdi. Emel hareketi, Suriye kuvvetlerinin bu hareketini memnuniyetle karşılarken, FKÖ ve El Fetih hareketi bunu reddetti. Suriye kuvvetlerinin Batı Beyrut'a girişi ile kamp savaşlarının üçüncü

⁵⁶¹ Mecelletü Şuûn Filistiniyye, *Es-Suriyyun Dahalü linecdeti Emel*, S. 168-169, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye, Mart/Nisan 1987) s. 131-133.

⁵⁶² a.y, s. 131-133.

туру sona ermiş oldu. Bu turda Filistinlilerden 452 ölü, 861 yaralı olup 32000 mülteci yerinden edilmiştir.⁵⁶³

Batı Beyrut'a Suriye müdahalesi ve işgal edilen bölgelerde ilk İntifada'nın başlama tarihi 1987 olarak söylenebilir. Bu müdahale Emel savaşçıları ile Filistin kamplarını savunanlar arasındaki çatışmanın hafifletilmesine katkıda bulundu. Ancak kampların kuşatılması sona ermedi ve 1988 yıl sonu ve 1989 yıl başlangıcına kadar devam etti.⁵⁶⁴

3.3.3.Kamp Savaşına Karşı Tutumlar

3.3.3.1.Filistin Tutumları

Filistinli kamp savaşı başladığında, Emel hareketi savaşın Filistinlilerin varlığına karşı olmadığını, aksine (Arafat fraksiyonu) Yaser Arafat ve adamlarına karşı olduğunu açıkladı. Bu açıklamanın hedefi FKÖ'nün geri kalan kısmını etkisiz hale getirmektir. Ancak FKÖ'nün bütün hizipleri kampların savunmasına katıldı. Katılanlar arasında fikirleri Yaser Arafat ile uyuşmayan Filistinli hizipler, Suriye yanlısı olup Yaser Arafat'a ve adamlarına karşı çıkanlar, Fetih el-intifada, FHKC-GK ve muhalif olan diğer hizipler da katıldı.⁵⁶⁵

Muhaliflerin kampların savunmasına katılmalarının sebeplerinden biri, savaşın sadece Yaser Arafat'a ve El Fetih hareketine karşı olmadığını bilmeleri, diğeri ise, Yaser Arafat'ın yürüttüğü politikadır. Zira Emel hareketinin kamp savaşını kazanması ve zafer elde etmesi, Lübnan'daki Filistinli varlığın tasfiyesi anlamına gelecekti. Çünkü Filistin kampları FKÖ hiziplerini kucaklamakta ve Lübnan'daki Filistinli mültecilerin ağırlığını temsil etmekteydi. FKÖ hizipleri arasındaki anlaşmazlıklara rağmen, kamp sakinleri onların aile ve akrabalarıdır. Onlara göre, Emel militanlarının kamplara saldırmalarına izin vermek Filistin mücadelesine ihanet etmek demektir.⁵⁶⁶

⁵⁶³ Yezid Sâyiğ, *a.g.e.*, s. 833-834.

⁵⁶⁴ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 373.

⁵⁶⁵ Faruk eş-Şar', *er-Rivayeti'l-Mefkudeti*, 1.bs, (Davha-Katar: el-Merkez el-Arabiyy Lil- Abhâs ve Li-Dirasat es-Siyâsisiyye, 2015), s. 121-122.

⁵⁶⁶ Abdullah Garip, *a.g.e.*, s. 73.

Emel hareketi Filistin kamplarına karşı savaş ilan ettiğinde, Lübnan ve Tunus'taki Fetih hareketi kamplara karşı savaşını kınadı ve karşı çıktı. El Fetih hareketi liderliği bu saldırıları Lübnan'daki Filistinlilerin varlığının tasfiye edilmesine yönelik bir başlangıç olarak kabul etti. Emel hareketi, Suriye hükümeti ve FKÖ muhaliflerini kamplara yapılan saldırıdan dolayı suçladı.⁵⁶⁷

8-10 Ağustos 1985'te FKÖ İcra Komitesi Bağdat'ta, "Lübnan'daki Filistin halkımızın karşı karşıya kaldığı tehlikelerin" tartışılması için bir toplantı yaptı. Komite, Lübnan'daki Filistinlilere koruma sağlamak amacıyla Arap Birliği'ne ve tüm uluslararası kuruluşlara çağrıda bulunarak sonuca bağlandı. Yürütme Komitesi, "Filistin bağımsızlığı kararına dayanarak Suriye ve Filistinli taraflar arasındaki ilişkileri karşılıklı saygıyla doğal yollarına getirme konusunda hassasiyetlerini dile getirdi. Ayrıca Arap çıkarlarına uygun ulusal hedeflere ulaşılması amacıyla, emperyalizm ve uluslararası Siyonizmle mücadele etmek için, gerekli koşulların oluşturulması gerektiğini" söyledi.⁵⁶⁸

Aynı zamanda Yaser Arafat'ın politikasına karşı çıkan ve ilk Filistinli hiziplerden olan FDHKC, Emel hareketinin kamp savaşını kınadı. Ancak Suriye hükümetiyle ilişkileri nedeniyle Suriye'nin Emel hareketine verdiği desteği kınamadı. Bunun yanı sıra, FDHKC unsurlarının kampları bireysel savunma için katılmalarına izin verdi. Aynı zamanda kampları savunanları da silahlandırmak için silah cephanelerini açtı. FDHKC'nin kamplardaki savaşa yönelik tutumu nedeniyle, liderlerine seyahat etmelerini engellemek için baskı yapmaya başlayan Suriye hükümeti ile FDHKC arasındaki ilişkiler gerildi.⁵⁶⁹

Yaser Arafat'a muhalif ve Suriye yanlısı olan (Cephetü'l-İnkaz el-Vatani el-Filistinî) Filistin Ulusal Kurtuluş Cephesi kampların savunmasına katılmıştır.⁵⁷⁰ Emel hareketi savaşçıları, 22 Mayıs 1985'te Sabra ve Şatilla kamplarına saldırdığında, (Cephetü'l-İnkaz el-Vatani el-Filistinî) Filistin Ulusal Kurtuluş

⁵⁶⁷ Memduh Nevfel, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁵⁶⁸ Mecelletü Şuûn Filistiniyye, *Es-Suriyyun Dahalü linecdeti Emel*, *a.g.e.*, s. 60-63.

⁵⁶⁹ Memduh Nevfel, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁵⁷⁰ Abdullah Garip, *a.g.e.*, s. 73-74.

Cephesi'nin yüksek yerlerde bulunan topçuları, Sabra ve Şatilla kamplarına girmeye çalışan Emel hareketi savaşçılarına 500'den fazla füze roketi attı.⁵⁷¹

Suriye hükümetinin politikalarını onaylayan (Cephetü'l-İnkaz el-Vatani el-Filistinî) Filistin Ulusal Kurtuluş Cephesinin bazı liderleri kamp savaşına karşı durmaları Suriye hükümeti için şiddetli bir şok oldu. Liderlerden biri de, 1985 yılının sonunda Suriye'den ayrılan FHKC lideri George Habeş'tir. Suriye makamlarının Filistinli liderlere seyahat yasağı koymalarının nedeni⁵⁷², (Cephetü'l-İnkaz el-Vatani el-Filistinî) Filistin Ulusal Kurtuluş Cephesi liderlerinin Emel hareketi ve Suriye hükümetinin liderleriyle kamp savaşlarını sonlandırmak için sürekli temas halinde olmalarıydı.⁵⁷³

Fetih el-intifada savaşçıları en büyük düşmanı olan El Fetih ile yan yana durarak Emel hareketinin kamp savaşına karşı mücadelede yer aldı. Fetih el-intifada hareketi topçuları Filistin kamplarına doğru ilerlemeye çalışan Emel hareketinin konumlarını bombalayarak onları engelledi.⁵⁷⁴

Belki kamp savaşında Filistinli muhalefet ile Suriye hükümeti arasındaki ilişkilerinden etkilenen en önemli şeylerden biri, Şam'ın kamp savaşlarında Filistin muhalefetinden sessizlik ve tarafsızlık talep etmesi olmuştur. Buna karşın, Filistin muhalefeti Şam'ın talimatlarına uymadı ve kampların savunulmasına katkıda bulundu.⁵⁷⁵

3.3.3.2.Lübnan Tutumu

Emel hareketinin Filistin kamplarına karşı savaşı, Lübnan vatanseverlerin duygularını hareketlendirerek Lübnan ulusal gücünün çoşturulmasına neden oldu. Özellikle Velid Conbolat liderliğinde olan İlerici Sosyalist Partisi, Hizbullah, Lübnan Komünist Partisi ve Nasserci Birlikçi Halk Örgütü gibi kuvvetler, Emel hareketinin kamp savaşında Filistinlilere karşı zafer elde etmesinin, Lübnan siyasi durumu üzerinde bir Emel hakimiyeti ve kontrolü anlamına geleceğini biliyorlardı. Emel

⁵⁷¹ Yezid Sâyiğ, *a.g.e.*, s. 816.

⁵⁷² Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 133.

⁵⁷³ Abdullah Garip, *a.g.e.*, s. 78.

⁵⁷⁴ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 372.

⁵⁷⁵ Yezid Sâyiğ, *a.g.e.*, s. 819.

hareketinin daha sonra Lübnan ulusal güçlerini tasfiye etmek için darbe indireceği endişesi Ulusal güçler bu savaşa karşı çıkmalarına neden olmuştur.⁵⁷⁶

İlerici Sosyalist Partisi, kamp savaşını kınamakla kalmadı, aynı zamanda kamplarda bulunan Filistinli direnişçileri de destekledi. Ayrıca İlerici Sosyalist Parti üyeleri, El Fetih hareketinin unsurlarına ve kadrolarına da koruma sağladı ve hareketlerini kolaylaştırmak için çalıştı. Bunun yanı sıra, İlerici Sosyalist Partisi bazen topçularıyla kampa doğru ilerleyen Emel hareketini vurdu.⁵⁷⁷ İlerici Sosyalist Partisinin kamp savaşına karşı durması Emel hareketinin saflarında karışıklık oluşmasına neden oldu. Kamp savaşı sırasında, Emel hareketi savaşçıları ile İlerici Sosyalist Partisi savaşçıları arasında daha sonra şiddetli çatışmalar meydana geldi.⁵⁷⁸

Trablus şehrindeki İslami Cemaat de, Emel hareketini ve Suriye hükümetini kınayan bir bildiri yayınladı. Filistin kamplarını desteklemek için savaşçıları göndermeye hazır olduklarını açıklarken, Filistin kampları üzerindeki baskıyı hafifletmek için Şakir el-Bircavi ve silahlı adamları Emel hareketinin savaşçılarına karşı hareket ettirdi.⁵⁷⁹

Lübnan hükümetinin tutumuna gelince, Başbakan Reşid Kerâmî, Suriye'den Lübnandaki güvenlik kaosunu kontrol etmek için Suriye'nin müdahalesini talep etti.⁵⁸⁰ Aynı zamanda Lübnan Fetva meclisi, Emel hareketinin yaptığı kamp savaşını kınadı ve Müftü, savaşı durdurmak için Emel liderleriyle temas kurmaya çalıştı.⁵⁸¹

Emel hareketine ek olarak, Ketaib Partisi kuvvetleri Filistin kamplarını Beyrut'un doğu bölgesinden de vuruyordu. Ketaib Partisi'ne bağlı Lübnan ordusunu temsil eden General Mişel Avn yönetimi, Emel savaşçılarına silah ve mühimmat sağladı.⁵⁸²

Emel hareketi ateşkesin durdurulması ve imzaladığı anlaşmaların uygulanması için baskı altındaydı. Baskılar çeşitli biçimlerde oldu. Şöyle ki: İlki dahili (iç)

⁵⁷⁶ Memduh Nevfel, *a.g.e.*, s. 40-41.

⁵⁷⁷ *a.y.*, s. 40-42.

⁵⁷⁸ Abdullah Garip, *a.g.e.*, s. 77-78.

⁵⁷⁹ *a.y.*, s. 121.

⁵⁸⁰ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 374.

⁵⁸¹ Abdullah Garip, *a.g.e.*, s. 121.

⁵⁸² *a.y.*, s. 79.

baskıydı; Emel hareketi, savaşı durdurma durumunda bir dizi iç bölünme ile karşı karşıya kalacaktı. Bazı liderler, ateşkes veya anlaşmaların uygulanması durumunda hareketten ayrılma tehdidinde bulundu. İkincisi harici (dış) baskıydı: şöyle ki, FKÖ'nün Arap bölgesinde ve dünyada konumunu güçlendirecek ve destek sağlayacağından dolayı Lübnan'daki Filistin'in varlığına ve Filistinlilerin artan askeri gücüne bölgesel, uluslararası ve Arap güçleri karşı çıkmıştır.⁵⁸³

Nisan 1986'nın ortalarında Emel hareketi konferansında, Nebih Berri, Emel Hareketi siyasi ofisinden Hasan Haşim'den gelen bir meydan okuma ile karşı karşıya kaldı. Bununla birlikte Hasan Haşim savaşa ve Filistin kamplarının kuşatılmasına son verilmesini istedi.⁵⁸⁴

Arap ülkelerinin tutumlarına gelince: Arap Birliği, FKÖ'nün çağrısıyla Filistin kamplarındaki savaşın başlamasından üç hafta sonra Arap Dışişleri bakanları düzeyinde bir toplantı düzenledi. Toplantıda, Suriye'den hemen ateşkes yapmasını ve Filistin kamplarından kuşatmanın kaldırılması çağrısında bulunuldu.⁵⁸⁵

Ayrıca İran, Emel hareketinin Filistin kamplarına karşı savaşını reddederek Filistin kamplarına yaptığı saldırıları derhal durdurması için çağrıda bulundu.⁵⁸⁶ Bunun yanı sıra, BM Güvenlik Konseyi de 1 Haziran 1985'te Lübnan'daki Filistin kamplarına karşı savaş durdurması için çağrıda bulundu.⁵⁸⁷

3.4. Çalışmanın Sonu

21 Mayıs 1987'de, Lübnan Cumhurbaşkanı Emin el-Cemil Lübnan Parlamentosu'nun, 1969'da daha önce Lübnan hükümeti ile FKÖ arasında imzalanan, Kahire Anlaşmasını yürürlükten kaldırma kararını onayladı. 1982'de FKÖ'nün Beyrut'tan ayrılmasından sonra zayıflamasından yararlanarak, özellikle kamp savaşının başlamasından sonra, kaldırma kararını onayladı. Kahire

⁵⁸³ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 134.

⁵⁸⁴ Yezid Sâyiğ, *a.g.e.*, s. 827.

⁵⁸⁵ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e.*, s. 134.

⁵⁸⁶ Theodore Hânif, *a.g.e.*, s. 372.

⁵⁸⁷ Yezid Sâyiğ, *a.g.e.*, s. 818.

Anlaşmasının iptal edilmesiyle FKÖ (liderlik-gruplar/birlikler-halk) Lübnan topraklarında varlıklarının meşruiyetini yitirdi.⁵⁸⁸

Böylece Lübnan'daki Filistin halkı zor şartlarda yaşamak zorunda kaldı. Bu durum, çalışma hakkı, Lübnan topraklarında yaşama hakkı, hareket özgürlüğünü olumsuz etkiledi. Bir topluluk birimi olarak hayatta kalmaya yönelik sosyal ve insani talepler ve bununla ilgili sorunlarla karşı karşıya kaldı.⁵⁸⁹

1987 yılının sonunda, işgal altındaki Filistin topraklarında (Batı Şeria ve Gazze Şeridi) Filistin İntifadası başladı. Bu durum, FKÖ liderliğine ve hiziplerine sürpriz oldu. Filistin İntifadası'nın 15 Kasım 1988'de başlamasının ardından Cezayir'de toplanan Filistin Ulusal Konseyi, BM'nin 181 numaralı kararına dayanarak Filistin Devleti'nin kuruluşunu ilan etti.⁵⁹⁰

Filistin halkının Lübnan'daki varlığı çektiği zorluk ve acılarla tükendi derken Filistin İntifadası Arap ve uluslararası arenada tekrar önem arz etti ve dikkatleri üzerine topladı. Filistin İntifadası aynı zamanda Lübnan'daki Filistili varlığına karşı savaşın sona ermesine katkı sağladı.⁵⁹¹

Öte yandan, FKÖ liderleri ve El Fetih hareketi, bir dizi politik seçenek olan Filistin İntifadası için siyasi olarak yatırım yapmaya başladı. Bunlardan en önemlileri Filistin Ulusal projelerine verilen imtiyazlar ve İsrail'le müzakerelerin ulusal kazanımlara ulaşmaya çalışmanın temel yolu olarak tanınmasıdır. FKÖ ve El Fetih hareketi politikasındaki bu yeni yaklaşım, İsrail'le doğrudan temas ve müzakere yolunun açılmasıyla sonuçlanan 1991 barış müzakerelerine aktif bir şekilde bir Filistin katılımına neden oldu. Madrid'deki müzakerelerin ardından Orta Doğu'daki anlaşmazlık için bir çözüm bulunması hedeflendi ve daha sonra 1967'deki Filistin toprakları üzerinde, 1993'de Oslo Anlaşması'yla, bir Filistin Devleti'nin kurulması sağlandı.⁵⁹²

⁵⁸⁸ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 188.

⁵⁸⁹ Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e.*, s. 306.

⁵⁹⁰ Abdülkadir Yasin, *a.g.e.*, s. 209.

⁵⁹¹ Mahir Şerif, *el-Bahsü An Kıyan*, *a.g.e.*, s. 357-360.

⁵⁹² Eşref İbrahim el-Kassas, *a.g.e.* s. 308-309.

Lübnan özelinde ise; 1975'ten beri meydana gelen ve Filistinli varlığına karşı gerçekleştirilen birçok olay dahil olmak üzere, iç savaşın başlamasından bu yana Lübnan'ı girdiği bu çıkmaz durumdan kurtarmak için bir çözüme ihtiyaç vardı. Zira Filistinliler Lübnan denklemine kaybeden tarafın sadece onlar olduğunu kabul ederler. Lübnan krizini çözmeye çalışan Arap ve Suudi çabaları vardı ve Suudi Arabistan tarafından 30 Eylül 1989 tarihinde Suudi Arabistan'ın Taif kentinde anlaşmaya varıldı. 73 milletvekilinden 62'sinin katıldığı toplantıda bu krize son vermek için Taif Anlaşması yapıldı. Taif ittifakının hedefleri şunlardı:

1. Lübnan'ı (vatan ve düzen) kurtarmak ve devletin egemenliğini geri kazandırmak.
2. Bütün Lübnan toplulukları arasında nihai uzlaşma girişimi.
3. Arap dünyasında Lübnan'ın bağımsızlığının tekrar kazandırılmasıdır.⁵⁹³

Nitekim Lübnan iç savaşı, tüm Lübnan taraflarının kabul ettiği Taif Anlaşması ve İlyas el-Herevi'nin (1926-2006) Lübnan Cumhurbaşkanı seçilmesiyle sonra erdi. Mart 1991'de, Lübnan Parlamentosu, 1975'te iç savaşın başlamasından bu yana işlenen tüm suçlar için af yasası çıkardı. Aynı yılın Mayıs ayında, Hizbullah hariç tüm milisler dağıldı ve Lübnan ordusunu kurma süresi ulusal ve mezhep dışı bir ordu olarak başladı.⁵⁹⁴

⁵⁹³ Albert Mansur, *a.g.e*, s. 243.

⁵⁹⁴ Samir Abdülmunim Ebu Recile, *a.g.e*, s. 135.

SONUÇ

Yahudilerin Filistin'e göçü on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başında meydana gelmiş en önemli gelişmelerden biri kabul edilmektedir. Bugün Filistin topraklarının büyük kısmı üzerinde Yahudi kontrolü var olup, İsrail Devleti tarafından kontrol edilmektedir. Filistin Ulusal hareketinin 1948 öncesinde ve sonrasında yaşadığı başarısızlıkta, Yahudi göçünün yanında Ürdün Krallığı başta olmak üzere Arap plan ve emelleri de dikkate değer bir rol oynamıştır. Bu devletlerin Filistin üzerindeki emelleri tutarlı bir Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketinin teşekkülünü uzun süre engellemiştir.

FKÖ'nün 1964 yılındaki kurulması Mısır başta olmak üzere Arap devletlerinin çoğunluğunun onayıyla gerçekleşebilmiş olup Filistin'a ait bir varlığın oluşturulma zorunluluğundan neşet etmiştir. Gerilla hareketleri ve örgütleri üzerindeki kontrolleri yetersiz olan ve bu grupların yol açtığı sorunlar yüzünden İsrail'le savaşmaktan çekinen Arap hükümetleri, Filistin direniş hareketini tek çatı altında toplamak namına FKÖ'nün oluşumuna hem yeşil ışık yakmış, hem de bu oluşumun hızlandırılmasını sağlamıştır.

Bu çalışmanın da konusunu oluşturan Filistin-Lübnan ilişkileri konusu da Filistin-Arap ilişkileriyle yakından bağlantılıdır. Filistin-Lübnan ilişkilerinde tarihi bir dönüm noktası olan en önemli olaylardan biri, 1969'da Kahire Anlaşması'nın imzalanmasıydı. Anlaşma Filistinlilere, Lübnan sınırından İsrail hedeflerine karşı silahlı mücadele ve Lübnan'da silahlı varlık hakkı garanti etmiştir. Başka bir deyişle bu anlaşma Filistinlilere Lübnan'da silah taşıma hakkı vermiştir. Ayrıca Lübnan devleti Filistin sorunlarıyla sorumlu tutulmamıştır. Bu durum, FKÖ ve hizipleri tarafından temsil edilen Lübnan'daki Filistin nüfuzunun hızla büyümesine neden oldu. 1970'lerin başından itibaren FKÖ, Lübnan'da giderek büyüyen ve nüfuz kazanan bir yapı oldu.

FKÖ'nün ve hiziplerinin 1970'teki Kara Eylül olaylarını müteakiben Ürdün'den ayrılması, Ürdün topraklarında Filistin'in varlığının sona ermesine yol açtı. FKÖ'nün siyasi ve askeri ağırlığının Lübnan'a devredilmesi durumu Lübnan bölgesinde FKÖ'nün etkisini arttırdı. Örgüt Lübnan'ı üs olarak kullandı ve İsrail'e karşı yapacağı operasyonlarının merkezi haline dönüştürdü. FKÖ'nün Lübnan'daki

varlığı Lübnan devleti tarafından hem onaylanmış, hem de paralel bir otorite olmasından dolayı hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu İç politika şartları FKÖ'yü içsel bir sorun haline getirirken, dış politika ve bölgesel ve küresel konjonktür FKÖ'nün desteklenmesini gerektirdi. Fakat ülkenin iç politik şartları ve FKÖ'nün silahlı bir milis örgütü olarak gittikçe büyümesi ve 1973 yılında patlak veren olaylar, Maruni topluluğunun Lübnan'daki ekonomik ve siyasi çıkarlarının zarar göreceği korkusuyla silahlanıp FKÖ ile bir silahlı çatışma ihtimaline binaen hazırlık yapmasına yol açtı. 1975 yılında iç savaşın patlak vermesi ise FKÖ meselesini daha da derinleştirdi.

Suriye'nin Lübnan'daki iç savaşa müdahale etmek için bu ülkenin topraklarına girmesi ve askeri müdahalede bulunması FKÖ'nün iç savaş esnasında Lübnan'da güçlenmesini engelleyen bir faktör olmuştur. Buna ek olarak Mısır, İsrail ile 1979 yılında barış anlaşması yapmış ve İsrail ordusunun 1978 ve 1982 yıllarında Lübnan'daki FKÖ milislerine operasyon yapmasına yeşil ışık yakmıştır. Bu içsel ve bölgesel şartlar FKÖ'nün Lübnan'da önce zayıflayıp sonra yok olmasıyla sonuçlanmıştır.

İsrail'in, FKÖ'nün Lübnan'dan çıkarılması için hazırlıklar yapmaya başlaması Arap devletleri arasındaki anlaşmazlıklar ve İran-Irak savaşının patlak vermesiyle bağlantılıdır. İsrail'in 1982'de Lübnan'a karşı savaşı, FKÖ'nün politik ve askeri yönden zayıflamasına ve Lübnan'daki altyapısının yıkılmasına ve Filistin-İsrail çatışmasının bir Arap-İsrail çatışması olmaktan çıkmasına yol açtı. 1982'deki İsrail savaşı, FKÖ'nün Lübnan'daki çatışmadan çıkarmaya katkıda bulunmuştur. Ama tek sebep bu değildir. Zira FKÖ, İsrail'in Lübnan'ı işgalinden önce Lübnan'daki anlaşmazlığın ana temellerinden biri olarak kabul edilirdi. Sabra ve Şatilla kamplarında yapılan katliamlar bu kamplardaki ve Lübnandaki Filistin varlığının tasfiyesi anlamına gelmekteydi. Suriye ile FKÖ liderliği arasındaki sorunlar ve Yaser Arafat'ın Suriye tarafından 1983 yılında Lübnandan çıkarılması ve yalnızlığa itilmesi, daha sonraki yıllarda yaşanacak olan Arap-Filistin uzaklaşması ve Filistin-İsrail yakınlaşmasının temellerini teşkil edecekti.

Emel hareketinin Lübnan'daki Filistin kamplarına karşı yürüttüğü Savaş, birinci derecede Suriye hükümetinin FKÖ ve lideri olan Yaser Arafat'a karşı yürüttüğü mücadelenin bir sonucudur. Ayrıca Lübnan'a Filistinlilerin tekrardan yerleşme umudunu ortadan kaldırmak için yürütülen bir çatışma olarak da kabul edilebilir. Lübnan'daki Filistinliler bu çatışmaların siyasi ve ekonomik olarak en büyük zarar gören grubu olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Abdul Rahman, Es'ad, (1990). *en-Nidâl el-Filistini fi İtâr Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye*, el-Müvessaâ el-Filistiniyye, 1.bs, c.5, Beyrut: el-Müvessaâ el-Filistiniyye.
- Abraş, İbrahim, (1987). *el-Bü'dü'l-Kavmiyy Lil-Kadiyye el-Filistiniyye*, 1.bs, Beyrut: Merkez Dirâsât el-Vahde el-Arabiyye.
- Abtânî, Leyla, (1982). *Lübnan savaşı, fotoğraflar, belgeler, olaylar*, 4.bs, Beyrut, Daru'l-Mesîra Li's-Sahâfeti ve'n-Neşr.
- Abu Hilâl, Mahmud Adil, (2006), *t-Tetavvür el-Alâkât el-Filistiniyye el-Libnaniyye 1948-1975*, Yüksek Lisans Tezi, yayımlanmıştır, İslam Üniversitesi, Gazze.
- Ali, Yasir, (2009). *el-Mecazir el-İsrailiyye bihakki 'ş-Şa'b el-Filistinî*, 1.bs, Beyrut: Merkez ez-Zeytuna Li-Dirasat ve Lil-İstişârat.
- Aljazeera, " Elie Hubeyka," <https://www.aljazeera.net/news/arabic/2002/1/24/إيلي-حبيقة-نهاية-دموية-لجزار-صيراوشاتيل> (Erişim 07. 11. 2018).
- Aljazeera, " El-Knesset," <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/organizationsandstructures/2017/4/18/الكنيست-برلمان-إسرائيل> (Erişim 19. 09. 2018).
- Aljazeera, " Menaham Begin," <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/4f28c064-f076-4689-aec3-641114722a2d> (Erişim 19. 09. 2018).
- Aljazeera, " Nebih Berri," <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/9bca536e-45fa-465d-9de4-b8013704f957>. (Erişim 05.10. 2018).
- Aljazeera, " Tel Zater Kampı," <https://www.aljazeera.net/programs/private-investigation/2018/2/18/تل-الزعتر-خفايا-المعركة> (Erişim 13. 07. 2018).
- Aljazeera, " Velid Conbolat," <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2014/10/19/وليد-جنبلات>. (Erişim 06.10. 2018).
- Aljazeera, "Hafız Esad," <https://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/573a9af2-2634-4943-b47f-e9cee38a3330> (Erişim 21. 09. 2018).
- Aljazeera, "Philip Habib," <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2014/11/19/فيليب-حبيب> (Erişim 25. 09. 2018).

- ARAS, İlhan, (2010). *Filistin-İsrail arasındaki temel sorunlar ve Uluslararası Hukuk*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- ARI, Tayyar, (2012). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 5.bs, Bursa: MKM Yay.
- Armaoğlu, Fahir, (1989). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Ashton, Nigel, (2008). *King Hussein of Jordan: A Political Life*, Yale University Press.
- Atun, Yurdagül , Ata. Kıbrıs İlim Üniversitesi,
https://www.researchgate.net/publication/334786261_Turkiye_Filistin_iliskilerindeki_dengesizlik (Erişim16. 10. 2019).
- Avad, Abdülaziz, (1974). *eş-Şehsiyye el-Filistiniyye ve'l-İstitân el-Yahudi*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S. 36, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Azzem, Macid, (1982). *es-Siyasetü el-Libnaniyye ve'l-Gazvü'l-İsrailî el-Mevakıf ve'l-Ahdâf*, mecelletü şuûn Filistiniyye, S.129-130-131 Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Bakrâdûnî, Kerim, (2010). *es-Selamu'l-Mefkud ahd İlyas Sarkis (1976-1982)*, 7.bs, Beyrut: Şeriketü'l-Matbuat li't-Tevzi' ve'n-Neşr.
- Ballı, Sittika, (2013). *Filistin Sorunda FKÖ Ve Hamas Faktörü*, Yüksek Lisans Tezi, AHİ Evran Üniversitesi.
- Berhem, Abdullah, (2007). *Salah Münazzametü Tahrir İşkaliyyetü el-Heykeliyye ve'l-Bernamic*. yüksek lisans tezi, En-Necah el-Vatani Üniversitesi.
- Brand, Laurie, (1991). *el-Flistiniyyun fi el-âlem el-Arabiyye*, 1.bs, Beyrut: Merkez Dirâsât el-Filistiniyye.
- Cabbur, Jorc, (1990). *el-Bu'd el-Arabî Li'l-Kadiyyeti'l-Filistiniyye*, el-Müvessaâ el-Filistiniyye, 1.bs, c. 5, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye).

Cemil Hartabil, "Va'dü Münazzamatü't-Tahrir," <https://download-date-history-pdf-ebooks.com/21396-free-book>, (Erişim 13.6.2018)

Çandar, Cengiz, (1976). *Direnen Filistin*, 1.bs, İstanbul: May Yay.

Demir, Enes, (2018). *Son Büyük Savunma Çanakkale'de İslam Coğrafyasından Şehitler*, 1.bs, İstanbul: Hiperlink.

Ebu Halil, Joseph, (1991). *Kıssatu'l-Mevarina fi'l-Harb*, 3.bs, Beyrut: Şerikü'l-Matbüet.

Ebu Nahl, Üsâme, (2012). *Mesiretü'l-Mütagayyirât es-Siyâsiyye ve Eseruha ala ala Münazzametü et-Tahrir el-Filistini (Mine'n-Neş'eti ilâ Oslo)*,1.bs, Kudüs: Dar el-Jundi.

Ebu Recile, Samir Abdülmunim, (2010). *El-Alâkât el-Filistiniyye el-Libnaniyye ve Esaruha ala'l-Vücut el-Filistini fi Libnan*, yüksek lisans tezi, Ezher Üniversitesi, Gazze.

Ebu Tayyib, Mahmud Nâtur, (1987). *Zilzal Beyrut*,sb.3, Beyrut: Darü Mesîra.

Ebu Yusayr, Sâlih, (1971). *Cihâd eş-Şe'b el-Filistini Hilâl Nisif Karn*, 4.bs, Beyrut: Dârü el-Feth.

Eitan, Rafael, (2015). *Müzekkerat Rafael Eitan*, çev: Gazi es-Sa'di, 3.bs, Umman: Daru'l-Celil Li'n-Neşr ve'd-Dirâsat ve'l-Ebhas el-Filistiniyye.

el-Alvâni, Ahmet, (1998). *Zeylü'l-İ'lam*, 1.bs, Cidde; Daru'l-Menar li't-tevzi' ve'n-Neşr.

el-ârif, ârif, (1956). *Nekbetü Filistin Ve'l-Firdevs el-Mefkud (1948-1952)*, 1.bs, Dârü el-Hüda.

el-Bakkâr, Esmâ, (2016). *el-İctiyah el-İsrailî Lilibnân (1982-1985)*, yüksek lisans tezi, Muhammed Hudayr Beskera Üniversitesi.

el-Ferra, Muhammed, (1990). *el-Hareketü'l-Vataniyye el-Filistiniyye fi Sülüsiyy el-Karn el-Hâh (1900-1964)*, el-Müvessaâ el-Filistiniyye, 1.bs, c. 5, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs-Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.

el-Guvayrîn Ali, (2018). *Lübnan krizi çözümünde Suudi diplomasisinin rolü (1975-1990)*, S. 2, c. 5, Mecelletü et-Tarik et-terbevî ve'l-İçtimâi.

- el-Hasan, Bilal, (1971). *el-Mükâveme el-Filistiniyye*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S. 4, Beyrut Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- el-Hifâcî, Isam, (1982). *el-Gazvü'l-İsrailî min Manzur Düvelî*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S. 128, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- el-Hızâmî, Emâl, (2014). *e-Esda ed-Düveliyye Li-Zuhür Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S. 258, Merkez el-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- el-Hourani, Faysal, (1982). *Harb eş-Şühür es-Selâse ve –er-Rakamu Ellezi İstehâle*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S. 129-130-131, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- el-Hut, Beyan, (2003). *Sabra ve Şatilla Eylül 1982*, 1.bs, Beyrut: müessesetü dirasat Filistiniyye.
- el-Hut, Şefik, (1986). *Işrun âm fi Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye*, 1.sb, Beyrut: Darü'l-İstiklal.
- el-Hürani, Feysal, (1980). *el-Fikir Esiyasi el-Filistini (1964-1974)*, 1.sb, Beyrut: Merkez el-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye,
- el-Kassas, Eşref İbrahim, (2007). *Devru'l-Mukaveme fi't-Tasaddi Li'l-Udvan el-İsrailî Ala Lübnan (1978-1982)*, yüksek lisans tezi, İslam Üniversitesi, Gazze.
- El-Keylânî, Heysem, (1990). *el-İsrâtiyyât Li'l-Hurub el-Arabiyye-İsrailiyye (1948-1988)*, el-Müvessaâ el-Filistiniyye, 1.bs, c. 5, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- el-Keyyalı, Abdulvahab. *el-Müvessaâ Esiyasiyye*, c.2, Beyrut: el-Müessesetü el-Arabiyye'l-Dirasat ve'n-Neşr.
- el-Mektebetü'l-Hadisetü Li'n-Neşr, (2005). *Harb Libnan muhasaratü Beyrut ve Harbu'l-Cebel*, Beyrut; el-Mektebetü'l-Hadise Li'n-Neşr.
- el-Muravaga, Said, (2006). *filistin, Kadiyyatü Hayatî: Zikrayati ve Tecarübü fi's-Sevratü'l-Filistiniyye*, Dar Ruvvad li't-tevzi' ve'n-Neşr.

- el-Müvessaâ el-Filistiniyye (Filistin Ansiklopedisi), (1984). 1.bs, c.2, Şam: Mektebetü'l-Muhtaddin.
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye(Filistin Ansiklopedisi), (1984). 1.bs, c.4, Şam: Mektebetü'l-Muhtaddin.
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " Ahmed Hilmi Paşa Abdel-Baki," <https://www.palestinapedia.net/أحمد-حلمى-عبد-الباقي/> (Erişim 04. 06. 2018).
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " As-Sâ'ikâ Örgütü," <https://www.palestinapedia.net/اطلاع-الجبهة-الشعبية-التحرير-الاشعبية/> (Erişim 04. 12. 2018).
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " Cephetü't-Tahrir el-Arabî," <https://www.palestinapedia.net/التحرير-العربية-جبهة/> (Erişim 29. 12. 2018).
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " Filistin Halk Kurtuluş Cephesi-Genel Komutanlık," <https://www.palestinapedia.net/الجبهة-الشعبية-التحرير-فلسطين-القيادة/> (Erişim 13. 07. 2018).
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, (el-Hızb eş-Şüyuyy el-Filistinyy) " Filistin Komünist Partisi," <https://www.palestinapedia.net/الحزب-الشيوعي-الفلسطيني/> (Erişim 30. 12. 2018).
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " (Cephetü'n-Nidal eş-Şa'bi) Halk Mücadelesi Cephesi," <https://www.palestinapedia.net/جبهة-النضال-الشعبى-الفلسطيني/> (Erişim 04. 12. 2018).
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " Kazım el-Hüseyn," <https://www.palestinapedia.net/عبد-القادر-الحسيني-۱۹۰۸-۱۹۴۸/> (Erişim 04. 06. 2018).
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, " Rogers girişimini," <https://www.palestinapedia.net/روجرز-مشروع/> (Erişim 22. 06. 2018).
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, "Ahmed As'ad eş-Şukayri," <https://www.palestinapedia.net/أحمد-الشقيري/> (Erişim 11. 06. 2018).
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, "Arap Birliği," <https://www.palestinapedia.net/جامعة-الدول-العربية/> (Erişim 04. 06. 2018).
- el-Müvessaâ el-Filistiniyye, "Büyük Filistin Devrimi," <https://www.palestinapedia.net/ثورة-۱۹۳۶-۱۹۳۹/> (Erişim 04. 06. 2018).
- er-Rimâvî, Rezan,(2009). *el-Alakatü'l-Filistiniyye-Suriye (1981-2006)*, yüksek lisans tezi, Birzeit Üniversitesi.
- eş-Şar', Faruk, (2015). *er-Rivayetü'l-Mefkudetü*, 1.bs, Davha: el-Merkez el-Arabiyy Lil-Abhâs ve Li-Dirasat es-Siyâsisiyye.

- eş-Şeaibi, İssa, (2018). *el-kiyaniyye el-Filistiniyye (el-Ve'y ez-Zâti Ve et-Tetavvür el-Müesseseti)*, 2.bs, Ramallah: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- eş-Şukayri, Ahmed (1971). *Min el-Kimme ilâ el-Hezime mea el-Müluk ve el-Rues*, 1.bs, Beyrut: Dârü el-Avde.
- Farshakh, Georges,(2002). *Süleyman Frenciye: shahadat ve zikriyat*, Bisan.
- Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, 7.bs. (İstnsbul: İHH Araştırma yayınlar Birimi, 2010).
- Ferecallah, Yusuf, (1985). *Emel Tüseddin Keşfi'l-Hisab Ba'damâ Recahat Keffetü Filistinyyn*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye S.150-151, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs-Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Fisk, Robert, *Veylât Vatan*, (2005). 17.bs, Beyrut: Şirketü'l-Matbuat li't-tevzi' ve'n-Neşr.
- Garip, Abdullah, (1986). *Emel ve'l-Muhayyamâtu'l-Filistiniyye*, 1.bs, Beyrut.
- Ğalime, Nassar, (1976). *Esbâb ve Esrar Harb Libnan 1975-1976*, 1.bs, Beyrut.
- Halef, Salah, (1996). *Filistin Bila Heviyye*, 2.bs, Umman: Darü'l-Celil Li'n-Neşr ve'd-Dirâsat ve'l-Ebhas el-Filistiniyye.
- Halifi, Nebil, (1991). *Lübnan fî istrategiyyeti Kesincir Mukarabat siyasiyye ve Ciyu-Sitraticiyye*, 1.bs, Cebil-Lübnan: Merkez Biblus Li'd-Dirasât ve Ebhas.
- Halil Ali, alaraby, " Şakif kalesi," <https://www.alaraby.co.uk/miscellaneous/2014/12/2/-قلعة-الثقيف> (Erişim 02.10. 2018).
- Hamid, Reşid, (1975). *Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye fî Işratü Senevet*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S.41-42, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Hanif, Thedora, (1993). *lübnan Et-Taâyüş fî Zamani'l-Harb min inhiyar devletin ila inbiâsi ümmetin*, Çeviri: Maurice Saliba, 1.bs, Paris: Merkez Dirâsâtü'l-Arabiyy el-ürübiyy.
- Headlam, George, (2004). *Yaser Arafat*, Twenty-First Century Books.
- Huri, Antuvan, (1987). *Kemîl Şemûn fî Tarih Libnan*, Beyrut: Darü'l-Ebcediyye.
- Hüseyin, Gazi, (1993). *el-Fikri es-Siyasi el-Filistinî (1963-1988)*, 1.bs, Şam: Dârü Daniah.

- Hüseyin, Seyyid Hüseyin, (2012). *1979'daki Muahdetü's-Selâm el-mısıryye-el-İsrailiyye ve Esaruha ala Devr Mısır el-Iklîm*, Mecelletü Dirâsât Tarihiyye, S. 117-118,
- İbâza, Nizar, (1999). *Muhammed Riyad el-Mâlih, İtmâmu'l-İ'lam*, 1.bs, Beyrut: Darü Dadır.
- İbrahim, Muhsin, (1983). *El-Harb ve Tecrübeti'l-Hareketi'l-Vataniyye'l-Lübnaniyye*, 1.bs, Beyrut; Beyrutu'l-Mesâ'.
- İsam Udvân, " Harake Fatih Tarih men el-İnşikakat," felesteen.ps/details/news/132009/حركة-فتح-تاريخ-من-الانشقاقات-۳ (Erişim 21. 04. 2019).
- İsam Udvân, " Harake Fatih Tarih men el-İnşikakat," felesteen.ps/details/news/131501/حركة-فتح-تاريخ-من-الانشقاقات-۲.html (Erişim 21. 04. 2019).
- İşteyh, Muhammed, (2011). *Müvassatü'l-Mustalahat ve'l-Mefâhimu'l-Filistiniyye, (Filistin Terminolojisi ve Kavramlar Ansiklopedisi)*, Umman: Darü'l-Celil Li'n-Neşr ve'd-Dirâsat ve'l-Ebhas el-Filistiniyye.
- Kakı, Emine, (2016/2017). *el-Lâciûn el-Filistiniyyun ve Devruhum es-Siyasi (1967-1991) fi Lübnan*, yüksek lisans tezi, Muhammed Haydar Üniversitesi-Beskere.
- Kapeliuk, Emnun. *tahkik havle Mezbehatü Sabra ve Şatilla*, çev. Muna Abdullah, Kahire: el-Arabî Li'n-Neşr ve't-Tevzi.
- Ke'ûş, Yusuf, (1987). *Durûs Müstefade mine'l-Hurub el-Arap-İsrail*, 1.bs, Umman: Cemiyetü el-Ömel et-Teâvüniyye.
- Koban, Helena, (1985). *Lübnan 400 Sene mine't-Taifiyye*, Çev: Semir Atallah, 1.bs, Londra: High Light.
- Kor, zahide Tuba. *Ortadoğu'nun aynası Lübnan*, 1.bs, Ankara: İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Laurent, Annie, (1989). *el-Hurub es-Sirriyye fi Libnan*, Beyrut: Daru'l- Muhtâra.
- Mansur, Albert, (1994). *Cumhuriyyetü'l-Mevt*, 1.bs, Beyrut: Daru'l-Cedid.
- Mansur, Sami, (1981). *Mezbehatü Libnânü'l-Kübrâ*, Kahire: el-Merkezi'l-Arabî li'l-Bahsi ve'n-Neşr.

- Marefa, " Abdülhalim Haddam," https://www.marefa.org/عبد_الحليم_خادم/ (Erişim 15. 07. 2018).
- Marefa, " El-Halisa operasyonu," https://www.marefa.org/عملية_الخالصة/ (Erişim 13. 07. 2018).
- Marefa, " Lübnan Ketaib Partisi," [https://www.marefa.org/حزب_الوطنيين_الأحرار_\(لبنان\)](https://www.marefa.org/حزب_الوطنيين_الأحرار_(لبنان)) (Erişim 09. 07. 2018).
- Marefa, " Saib Selam," https://www.marefa.org/صائب_سلام/ (Erişim 25. 06. 2018)
- Marefa, "Yahya Hammuda," https://www.marefa.org/يحيى_حمودة/ (Erişim 21. 06. 2018).
- Mecelletü Şuûn Filistiniyye, (1987). *Es-Suriyyun Dahalü linecdeti Emel*, S. 168-169, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Mehran, Reşide (1986). *Yaser Arafat er-Rakamu's-Sa'b*, 1.bs, Tunus: müessesetü diyar li't-tbâa ve'n-Neşr.
- Mekki, Sandra. *el-Meleffat es-Suriyye Li Hukkâmu'l-Arab*, kahire: Daru'l-Alemiyye lil-kütüb ve'n-Neşr.
- Merkez el-Abhâsu'l-Filistîni (Filistin Aratırma Merkezi), (1980). *Yevmiyyât Filistiniyye*, c.21, (Beyrut: Merkezi'l-Abhâs-Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Minarg, Alan, (2009). *Esrar Harb Libnan*, çev.Gazi birro, 3.bs, Beyrut: Daru'l-Funun Li'tıbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzi.
- Nevfel, Memduh, (2006). *mağdüšetü Kıssatü'l-Harb Ala'l-Muhayyamat fî Libnan*, Ramallah: el-Müessesetü el-Filistiniyye Li-Dirasat ed-dimukratiyye.
- Nur, Muge, , (1989). Filistin Kurtuluş Örgütü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Ömer, Abdülkerim, (1999). *Müzekkerat Hacı Muhammed Emin el-Hüseyni*, 1.bs, Şam: el-Ehliyy.
- Raad, Leila, (2005). *Tarih Lübnan Esiyasiyy Ve el-iktisadiyy (1958-1975)*, 1.bs, Trablus-Lübnan: Mektebü es-S'âih.
- Raziq, Raziq, (1987). *Reşid Kerâmî, siyasiyy Ve rajul Devel*, Lübnan: Antoloji.
- Sa'dettin Adnan. *Suriye'de İhvanu'l-Müslimin*, mektebetü'l-Medbûlî.
- Safi, Ezzat, (2006). *Kemal Conbolat Zamanında El Muhtar*, Beyrut: Darü en-Nahar.

- Sahnîni İsam, (1975). *el-Kiyân el-Filistini (1964-1974)*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S. 41-42, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Sahnîni, İsam, (1974). *Damm Filistin el-Vüstâ ilâ Şerk el-Ürdün*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S.40, Beyrut: Merkez el-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Sahnîni, İsam, (1975). *el-Mezbahatü fi Nisan*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S. 45, Beyrut, Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Sahnîni, İsam, (1975). *yevmiyyât Filistiniyye*, c.7, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs-Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Sâlih, Muhsin, (2007). *Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye Takyim Tecrübe*, 1.bs, Beyrut: Merkez ez-Zaytouna'l-Dirasat ve Lil-İstişârat.
- Sayığ, Enis, (1966). *Filistin Vel-Kavmiyye'l-Arabiyye*, Beyrut: Merkez el-Abhâs-Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Sâyiğ, Yezid, (1987). *el-Ürdün Ve el-Filistiniyyin*, 1.bs, Londra: Riad al-Rayes Li'k-Kitâb ve'n-Neşr.
- Sâyiğ, Yezid, (1990). *et-Tecrübe'l Askeriyye el-Filistiniyye el-Muâsıra*, el-Müvessaâ el-Filistiniyye, 1.bs, c.5, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Sâyiğ, Yezid, (1997). *el-Kifâhü'l-Müselleh Ve Tekvyin ed-Devle el-Filistiniyye*, Mecelletü Dirâsât Filistiniyye, S.32 c.8, Müessesetü Dirâsât Filistiniyye.
- Sâyiğ, Yezid, (2002). *El-Kifâhü'l-Müselleh ve'l-Bahsü Ani'd-Devle*, 1.bs, Beyrut: Müessesetü Dirâsât Filistiniyye.
- Seyl, Patrick, (1992). *Ebu Nidal Bundukıyya Li'l-İcar*, çev. Ahmed Raif, 1.bs, Kahire: Merkez Dirâsât ve Tercüme.
- Seyl, Patrick, (2007). *el-Esad as-sırâ' alâ Şarkı'l-Evsat*, 10.bs, Beyrut: Şerikü el-Matbüet.
- Shamsutdinova, Leysan, (2012). *Filistin Kurtuluş Örgütünün Meşruiyet Kazanması Süreci*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara üniversitesi).

- Süleyman, Cabir, (1982). *Melamihu'l-Merhaleti Ba'de Beyrut* , Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S.132-133, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Süveyd, Eşref Mahmud, (1985). *Yevmiyyat el-Harb el-İsrailiyye fi Libnan*, müessesetü dirasat Filistiniyye, 1.bs, (Lefkoşa)-Kıbrıs: Şeriketü el-Hidmat en-Neşr.
- Şahin, Ahmed, (1981). *vakaiu'l-Harb*, Mecceltü şuûn Filistiniyye, S. 119, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Şahin, Ahmed, 1982. *Hacmu'l-Müşâreketü'l-Arabiyye Fi Harb Libnan ve Devafiihi*, Mecceltü şuûn Filistiniyye, S. 129-130-131, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Şahin, Ahmed,(1985). *Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye Min el-Visâye ilâ el-İstiklâl*, Mecelletü Şuûn Filistiniyye, S. 142-143, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Şarbel, Gassan, (2007). *Zakiratu'l-Muhabarat*, 1.bs, Beyrut: Riyad er-Rayes.
- Şaron, Ariel, (1992). *müzekkerat Ariel Şaron*, çev. Antuan Abid, 1.bs, Beyrut: Mektebetü Bisan.
- Şebib, Semih, (2007). *Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye İmkanat el-Tatvir Ve Etahdiş fi Zill Eşiraka Esiyasiyye*, Ramallah: Tehâlûf es-Selâm el-Filistiniyy.
- Şerif, Mahir, (1995). *el-Bahsü An Kiyân Dirâse fi'l-Fikre's-Siyâsi el-Filistinî (1908-1993)*, 1.bs, Lefkoşa: Merkez el-Abhhâs ve Dirâsât el-İştirâkiyye.
- Şerif, Mahir, (2014). *Hamsun âm ala Kiyâm Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye*, Mecelletü Dirâsât Filistiniyye, Beyrut: Müessesetü Dirâsât el-Filistiniyye.
- Şifer, Şeymun, (1990). *Küretü's-Selc, Esrar et-Tedahhül el-İsrailî fi Libnan*.
- Şukri, Muhammed Aziz, (1990). *el-Bü'dü ed-Düveli Lil-Kadiyye el-Filistiniyye*, el-Müvessaâ el-Filistiniyye, 1.bs, c.5, Beyrut: Heyetü el-Müvessaâ el-Filistiniyye.
- Tahir, Muin, (2014). *Yaser Arafat: el-İnşikak ve Ma'reketü Trablus*, Mecelletü'd-Dirâsâtü'l-Filistiniyye, S. 100, Ramallah: Müessesetü Dirasat el-Filistiniyye.

- Tüysüzoğlu, Göktürk, (2014). Milenyum Sonrası Sonrası Türkiye-İsrail İlişkilerinin Değişen Görünümü, C.8, S. 2, Akademik Orta Doğu.
- Vandam, Nikolaos, (1995). *es-Sırâ' alâ's-Sultati fi Suriyye et-Tâifiyye ve'l-Iklimiye ve'l-Aşâiriyye fi's-Siyâseti*, 1.bs, Kahire: Mektebetü'l-Medbûlî.
- Vassiliev, Alexei Vassiliev, (2016). *King Faisal of Saudi Arabia: Personality Faith and Times*, Saqi Books.
- Yabeyrouth, "Şefik el-Vazzân," <https://www.yabeyrouth.com/7214-شفيق-الوزان> (Erişim 18. 010. 2018).
- Yasin, Abdülkadir,(2009). *Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye Tarih -Elakat -Mstakbil*, Beyrut: el-Bâhısü'l-Dirâsât.
- Yevmiyyât Filistiniyye, (1980). c.5-6, Beyrut: Merkezi'l-Abhâs- Münazzamatü't-Tahrir el-Filistiniyye.
- Ze'ev Schiff, Ehud Yaari, (1985). *el-Harbu'l-Mudallele Harb İsrail fi Lübnan*, çev.Hassan Yusuf, Beyrut: Daru'l-Muruc.
- Zeynelabidin, Muhammed Surur, (1986). *Me'sat el-Muhayyimat el-Filistiniyye fi Lübnan*, 2.bs, Londra: Darü'l-Cabiya.
- Zeytun, Safa, "*Meczaratü Sabra ve Şatilla*", s. 11. <https://www.kutubpdfbook.com/book/-كتاب-صبرا-و-شاتيلا-المذبحة-١٦-١٧-١٨-ايلول-سبتمبر-١٩٨٢/read> (Erişim 17. 11. 2018).

Özgeçmiş

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Hytham AL Jaro

Uyruğu: Filistin

Doğum Tarihi ve Yeri: 03/12/1990 Gazze

Elektronik Posta: h_am.20012@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Gazza İslami Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	2013
Yüksek Lisans	İMU, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı	2019

DİLLER

Ana Dil Arapça; Orta düzeyde İngilizce ve Türkçe; Başlangıç düzeyinde İbranice.